

327.440593

ช 912 ส

จ. 3

สัมพันธ์ภาพของประเทศฝรั่งเศส กับประเทศสยาม

พ.ศ. ๒๔๒๓-๒๔๕๐

สัมพันธภาพ
ของ
ประเทศฝรั่งเศสกับประเทศสยาม
พ.ศ. ๒๒๒๓ - ๒๔๕๐

นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์
แปล

กรมศิลปากรจัดพิมพ์
พุทธศักราช ๒๕๔๔

เลขหมู่ 021.440593
ค 912ค
ค 3

เลขทะเบียน

สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

020115

สัมพันธภาพของประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส พ.ศ.๒๒๒๓ - ๒๔๕๐
กรมศิลปากร พิมพ์ครั้งแรก พุทธศักราช ๒๕๔๔

จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม

ไซฟ

สัมพันธภาพของประเทศไทยกับประเทศฝรั่งเศส พ.ศ.๒๒๒๓ - ๒๔๕๐.--
กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, ๒๕๔๔.

๑๘๖ หน้า

๑. ฝรั่งเศส -- ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ -- ไทย.

I. นันทพร บรรลือสินธุ์, ผู้แปล. II. กรมศิลปากร. กองวรรณกรรมและ
ประวัติศาสตร์. III. ชื่อเรื่อง.

๓๒๗.๔๔๐๕๙๓

ISBN 974 - 419 - 447 - 7

ที่ปรึกษา

นางสาวศิระลีย์ ภูเพ็ชร

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านอักษรศาสตร์

นางสมศรี เอี่ยมธรรม

ผู้อำนวยการกองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

ผู้แปล

นางสาวนันทพร บรรลือสินธุ์ นักอักษรศาสตร์ ๗ กลุ่มงานแปลและเรียบเรียง

พิมพ์ที่

บริษัท อาทิตย์ โพรดักส์ กรุ๊ป จำกัด ๘๔/๖ หมู่ ๒ เพชรเกษม ๔๘

ภาษีเจริญ กรุงเทพฯ ๑๐๑๖๐ โทร. ๐-๒๘๖๙-๔๓๐๐-๑

โทรสาร ๐-๒๔๕๘-๑๑๖๕

สัมพันธ์ภาพ
ของ
ประเทศฝรั่งเศสกับประเทศไทย

พ.ศ. ๒๒๒๓ - ๒๔๕๐

โดย
ร้อยเอกไซฟ
อดีตสมาชิกในคณะสำรวจปาวี

(พร้อมภาพประกอบ ๒๗ ภาพ และแผนที่ ๓ ภาพ)
(ตัดตอนมาจาก วารสารแห่งกองทหารในอาณานิคม)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์อองรี ชาร์ลส์ ลาโวแซล กรุงปารีส
กระทรวงกลาโหม จัดพิมพ์
เลขที่ ๑๐ ถนนดองตง แซงต์ - แซร์แม็ง ๑๑๘ ปารีส ฝรั่งเศส

สารบัญ

คำนำ

บทนำ

หน้า

- ภาคที่ ๑ ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ๑
- การตั้งถิ่นฐานของชาวยุโรปในประเทศไทย
 กงสตองส์ ฟอลคอน
 คณะราชทูตสยามชุดแรก
 คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรก
 คณะราชทูตสยามชุดที่ ๒
 คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒
 การกบฏในสยาม
- ภาคที่ ๒ ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในรัชสมัยจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ ๒๕
- ความพยายามของชาวยุโรปกลุ่มใหม่
 ภารกิจการดำเนินงานของเมอซิเออร์ เดอ มงติญี
 สนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างฝรั่งเศส
 กับสยาม ฉบับวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๙
 กัมพูชา ดินแดนในอารักขาของฝรั่งเศส
- ภาคที่ ๓ ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓ ๖๔
- พรมแดนญวนและการล่องละเมิดดินแดนจากสยาม
 คณะสำรวจป่าวี

เหตุการณ์ปะทะกันอย่างรุนแรงในลาว

วิกฤตการณ์ที่ปากน้ำเจ้าพระยา

สนธิสัญญาสยาม – ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๓ ตุลาคม

พ.ศ. ๒๔๓๖

ข้อพิพาทกรณีเมืองสิงห์

ปัญหาความยุ่งยากนานาประการจากการปฏิบัติ

ตามสนธิสัญญา ฉบับ พ.ศ. ๒๔๓๖

อนุสัญญาสยาม – ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๗ ตุลาคม

พ.ศ. ๒๔๔๕

อนุสัญญาสยาม – ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์

พ.ศ. ๒๔๔๗

ภารกิจของพันโทแบร์นาร์

สนธิสัญญาสยาม – ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๒๓ มีนาคม

พ.ศ. ๒๔๕๐

สารบัญภาพประกอบ

เมอซีเออร์ เดอ มงติญี	๓๓
คณะนายทหารสยามที่ยกทัพไปปราบกบฏฮ่อที่หลวงพระบาง พ.ศ. ๒๔๒๘	๖๙
เมอซีเออร์ปาวี	๗๓
พระเจ้ามหินทรเทพนิภาธร (พระเจ้าอู่ทองคำ) เจ้านครหลวงพระบาง	๗๗
พันตรีเบนเนอร์แก็ง ผู้บัญชาการทหารฝรั่งเศสในอินโดจีน	๘๓
พระยอดเมืองขวาง	๘๗
เด็ยวันตรี (คำฮุ่ม) หัวหน้ากลุ่มฮ่อ	๙๓
เมอซีเออร์ปาวีและบรรดาหลานชายของเด็ยวันตรี	๙๕
สถานกงสุลฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๓๕	๙๙
เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ (โรแลง เซเกอแมง) ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของสยาม พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๔๔	๑๐๓
แม่เจ้าพระยา กรุงเทพฯ	๑๐๙
เมอซีเออร์เลอ มีร์ เดอ วิลร์ ผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มของ ฝรั่งเศสประจำสยาม	๑๑๓
เรือแองกงสตอง และเรือโกแม็ตจอดทอดสมออยู่หลังเรือ เลอ ลูแต็ง ที่หน้าสถานกงสุลฝรั่งเศส กรุงเทพฯ	๑๑๕
นาวาโทโบรี ผู้บังคับการเรือแองกงสตอง	๑๑๙

เรือเอกดารัตติจ ดุ พูร์เน็ต ผู้บังคับการเรือโกแม็ต	๑๒๑
พลเรือจัตวาพระยาชลยุทธโยธินทร์ (ริเชอลิเยอ)	๑๒๕
ดินแดนที่เป็นของฝรั่งเศส ตามข้อตกลงในสนธิสัญญา สยาม - ฝรั่งเศส พ.ศ.๒๔๓๖	๑๓๑
เจ้าฟ้าเมืองสิงห์ พ.ศ. ๒๔๓๘	๑๓๕
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๕	๑๔๙
พระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค) อัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส	๑๕๑
ดินแดนที่เป็นของฝรั่งเศส ตามข้อตกลงในอนุสัญญา สยาม - ฝรั่งเศส พ.ศ.๒๔๔๕	๑๕๗
พันโทแบร์นาร์	๑๖๘
พระยาคทาธรธรณินทร์ (เยีย อภัยวงศ์) ข้าหลวงเมืองพระตะบอง	๑๗๒
ดินแดนที่เป็นของฝรั่งเศส ตามข้อตกลงในอนุสัญญา สยาม - ฝรั่งเศส พ.ศ.๒๔๕๐	๑๗๘

คำนำ

ประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับประเทศฝรั่งเศสมาช้านานนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนกระทั่งถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ นับเป็นเวลากว่า ๓๐๐ ปีแล้วที่ช่วงเวลาของความสัมพันธ์อันยาวนานนี้ได้มีเหตุการณ์ที่น่าสนใจเกิดขึ้นหลายเรื่อง อาทิ การค้า การทูต การเมือง และกฎหมาย เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่่าศึกษาค้นคว้าให้รู้ถึงมูลฐานของความสัมพันธ์ตลอดจนสาเหตุที่นำไปสู่ความขัดแย้งในอดีตได้เป็นอย่างดี

เรื่อง **“สัมพันธ์ภาพของประเทศฝรั่งเศสกับประเทศสยาม พ.ศ. ๒๒๒๓ - ๒๔๕๐”** นี้แปลและเรียบเรียงมาจาก **“Les relations de la France et du Siam 1680 – 1907”** ซึ่งตัดตอนมาจากบทความในวารสารแห่งกองทหารฝรั่งเศสในอาณานิคม เขียนโดยร้อยเอกโซฟ (le capitaine SEAUVE) อดีตสมาชิกในคณะสำรวจปาวี (Mission Pavie) ซึ่งเดินทางเข้ามาสำรวจทำแผนที่เพื่อกำหนดเขตแดนระหว่างไทยกับกัมพูชาและลาวอันเป็นดินแดนที่อยู่ในอารักขาของฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๖ ร้อยเอกโซฟเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และมีประสบการณ์ในการทำงานหลายด้าน ด้วยเหตุที่เขาเป็นสมาชิกคนหนึ่งในคณะสำรวจปาวีจึงได้มีโอกาสรับรู้เหตุการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นระหว่างไทยและฝรั่งเศสอย่างกว้างขวาง จากนั้นได้นำเรื่องราวที่ได้พบเห็นมาเรียบเรียงเป็นบทความและจัดพิมพ์เผยแพร่ในประเทศฝรั่งเศส หนังสือเรื่องนี้มีเนื้อหารวมทั้งสิ้น ๓ ภาค โดยเริ่มจากความสัมพันธ์ระหว่างไทยและฝรั่งเศสในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โปรดให้แต่งตั้งราชทูตฝรั่งเศสมาเจริญพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนารายณ์มหาราช โดยมีจุดประสงค์เพื่อการค้าและเผยแพร่

คริสต์ศาสนา ความสัมพันธ์ในระยะเริ่มแรกดำเนินไปอย่างราบรื่น มีความร่วมมือกันหลายด้าน อาทิ การค้า การปกครอง และการทหาร จนกระทั่งในปลายรัชกาลได้เกิดเหตุการณ์ผกผันอันก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งกันอย่างรุนแรง จนความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสต้องยุติลงเมื่อเข้าสู่รัชสมัยพระเพทราชา ครั้นในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีระหว่างไทยและฝรั่งเศสครั้งใหม่ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ โดยจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ โปรดให้เมอซิเออร์ เดอ มงติญี เป็นผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับไทย ในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ กล่าวได้ว่าสนธิสัญญานับนี้เอื้อประโยชน์ทางการค้าและการเดินเรือแก่ฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ตรงกับสมัยจักรวรรดินิยมซึ่งเป็นระยะเวลาที่มหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสกำลังแข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมตามประเทศต่างๆ เหตุการณ์ในยุคนี้จึงเป็นเรื่องราวการต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชาติไทย นับเป็นช่วงเวลาที่สำคัญช่วงหนึ่งของประวัติศาสตร์ไทยที่สามารถดำรงรักษาเอกราชไว้ได้ แม้ว่าจะต้องสูญเสียดินแดนบางส่วนไป

เรื่อง *“Les relations de la France et du Siam 1680 – 1907”* นับเป็นเอกสารที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์เรื่องหนึ่ง กรมศิลปากรจึงได้มอบหมายให้นางสาวนนทพร บรรลือสินธุ์ นักอักษรศาสตร์ ๗ กลุ่มงานแปลและเรียบเรียง กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ แปลเป็นภาษาไทยและจัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการค้นคว้าอ้างอิงทางประวัติศาสตร์ต่อไป

อนึ่ง ในการแปลและเรียบเรียงหนังสือเรื่อง *“สัมพันธภาพของประเทศไทยกับประเทศสยาม พ.ศ. ๒๒๒๓ - ๒๔๕๐”* ผู้แปลได้ค้นคว้าจัดทำเชิงอรรถเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวต่างๆ ได้ชัดเจน

ยิ่งขึ้น โดยพิมพ์กำกับท้ายเชิงอรรถว่า -กvp. และเนื่องจากเรื่องดังกล่าวได้แปลมาจากหนังสือที่ผู้เขียนเป็นชาวต่างชาติย่อมมีแนวคิดและทัศนคติที่ผิดแผกไปจากคนไทย ฉะนั้นจึงอาจมีเรื่องราวบางเรื่องที่คุณผู้เขียนเข้าใจผิดพลาดหรือคลาดเคลื่อนไปจากความเป็นจริงได้ จึงขอให้ท่านผู้อ่านโปรดใช้วิจารณญาณในการอ่านประกอบด้วย

กรมศิลปากรหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเรื่อง“**สัมพันธภาพของประเทศไทยกับประเทศไทย พ.ศ. ๒๒๒๓ - ๒๕๕๐**” นี้จะอำนวยประโยชน์แก่นักเรียน นักศึกษา ผู้ค้นคว้าและประชาชนทั่วไปบ้างตามสมควร

นาวาอากาศเอก

Op /:

(อาวุธ เงินชูกลิ่น)
อธิบดีกรมศิลปากร

กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์

ธันวาคม ๒๕๕๔

บทนำ

นโยบายการเมืองที่เกี่ยวกับอาณานิคมเป็นภารกิจที่ต้องใช้ความเพียรพยายามที่ยาวนาน เนื่องจากจะต้องประมวลรูปแบบในการทำงานที่หลากหลายนั้นให้ดำเนินไปได้อย่างต่อเนื่อง อีกทั้งจะต้องทำงานด้วยความมุ่งมั่นและทุ่มเทอย่างเต็มกำลังโดยไม่รู้สีกท้อถอย สิ่งสำคัญเหนืออื่นใดคือเราจะต้องมีการวางแผนที่ดีเพื่อป้องกันมิให้เกิดเหตุร้ายขึ้นได้

กรณีความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับสยามจึงเป็นข้อพิสูจน์ที่สะท้อนให้เห็นเรื่องราวดังกล่าวนี้ได้อย่างชัดเจน

การละเลยต่อนโยบายการเมืองที่เกี่ยวกับอาณานิคมความผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการขาดวิสัยทัศน์ในการมองเหตุการณ์โดยรวมทั้งหมดตลอดระยะเวลา ๒ ศตวรรษที่ผ่านมา ล้วนก่อให้เกิดผลเสียต่อฝรั่งเศสที่ไม่สามารถนำสถานการณ์ที่ได้เปรียบต่อการขยายอำนาจที่มีอยู่นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์

อย่างไรก็ตามนับว่าเป็นโอกาสดีที่ความพยายามครั้งสำคัญในการดำเนินงานด้านการเมืองกลับกลายเป็นผลสำเร็จได้ภายในระยะเวลาไม่ถึง ๓๐ ปี ด้วยเหตุนี้เราจึงต้องมีความหวังพร้อมทั้งตั้งปณิธานอย่างแน่วแน่ว่าประเทศของเราจะยังคงยึดมั่นในหลักการดังกล่าวนี้ตลอดไป

การศึกษาภาวะผันผวนทางการเมืองในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาจึงเป็นช่วงเวลาดีที่เปิดโอกาสให้เราได้เข้าไปค้นหาแนวทางในการดำเนินงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากเราต้องการจะเปรียบเทียบถึงแนวทางที่นำมาใช้อย่างได้ผลกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยศตวรรษที่ ๑๘

ในกรณีดังกล่าวบทเรียนที่เราสมควรจะนำมาปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าเดิมนั้นก็คือ การดำเนินนโยบายทางการเมืองที่เฉื่อยช้าล่าช้าและผัดวันประกันพรุ่งอยู่ตลอดเวลา ดังจะเห็นได้จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในราชอาณาจักรสยามถึง ๒ ครั้งที่สยามมีเจตนาจะขอความคุ้มครองจากฝรั่งเศส อันได้แก่ เหตุการณ์ในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และในรัชสมัยจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แต่ถึงกระนั้นฝรั่งเศสก็ไม่รู้จักฉวยโอกาสที่ได้เปรียบนั้นมาเป็นประโยชน์แก่ตน

หากเหล่าเสนาบดีในพระเจ้าแผ่นดินสยามไม่ยื่นกรานปฏิเสศต่อพื้นที่ที่ได้กำหนดไว้อย่างแน่ชัดแล้วว่าเป็นดินแดนที่อยู่ในอารักขาของเรา พร้อมทั้งหันมาตกลงกับเราอย่างสันติ เชื่อว่าการกระทำที่ไร้เหตุผลอันเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ความขัดแย้งและเป็นอุปสรรคต่อการดำเนินงานทางการเมืองของรัฐบาลแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสตลอดระยะเวลา ๒๐ ปี คงจะลดความรุนแรงลงไปได้บ้าง

อย่างไรก็ตาม เราคงจะไม่สามารถแก้ไขปัญหาเหล่านั้นได้ทั้งหมดและขณะเดียวกันก็ไม่อาจปล่อยให้เป็นการกระทำที่รัฐบาลชุดต่อไป ภาวะที่ก่อให้เกิดความหนักใจและความยุ่งยากที่เกิดขึ้นนั้นพอจะมีโอกาสหลีกเลี่ยงได้บ้างหากเป็นความจำเป็นและเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่เหมาะสม

ร้อยเอกไซฟ

สัมพันธภาพของประเทศไทยกับประเทศสยาม ระหว่าง พ.ศ. ๒๒๒๓ - ๒๔๕๐

ภาคที่ ๑

ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในรัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔

การตั้งถิ่นฐานของชาวยุโรปในประเทศไทย

ชาวยุโรปชาติแรกที่เดินทางเข้ามาสู่ประเทศไทยคือชาวโปรตุเกส ซึ่งเริ่มเข้ามาในสมัยศตวรรษที่ ๑๖^(๑) หลายปีต่อมาได้แก่ชาวสเปนโดยเข้ามาตั้งสถานีการค้าที่ประเทศฟิลิปปินส์ จากนั้นในตอนต้นศตวรรษที่ ๑๗ เป็นชาวฮอลันดาซึ่งเดินทางเข้ามาสยามก่อนหน้าชาวอังกฤษไม่นานนัก ปี พ.ศ. ๒๒๐๕ (ค.ศ. ๑๖๖๒) คณะบาทหลวงชาวฝรั่งเศสได้เดินทางมาถึงเป็นกลุ่มสุดท้าย และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๒๒๓ (ค.ศ. ๑๖๘๐) นั้นเองที่ชาวฝรั่งเศสได้จัดตั้งสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยาเป็นแห่งแรก^(๒)

^(๑) ภายหลังจากที่โปรตุเกสเข้ายึดมะละกาในปี พ.ศ. ๒๐๕๔ (ค.ศ. ๑๕๑๑) ได้สร้างความยินดีแก่สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ ๔ พระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงสยามเป็นอย่างยิ่ง ซึ่งก่อนหน้านั้นทรงได้รับเรื่องร้องทุกข์จากชาวมุสลิมในมลายูอยู่เนือง ๆ ต่อมาโปรตุเกสผู้ครอบครองดินแดนแห่งนี้ได้ส่งผู้แทนมาเจริญสัมพันธไมตรีกับราชสำนักสยาม อันได้แก่นายอัลบูเกอร์กเคอะ (Albuquerque) อุปราชโปรตุเกสประจำภาคอินเดียตะวันออก จากนั้นในปี พ.ศ. ๒๑๘๘ (ค.ศ. ๑๖๔๖) โปรตุเกสจึงจัดตั้งสถานีการค้าขึ้นที่อยุธยาและดำเนินกิจการอยู่ในประเทศไทยสืบมา - ต้นฉบับ

^(๒) เมอซีเออร์บาร์ง (Baron) ผู้แทนการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสที่เมืองสุรัตเดินทางมาประเทศไทยด้วยเรือไวตู (le Vautour) เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๓ (ค.ศ. ๑๖๘๐) พร้อมกับเมอซีเออร์บูโร เดสลองด์ (Boureau - Deslandes) เพื่อจัดตั้งสถานีการค้าที่ประเทศไทย - ต้นฉบับ

ในช่วงเวลานั้นอยุธยาเป็นเมืองหลวงของประเทศสยาม กล่าวกันว่าเป็นนครที่มั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ งดงามด้วยสถาปัตยกรรมและเจริญรุ่งเรืองด้านการค้ามากที่สุดในวันแดนบูรพทิศ ดังนั้นอยุธยาจึงเป็นจุดดึงดูดที่สำคัญของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียงและมีความสัมพันธ์ต่อกันอยู่มิขาดสาย

คณะบาทหลวงของฝรั่งเศสได้รับสิทธิพิเศษอย่างเต็มที่ในการเผยแผ่คริสต์ศาสนา แต่ทั้งนี้จะต้องไม่ขัดต่อการปกครองประเทศและไม่ผิดกฎหมายของสยาม

สมเด็จพระนารายณ์ (Le roi Pra - Narai) ^(๑) พระเจ้าแผ่นดินสยามผู้ทรงพระปรีชาสามารถและรอบรู้ กล่าวกันว่า “พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของราชอาณาจักรสยาม” ทรงครองราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระมงกุฎ (le roi Pra - Mongkut)* ด้วยเหตุที่ไม่ทรงกีดกันในด้าน การนับถือศาสนานี้เองจึงเป็นแรงผลักดันที่สำคัญแก่พ่อค้าชาวยุโรปที่ต้องการเดินทางเข้ามาสู่ราชอาณาจักรสยาม เพื่อสร้างความเจริญทางการค้าและแสวงหาผลประโยชน์ให้มากยิ่งขึ้น

ด้วยพระบารมีและพระเกียรติคุณที่เลื่องลือของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ (Louis XIV) จึงมีผลทำให้คณะบาทหลวงของเราได้รับการปฏิบัติจากสยามด้วยดี แม้ว่าพวกเราจะมิสมานิชอยู่เพียงไม่กี่คนก็ตาม แต่บาทหลวงเหล่านั้นก็ได้รับการยอมรับและเป็นที่เคารพนับถือมากกว่าชาวต่างชาติกลุ่มอื่น ๆ ^(๒)

^(๑) สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงครองราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๒๑๙๙ - ๒๒๓๑ (ค.ศ. ๑๖๕๖ - ๑๖๘๘) - ดันฉบับ

* ผู้เขียนคงจะเข้าใจคลาดเคลื่อนในพระราชพงศาวดารระบุว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงครองราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา พระอนุชาในสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง - กวป.

^(๒) Nicolas Gervaise, *Histoire naturelle et politique du royaume de Siam*, Paris, 1688. - ดันฉบับ

ส่วนสัมเนราลัยที่คณะบาทหลวงก่อตั้งขึ้นก็เจริญรุ่งเรืองขึ้นอย่างรวดเร็ว

เสรีภาพในการนับถือศาสนานั้นแพร่หลายมากในประเทศสยาม ตามที่สังฆราชเดอ ลา มอต ลองแบร์ต มุขนายกมิชซังแห่งเบริช (Mgr. de la Motte Lambert, évêque de Béryte) ซึ่งเป็นบาทหลวงผู้เผยแผ่คริสต์ศาสนาคนแรกที่ส่งมาโดยสมเด็จพระสันตะปาปาเซนต์ แชจ (Saint Siège) ได้บันทึกไว้ดังนี้ “ข้าพเจ้าไม่คิดว่าจะมีประเทศใดในโลกที่มีหลากหลายศาสนา และมีแนวทางในการปฏิบัติที่เปิดกว้างมากเท่ากับประเทศสยาม ทั้งพุทธศาสนิกชน คริสตศาสนิกชนและอิสลามิกชนล้วนแยกไปปฏิบัติตามความแตกต่างของลัทธิศาสนาซึ่งเสรีภาพในการนับถือศาสนาของพวกเขาฉันนั้นดูเหมือนว่าจะเป็นสิ่งที่วิเศษสุด”^(๑)

เมื่อ ๒ - ๓ ปีก่อนพระเจ้าแผ่นดินสยามให้การต้อนรับคณะทูตจากเมืองอาซง (Achen) และโกลกงต์ (Golconde) * อย่างใหญ่โตหรูหรา พวกเขาเดินทางมาเพื่อเกลี้ยกล่อมให้พระองค์หันมานับถือศาสนาอิสลามตามแบบอย่างเจ้าผู้ครองนครเพื่อนบ้านของพระองค์ เป็นความจริงที่ว่าในช่วงเวลานั้นศาสนาอิสลามได้รับความเลื่อมใสอย่างมากอันเป็นผลมาจากความเจริญรุ่งเรืองตลอดจนความช่วยเหลือในเรื่องต่าง ๆ ที่พวกเขากระทำให้แก่ชาวสยาม^(๒)

ต่อมาในขณะที่บาทหลวงคณะเยซุอิตเดินทางมาประเทศสยามพร้อมกับเมอซีเออร์ เดอ ชอมงต์ (Monsieur de Chaumont) เพื่อหาทางโน้มน้าว

^(๑) *Relation du voyage de Mgr. de La Motte – Lambert, évêque de Béryte, vicaire apostolique de Chine.* Paris, 1683. - ต้นฉบับ

* เมืองอาซง หรืออะเจห์ (Achen, Achin หรือAtjeh) เป็นรัฐพื้นเมืองอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย

เมืองโกลกงต์ (Golconde) อาณาจักรแห่งฮินดูสถาน ต่อมาเรียกว่า ไฮเดอราบด์ (Hyderabad) ระหว่างปี ค.ศ. ๑๕๑๒ - ๑๖๕๗ ปกครองโดยกษัตริย์มุสลิม - กวป.

^(๒) Mgr. Pallegoix, *Description du royaume des Thai ou Siam*, Paris, 1854. - ต้นฉบับ

พระทัยสมเด็จพระนารายณ์ให้ทรงหันมานับถือคริสต์ศาสนา ระหว่างนั้นกษัตริย์แห่งเปอร์เซีย (le chah de Perse) ได้ส่งราชทูตมาเผยแพร่ศาสนาอิสลามในราชสำนักสยามเช่นกัน^(๑) แต่แล้วความพยายามทั้งหมดก็ต้องหยุดชะงักลงเนื่องจากความเฉยเมยและไม่ใส่ใจของชาวสยาม

ในส่วนของคณะบาทหลวงฝรั่งเศสนั้นได้เผยแพร่ศาสนาโดยเปรียบเทียบสวรรค์ว่าเหมือนกับพระราชวังหลวงที่มีประตูเข้าออกอยู่หลายทาง ซึ่งผู้คนทุกหมู่เหล่าสามารถเข้าไปรับใช้พระผู้เป็นเจ้าได้ ดังนั้นคำสั่งสอนในศาสนาจึงเป็นหนทาง (ประตู) ที่นำไปสู่สวรรค์ได้ด้วยผลของความศรัทธาและความเชื่อมั่นอย่างเปี่ยมล้นของมนุษย์ที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้า^(๒)

ในปี พ.ศ. ๒๒๐๘ (ค.ศ. ๑๖๖๕) สังฆราชปาลลู มุขนายกมิซซังแห่งเอลิโอโปลิส (Mgr. Pallu évêque d'Héliopolis) ได้ออกเดินทางไปยุโรปเพื่อพยายามแสวงหาความช่วยเหลือและผู้สนับสนุนใหม่ ๆ และแล้วเขาก็ได้เดินทางกลับมาอีกครั้งหนึ่งในปีพ.ศ. ๒๒๑๖ (ค.ศ. ๑๖๗๓) พร้อมกับนำเครื่องราชบรรณาการและอัญเชิญพระศุกสาส์นของสมเด็จพระสันตะปาปา* กับพระราชสาส์นของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสมาเพื่อถวายแด่พระเจ้าแผ่นดินสยาม สมเด็จพระนารายณ์ทรงปลอบปลื้มพระทัยเป็นอย่างยิ่งที่ได้รับพระราชสาส์นจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มหาราชผู้ยิ่งใหญ่ ดังนั้นจึงทรงให้การต้อนรับราชทูตฝรั่งเศสและคณะอย่างสมเกียรติ

(๑) Commandant de La Jonquière, *Le Siam et les Siamois*, Paris, 1906. - ต้นฉบับ

(๒) Mgr. de La Motte – Lambert, *op. cit.* - ต้นฉบับ

* พระศุกสาส์นของสมเด็จพระสันตะปาปาเคลม็องต์ที่ ๙ (Clément IX) - กวป.

ผลจากการเตรียมการที่ดีทำให้คณะบาทหลวงเจริญก้าวหน้าในการเผยแผ่ศาสนายิ่งขึ้น ด้านบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส^(๑) ในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์นั้นกำลังต้องการขยายเครือข่ายทางการค้า จึงได้ส่งเมอซิเออร์บูโร เดส์ลองด์ (Boureau Deslandes) ซึ่งเป็นหนึ่งในบรรดาผู้แทนการค้าที่มีความสามารถมากที่สุดมาเพื่อจัดตั้งสถานีการค้าที่ประเทศสยาม ในปี พ.ศ. ๒๒๒๓ (ค.ศ. ๑๖๘๐)

พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงให้การสนับสนุนการจัดตั้งสถานีการค้าและยอมให้บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสมีสิทธิพิเศษเหนือกว่าบริษัทการค้าของชาติอื่นใด เมื่อเรือสินค้าลำที่นำเมอซิเออร์เดส์ลองด์มาถึงประเทศสยามเดินทางกลับไป พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงยกเมืองสงขลา (Singor) และดินแดนแถบฝั่งทะเลตะวันออกของคาบสมุทรมลายูให้อยู่ในความคุ้มครองของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส ซึ่งพระองค์ทรงคาดหวังว่าพื้นที่บริเวณใกล้เคียงที่ฝรั่งเศสถือครองนั้นจะได้ปลอดภัยจากอิทธิพลของฮอลันดา

ยุคนี้การค้าในแถบบูรพทิศล้วนตกอยู่ในกำมือของชาวฮอลันดาที่ถือโอกาสเข้าครอบครองผลประโยชน์ทางทะเลไว้เป็นกลุ่มแรก เป็นระยะเวลายาวนานทีเดียวที่อิทธิพลของบริษัทอินเดียตะวันออกของฮอลันดาในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ได้เข้ามาช่วงชิงตลาดการขนส่งสินค้าทางทะเลไว้ได้ ขณะเดียวกันยังขยายอาณาเขตออกไปกว้างขวางนับแต่ประเทศอินเดียเรื่อยไปจนถึงประเทศจีน เมื่อครองตลาดการค้าได้มากขึ้นและกิจการดำเนินไปอย่างเฟื่องฟูจึงได้สร้างสถานีการค้าขึ้นที่ประเทศสยาม มีศูนย์กลางการค้าอยู่ในบริเวณหมู่เกาะมลายูซึ่งมีอำนาจครอบคลุมอยู่อย่างเต็มที่โดยไม่มีอุปสรรคใดๆ มาขวางกั้น ดังนั้นเมื่อฮอลันดา

^(๑) บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสจัดตั้งโดย เมอซิเออร์โกลแบร์ (Colbert) ในปี พ.ศ. ๒๒๐๗ (ค.ศ. ๑๖๖๔) จากนั้นจึงมาตั้งสถานีการค้าที่เมืองสุรัต (Surate) ในปี พ.ศ. ๒๒๑๑ (ค.ศ. ๑๖๖๘) - ดันฉบบั

จัดตั้งสถานีการค้าขึ้นที่ประเทศสยามก็นับว่าเป็นเครื่องกีดขวางความเจริญก้าวหน้าทางการค้าของฝรั่งเศสในกาลต่อมามากทีเดียว

ฉะนั้นจะเห็นว่าในภูมิภาคเอเชียก็เช่นเดียวกันกับยุโรปที่ประเทศฝรั่งเศสมีคู่แข่งที่น่าเกรงขามมากเท่ากับฮอลันดาเลย

ถึงกระนั้นสยามก็คิดถูกแล้วว่าเข้าไปอยู่ภายใต้อิทธิพลของฮอลันดาเสียดีกว่าอยู่ข้างฝรั่งเศส เพราะว่าฮอลันดานั้นเป็นชาติมหาอำนาจใกล้ตัวที่อันตรายต่อดินแดนของพวกเขามาก และสยามเองก็รู้สึกเกรงกลัวต่ออิทธิพลของฮอลันดาที่คิดแต่จะเข้าครอบครอง บังคับเขมร และปล้นสะดมประชาชนให้อยู่ภายใต้อำนาจการปกครอง ยิ่งไปกว่านั้นฮอลันดายังเคยลอบจับขุนนางสยามหลายคนไปกักขังด้วย

สมเด็จพระนารายณ์ทรงเกรงว่าในอนาคตคงไม่อาจจัดการกับฮอลันดาเหมือนกับประเทศเพื่อนบ้านที่รู้สึกชิงชังเช่นกันได้ อีกทั้งบ้านเมืองคงจะเกิดพลาดพลังเข้าสู่กวันเป็นแน่ นอกจากนี้ยังทรงวิตกกังวลต่อความมั่นคงของราชบัลลังก์ ดังนั้นพระองค์จึงทรงรอคอยด้วยความอดทนด้วยหวังว่าประเทศชาติจะรอดพ้นจากการถูกไล่ล่าจากประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย

แต่พระองค์ทรงจำต้องยอมรับการสนับสนุนของมหาอำนาจยุโรป ซึ่งขณะนั้นมีเพียงชาวฝรั่งเศสกลุ่มเดียวเท่านั้นที่สามารถให้ความมั่นใจในการต่อต้านอิทธิพลของฮอลันดาไว้ได้อย่างแน่นอน

ดังนั้นด้วยความเห็นอกเห็นใจต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามและประชาชนชาวสยามจึงเป็นมูลเหตุให้ประเทศฝรั่งเศสเริ่มเปิดสัมพันธไมตรีกับสยามอย่างเป็นทางการ

กงสตองส์ ฟอลคอน

แม้ว่าจะเป็ผลดีที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงผลักดันให้สยามเข้าไปใกล้ชิดกับประเทศฝรั่งเศสด้วยการมีสัมพันธไมตรีที่ดีต่อกัน แต่บางครั้งพระองค์ก็ไม่อาจมองสถานการณ์ได้อย่างกระจ่างชัดนัก และจะทรงใช้วิธีการเช่นใดหากว่าไม่ดำเนินไปตามแนวทางทางการเมืองที่ฝรั่งเศสกำหนด เป็นที่น่าสังเกตว่ามีบุรุษผู้หนึ่งซึ่งเป็นผู้ที่มีความสามารถเป็นเลิศ ภายหลังได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี และเขาผู้นี้ที่เป็ผู้คอยกระตุ้นให้สยามเข้าไปมีความสัมพันธ์กับประเทศฝรั่งเศส

เขาเป็นนักผจญภัยคนหนึ่งที่มีพื้นเพเป็นชาวกรีกหรือไม่ก็เป็คนที่อยู่ทางประเทศแถบฝั่งตะวันออก มีชื่อว่า **เมอซีเออร์กงสตองส์ ฟอลคอน (Constance Phalkon)*** เป็นบุรุษแปลกหน้าที่มีความทะเยอทะยาน มักใหญ่ใฝ่สูง และมีสติปัญญาเฉลียวฉลาดยิ่ง เขาเป็นผู้ที่มีอำนาจอยู่เหนือเหตุการณ์ทั้งปวงที่เกิดขึ้นในยุคนี้

ด้วยเหตุบังเอิญที่ชะตาชีวิตผกผันทำให้เขาต้องร่อนเร่พเนจรมาทำการค้า และด้วยความที่เขาเป็คนเจ้าเล่ห์เพทุบายจึงได้เดินทางมาทำงานที่ประเทศสยามซึ่งขณะนั้นอยู่ในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ฟอลคอนเป็คนสนุกสนาน ำเร็จมีกิริยาทำทางนำขึ้นชมและมีความรอบรู้ในเรื่องการค้าขายเป็นอย่างดี อีกทั้งยังเป็นคนที่มีเสน่ห์ ด้วยคุณลักษณะเฉพาะตัวเหล่านี้เขาจึงเป็ที่โปรดปรานของสมเด็จพระนารายณ์ยิ่งนัก ในกาลต่อมาจึงโปรดเกล้าฯ

* หรือ คอนสแตนติน ฟอลคอน (Constantin Phaulcon) ชาวกรีกผู้มีบทบาทโดดเด่นในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ - กวป.

แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งในระดับสูงสุดเป็นถึงอัครมหาเสนาบดี (premier ministre) แม้ว่าตำแหน่งดังกล่าวนี้จะไม่เหมาะสมกับเขากี่ตาม^(๑) เมอซีเออร์เดส์ลองด์ ผู้แทนการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศส กล่าวไว้ว่า สมเด็จพระนารายณ์ทรงพอพระราชหฤทัยในคำกราบบังคมทูลของเสนาบดีคนสนิทเป็นอย่างดี “...บ่อยครั้งที่เด็ยวที่ทรงใช้เวลา ๒ - ๓ ชั่วโมงสนทนากับขุนนางท่านนี้”

บาทหลวงเดอ ชัวซี (l'abbé de Choisy) ซึ่งร่วมเดินทางมากับคณะราชทูตชุดแรกที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงส่งมาเจริญพระราชไมตรีกับสยาม ได้บรรยายถึงบุคลิกลักษณะของฟอลคอนไว้ดังต่อไปนี้ “ยิ่งข้าพเจ้าได้สนทนากับเมอซีเออร์กษตองส์มากเท่าใดก็ยิ่งเห็นความเฉลียวฉลาดและเสน่ห์ในการเจรจาของเขามากเท่านั้น เขามีไหวพริบปฏิภาณในการเจรจาโต้ตอบเหนือผู้อื่น ด้วยสติปัญญาที่เฉียบแหลมและสามารถเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ได้อย่างลึกซึ้งนี้เองจึงทำให้เขาเป็นคนไวตัว สุขุม รอบคอบและไม่มีเรื่องใดจะทำให้เขารู้สึกหนักใจเลย เขาฟังเรื่องราวจากคนร้อยคนและสามารถตอบเรื่องราวจำนวนร้อยนั้นได้ภายในเวลาครึ่งชั่วโมง นอกจากนี้เขายังเป็นคนเด็ดเดี่ยว มั่นคง พูดอย่างไรทำอย่างนั้น และจะเลิกพูดทันทีหากบุคคลนั้นพูดแต่เรื่องเพื่อเจ้อ ในขณะที่เดียวกันเขายังมีความรอบรู้ในด้านการเมืองรวมทั้งเรื่องอื่น ๆ อีกมากมาย สามารถกราบบังคมทูลเรื่องราวต่าง ๆ ต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามได้หลายเรื่อง รวมทั้งยังเป็นสถาปนิกที่ดีอีกด้วย ข้าพเจ้าเชื่อว่าหากพระเจ้ากรุงละโว้ (M. de Louvois)* ทรงทราบในคุณลักษณะของเขาแล้วพระองค์จะต้องโปรดปรานเขาอย่างมากทีเดียว”^(๒)

(๑) L. Lanier, *Etude historique sur les relations de la France et du royaume de Siam*. Versailles, 1883. - ดันฉบับ

* ดันฉบับใช้ว่า M. de Louvois หมายถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช - กวป.

(๒) *Journal du voyage de Siam fait par l'abbé de Choisy*. Trévoux, 1741. - ดันฉบับ

นับว่าเมอซิเออร์กังสต้องสเป็นฐานทางการเมืองที่สำคัญยิ่งของฝรั่งเศสและไม่เพียงแต่ประเทศเราจะอาศัยเขาแค่นี้เท่านั้น เขายังช่วยให้ฝรั่งเศสเข้ามาอยู่ในประเทศสยามได้อย่างถาวรอีกด้วย ด้วยการจัดแจงของบุรุษผู้นี้จึงไม่อาจจะชี้ชัดลงไปได้ว่าสิ่งต่างๆที่เขากระทำนั้นเป็นผลประโยชน์ของสยามหรือเป็นผลประโยชน์ของตัวเขากันแน่ เพราะว่าสิ่งที่เขากำหนดขึ้นนั้นส่วนหนึ่งก็ช่วยพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าขึ้นด้วย กล่าวได้ว่าเขาใช้โอกาสนั้นแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนไปพร้อมๆกัน เขาปรารถนาให้ระยะเวลาช่วงนั้นคงอยู่อย่างยาวนาน โดยไม่มีเหตุการณ์อะไรที่ต้องเปลี่ยนแปลงราชบัลลังก์หรือเกิดการกบฏที่มักจะเกิดขึ้นบ่อยครั้งในดินแดนบูรพทิศแห่งนี้เลย

เป้าหมายหลักของเขาก็คือต้องการอาศัยอำนาจของชาวต่างชาติที่สามารถจะต่อต้านศัตรูผู้กำลังรุกรานต่อสยาม ในบรรดาประเทศมหาอำนาจทั้งหลายขณะนั้นฝรั่งเศสดูจะเป็นประเทศที่มีความเหมาะสมที่สุด การที่เลือกคบประเทศฝรั่งเศสนี้จึงพิจารณากันอย่างรอบคอบแล้ว เนื่องจากชื่อเสียงของฝรั่งเศสในขณะนั้นค่อนข้างเป็นที่เกรงขาม อีกประการหนึ่งด้วยผลประโยชน์อันน้อยนิดที่จะหาได้ในประเทศสยามแล้วฝรั่งเศสเองก็ยังไม่คิดจะฉกฉวยโอกาสหาผลประโยชน์หรือจะเป็นปรปักษ์กับสยามเลย ดังนั้นผลประโยชน์ของชาวสยามรวมทั้งการปกครองประเทศของสมเด็จพระนารายณ์และเหล่าเสนาบดีจึงดำเนินต่อไปภายใต้การควบคุมดูแลของเราอย่างพันธมิต

ทั้งหมดเกิดจากความคิดของกงสต้องสในการเสนอแนวทางการเมือง แม้ว่าจะก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากตามมาอยู่ทุกวันนี้ก็ตาม

ด้วยความกรุณาที่ให้ความคุ้มครองกับคณะบาทหลวงฝรั่งเศสและอนุญาตให้บริษัทอินเดียตะวันออกตั้งสถานีการค้าได้นั้นยังเป็นแรงกระตุ้นความต้องการของชาวต่างชาติกลุ่มอื่นๆ ให้เดินทางมาสยาม และในขณะเดียวกันก็สร้างความหวาดระแวงให้กับสยามด้วย” ในทางกลับกันการสร้างความพึงพอใจแก่ผู้ทรงอำนาจที่คอยให้ความช่วยเหลือ รวมทั้งการติดต่อกับขุนนางที่เห็นแก่เงินซึ่งมีอยู่รายล้อมชาวต่างชาตินั้นเป็นสิ่งที่ต้องกระทำควบคู่กันไป และหากต้องการจะประสบ

ผลสำเร็จก็จะต้องใช้กลเม็ดพลิกแพลงอย่างฉับไวเพื่อเอาชนะบรรดาคู่แข่งทางศาสนา คู่แข่งด้านผลประโยชน์ และคู่อาฆาตที่ไม่อาจให้อภัยได้ นอกจากนี้ไม่เพียงแต่จะสำเร็จลงได้ด้วยความสามารถอย่างน่าอัศจรรย์เท่านั้น ยังจะต้องประกอบด้วยอำนาจวาสนาและโชคอำนวยอีกทางหนึ่งด้วย”^(๑)

ความชื่นชมยินดีในพระปรีชาสามารถที่สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีต่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นั้นมีอยู่ไม่สิ้นสุด หลังจากที่ทรงทราบความต้องการที่แท้จริงของฝรั่งเศสแล้วจึงทรงให้คำมั่นสัญญากับสังฆราชปาลลูว่าจะส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส พร้อมทั้งอนุญาตให้ฝรั่งเศสตั้งสถานการค้าและตั้งโรงเรียนสอนศาสนาในกรุงศรีอยุธยาได้ เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ทรงเตรียมจะส่งราชทูตไปฝรั่งเศสขณะนั้นทรงได้ข่าวว่าเพิ่งจะเกิดสงครามระหว่างฝรั่งเศสกับฮอลันดา ซึ่งแท้จริงแล้วพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงมีพระราชประสงค์เพื่อจะเจริญสัมพันธไมตรีกับฝรั่งเศสเท่านั้น มิได้มีพระราชประสงค์ที่จะฉวยโอกาสรุกรานหรือลอบทำร้ายฮอลันดาที่จ้องจะเข้ามาครอบครองเมืองท่าหลายแห่งของสยามเลย ดังนั้นจึงทรงตัดสินพระทัยรอกอยให้สงครามสงบลงเสียก่อน ทันที้ที่สงครามยุติลงตามสนธิสัญญาแห่งเมืองนิมส์ พ.ศ.๒๒๒๑ (la paix de Nimègue 1678) สมเด็จพระนารายณ์จึงทรงตัดสินพระทัยที่จะส่งราชทูตชุดใหม่ไปฝรั่งเศสด้วยความมุ่งมั่นหลังจากที่ขาดช่วงไประยะหนึ่ง

คณะราชทูตออกเดินทางไปยุโรปราวปลายปี พ.ศ. ๒๒๒๓ (ค.ศ.๑๖๘๐)* พร้อมทั้งจัดเครื่องราชบรรณาการอย่างดีและอัญเชิญพระราชสาส์น ๒ ฉบับเพื่อถวายแด่สมเด็จพระสันตะปาปาและพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นอกจากนี้ยังได้

(๑) L. Lanier, *op. cit.* - ต้นฉบับ

* คณะราชทูตชุดนี้ประกอบด้วย ออกพระพิพัฒน์ราชไมตรี เป็นราชทูต ออกหลวงศรีวิศาลสุนทร เป็นอุปทูต ออกขุนนครวิชัย เป็นตรีทูต และบาทหลวงเกม (M. Gaymes) ทำหน้าที่เป็นล่าม - กวป.

ขอร้องให้ฝรั่งเศสช่วยขัดขวางการรุกรานของฮอลันดาซึ่งมีที่ท่าว่าจะยึดบางกอก โดยสยามมีข้อเสนอว่าจะยกเมืองบางกอกและเมืองมะริด (Mergui) ให้แก่ฝรั่งเศส แต่โชคร้ายที่คณะราชทูตชุดนี้เดินทางไปไม่ถึงฝรั่งเศส เนื่องจากถูกโจมตีอย่างรุนแรงจากพวกแขกที่เกาะมาดากัสการ์ (Madagascar) จนเรืออัปปางลง คณะราชทูตถึงแก่ชีวิตและทรัพย์สินสูญหายจนสิ้น

เหตุร้ายที่เกิดขึ้นครั้งนี้ที่สยามไม่มีผู้ใดทราบ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๒๒๕ (ค.ศ. ๑๖๘๒) สังฆราชเอลิโอโปลิสได้เดินทางมาจากฝรั่งเศสพร้อมทั้งอัครมุขนายก พระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ มาถวายสมเด็จพระนารายณ์อีกครั้งหนึ่ง "สมเด็จพระนารายณ์ทรงปลาบปลื้มพระทัยเป็นอย่างยิ่งที่ทรงได้รับพระราชสาส์นจากพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระราชอำนาจเป็นครั้งที่ ๒" ^(๑)

เมื่อสมเด็จพระนารายณ์ไม่ทรงทราบข่าวคราวจากคณะราชทูตแต่ประการใดจึงทรงวิตกกังวลที่ข่าวเงียบหายไปเป็นระยะเวลานาน ดังนั้นจึงทรงตัดสินใจส่งคณะราชทูตชุดใหม่ไปฝรั่งเศสเพื่อเจริญพระราชไมตรีต่อจากครั้งก่อน พร้อมทั้งให้สืบข่าวของคณะราชทูตที่เดินทางไปก่อนหน้านี้นี้ด้วย

คณะราชทูตสยามชุดแรก

คณะราชทูตสยามชุดแรกออกเดินทางเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๒๒๗ (ค.ศ. ๑๖๘๔)* นับตั้งแต่เดินทางมาถึงฝรั่งเศสพวกเขาได้รับการต้อนรับอย่าง

^(๑) Archives des colonies, Affaires de Siam, T. 1er : *Lettres de l' évêque d' Héliopolis*. - ดันฉบับ

* คณะราชทูตชุดแรกประกอบด้วย ออกขุนพิชัยวาทิต และออกขุนพิชิตไมตรีเป็นราชทูตพิเศษไปฝรั่งเศส โดยมีบาทหลวงวาเชต์ (Vachet) เป็นล่ามและที่ปรึกษาของคณะราชทูต - กวป.

สมเกียรติยิ่ง คณะราชทูตชุดแรกที่ส่งไปจากสยามไม่เพียงแต่จะได้รับความสนใจจากชาวปารีสเท่านั้นพวกเขายังรอดคอบที่จะได้เห็นคณะราชทูตชุดนี้ด้วย “ในระหว่างพำนักอยู่ที่ปารีสนั้นพวกเขาออกมาปรากฏตัวข้างนอกน้อยมาก มักจะเก็บตัวเงียบอยู่แต่ในห้องทั้งวัน เราแทบจะไม่เห็นพวกเขาในช่วงรับประทานอาหารเย็นเลย ดูเหมือนว่าพวกเขาไม่เต็มใจที่จะสนทนากับผู้ใดและคิดว่าเมื่อพูดอะไรไปก็คงไม่มีประโยชน์ ความเคยชินกับความสงบเงียบของราชสำนักสยามที่พวกเขาปฏิบัติราวกับอยู่ในโบสถ์เช่นนี้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาเมื่อวันหนึ่งได้เห็นพระภิกษุราว ๕๐ รูปฉันภัตตาหารโดยไม่พูดจากันเลยแม้แต่คำเดียว”

“เช้าวันหนึ่งในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๒๒๘ (ค.ศ. ๑๖๘๕) เกิดหิมะตกอย่างหนักซึ่งคงจะเป็นสิ่งแปลกใหม่สำหรับพวกเขามากที่สุดเนื่องจากพวกเขาได้นำถาดมารองหิมะแล้วพินิจพิเคราะห์อย่างจริงจัง นับว่าเป็นเรื่องตื่นเต้นมากที่สุดที่สดในฝรั่งเศสก็ว่าได้”^(๑)

ต่อมาคณะราชทูตได้เดินทางไปเข้าพบเสนาบดีคนสำคัญของฝรั่งเศส ได้แก่ ท่านมาร์ควิส เดอ แซนญอเลย์ (le marquis de Seignelay) และ ท่านกอลแบร์ต เดอ ครัวซี (Colbert de Croissy) ทั้งสองท่านรู้สึกตื่นเต้นที่จะได้พบกับราชทูตสยาม ซึ่งก่อนหน้านี้สมเด็จพระนารายณ์ได้เคยให้คณะราชทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าแล้ว ท่านเสนาบดีทั้งสองตระหนักดีว่าสมเด็จพระนารายณ์มิได้ทรงขัดขวางการเผยแผ่ศาสนา แต่ขณะเดียวกันพระองค์ก็ได้ตกลงพระทัยหันมานับถือคริสต์ศาสนาด้วย

^(๑) E. Gallois, *L'ambassade de Siam au XVIIe siècle*. Paris, 1862. - ต้นฉบับ

คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดแรก

สืบเนื่องจากพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงได้รับการโหม่นนำวพระทัยจากบรรดาบาทหลวงให้มีความเชื่อตามหลักศาสนาคาทอลิกว่าพระองค์ทรงเป็น **“เจ้าแห่งคริสเตียน” (prince animé)** อีกทั้งทรงมีปณิธานอย่างแรงกล้าที่จะทำหน้าที่พิทักษ์ศาสนาให้สำเร็จจึงได้

ดังนั้นเพื่อสนองพระราชไมตรีของสมเด็จพระนารายณ์ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จึงทรงแต่งตั้งคณะราชทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับสยาม อันประกอบด้วย เซอวาลิเยร์ เดอ โชมงต์ (le chevalier de Chaumont) ผู้บัญชาการกองทัพเรือ ตำแหน่งพลเรือตรีแห่งกองทัพเรือของฝรั่งเศส ผู้เปลี่ยนจากนัถือลัทธิคาลวินมาเป็นคาทอลิก* เดอ โชมงต์ เป็นคนที่มีความกรุณาปรานีและฉลาดรอบรู้มากคนหนึ่งรับตำแหน่งราชทูต ในครั้งนี้เดินทางมาพร้อมกับบาทหลวงเดอ ชัวซี อุปทูตซึ่งจะเป็นผู้กราบบังคมทูลเกี่ยวกับเรื่องศาสนา นอกจากนี้คณะราชทูตยังประกอบด้วยบุคคลในตระกูลผู้ดีและพวกบาทหลวงที่มีศรัทธาอย่างแรงกล้าในคริสต์ศาสนา ในบรรดาบุคคลเหล่านี้ที่จำเป็นต้องกล่าวถึงคือ กงต์ เดอ ฟอร์แบ็ง (le conte de Forbin) และบาทหลวงกี ตาซาร์ด (le père jésuite Guy Tachard) **“ผู้ที่ฉลาดปราศรัยเปรี๊ยะที่สุดของคณะราชทูต”** และภายหลังเป็นผู้บันทึกเหตุการณ์คนหนึ่งในสมัยนั้น

เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าคณะราชทูตชุดนี้ตั้งขึ้นเพื่อมาเจรจาเรื่องการค้าขายระหว่างสองประเทศ แต่จุดประสงค์โดยแท้จริงนั้นคือเพื่อติดตามผลการดำเนินงานของบาทหลวงคณะเยซูอิตในการโหม่นนำวพระทัยให้พระเจ้าแผ่นดินสยามหันมานับถือศาสนาคริสต์ และเพื่อเป็นการแผ่พระราชอำนาจของพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสด้วย

* ลัทธิคาลวิน (Calviniste) นิกายหนึ่งในศาสนาคริสต์ฝ่ายโปรเตสแตนต์ มีผู้นับถือกันมากในฮอลันดา - กวป.

วันที่ ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ (ค.ศ. ๑๖๘๕) คณะราชทูตฝรั่งเศสออกเดินทางจากเมืองแบริสต์ (Brest) * โดย เรือลัวโซ (l' Oiseau) และเรือ ลามาลีนีย์ (la Maligne) มาถึงประเทศสยามในเดือนกันยายนพร้อมอัญเชิญพระราชสาส์นของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ และเครื่องราชบรรณาการมาถวายด้วย

เมื่อเรือเดินทางมาถึงประเทศสยามได้ไม่นานนักคณะราชทูตรู้สึกกระตือรือร้นที่จะได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์เพื่อกราบทูลโน้มน้าวพระทัยให้ทรงเปลี่ยนศาสนา ทั้งนี้โดยอาศัยการสนับสนุนจากฟอลคอน แต่อย่างไรก็ตามความพยายามดังกล่าวก็ไร้ผล เนื่องจากสมเด็จพระนารายณ์มิได้มีพระราชประสงค์ที่จะเปลี่ยนศาสนาเลย เมื่อราชทูตเดอ โซมงต์ดำเนินการไม่ประสบผลสำเร็จจึงหันมาใช้วิธีการใหม่ โดยการเปลี่ยนแปลงข้อกำหนดกฎเกณฑ์ทางการค้ากับสยาม อันเป็นผลที่ก่อให้เกิดความขัดแย้งตามมาในภายหลัง

สำหรับสมเด็จพระนารายณ์และฟอลคอนนั้นยังคงให้ความสำคัญกับฝรั่งเศสอยู่โดยเฉพาะเรื่องการขอความคุ้มครองป้องกัน ซึ่งถือเป็นความจำเป็นที่ไม่อาจจะละเลยได้ ดังจะเห็นได้จากสนธิสัญญาพันธมิตรรุกรบและด่านรับ** (alliance offensive et défensive) ที่กระทำไว้เพื่อต่อต้านการรุกรานจากฮอลันดา อย่างไรก็ตาม เดอ โซมงต์ ก็ได้ทำอนุสัญญาอีกฉบับหนึ่งเมื่อทราบอย่างแน่ชัดแล้วว่าสมเด็จพระนารายณ์ทรงปฏิเสธที่จะเข้าร่วม โดยมีฟอลคอนเป็นผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินสยาม กระทำสัญญาลงนาม ณ กรุงลัวไว มีเนื้อความประกอบด้วยข้อตกลงตามสนธิสัญญาพันธมิตร ๕ ข้อ อาทิ การให้เสรีภาพอย่างเต็มที่ในการเผยแพร่คริสต์ศาสนาในประเทศสยาม การให้ความคุ้มครองแก่บาทหลวงผู้สอนศาสนาและการให้เสรีภาพแก่ชาวสยามในการเปลี่ยน

* เมืองท่าทางฝั่งตะวันตกของฝรั่งเศส - กวป.

** สนธิสัญญาพันธมิตรรุกรบและด่านรับ กระทำเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๒๒๘ (ค.ศ. ๑๖๘๕) - ต้นฉบับ

ศาสนาได้ เป็นต้น

นอกจากนี้บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสก็ได้ทำสนธิสัญญาจำเพาะกับสยามขึ้นอีกฉบับหนึ่งว่าด้วยเรื่องการค้าเสรี โดยฝ่ายสยามเสนอผลประโยชน์ด้วยการยกเมืองท่าสงขลาให้ฝรั่งเศสตั้งเป็นเมืองท่าค้าขาย

การที่เมอซิเออร์กังสตองส์ ฟอลคอน ผู้แทนพระเจ้าแผ่นดินสยามยอมทำสัญญาศาสนาและสัญญาทางการค้าที่เอื้อผลประโยชน์ให้กับฝรั่งเศสเป็นอย่างมากเช่นนั้นก็เพื่อต้องการที่จะประสานสัมพันธ์ไมตรีทางการเมืองกับฝรั่งเศสไว้ แม้ว่าจะปฏิเสธไม่ยอมรับนับถือคริสต์ศาสนาแก่เดอ โซมงต์ ไปแล้วก็ตามแต่ฟอลคอนหาได้เลิกล้มความตั้งใจจริงนั้นไม่ เขายังยอมรับข้อเสนอของบาทหลวงตาซาร์ดที่แนะนำให้ดำเนินสัมพันธ์ไมตรีกับฝรั่งเศสต่อไป ดังนั้นฟอลคอนจึงตัดสินใจกราบบังคมทูลสมเด็จพระนารายณ์ให้ส่งคณะราชทูตชุดใหม่เดินทางไปฝรั่งเศสอีกครั้ง โดยให้เดินทางไปพร้อมกับเรือของบาทหลวงตาซาร์ดและเซอวาลิเยร์ เดอ โซมงต์ ภายหลังจากเสร็จสิ้นภารกิจที่สยามนานกว่าสองเดือนคณะราชทูตฝรั่งเศสจึงเดินทางกลับพร้อมทั้งอัญเชิญเครื่องราชบรรณาการล้ำค่าจำนวนมากไปถวายพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โดยทิ้งให้ฟอร์แบ็งอยู่ที่กรุงสยาม ต่อมาภายหลังฟอร์แบ็งผู้นี้ได้ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกองทัพเรือแห่งสยาม*

คณะราชทูตสยามชุดที่ ๒

คณะราชทูตออกเดินทางจากประเทศสยามราวปลายปี พ.ศ. ๒๒๒๘ (ค.ศ.๑๖๘๕) มาถึงประเทศฝรั่งเศสกลางปี พ.ศ.๒๒๒๙ (ค.ศ.๑๖๘๖)**

* ต่อมาได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นออกพระศักดิ์สงคราม - กวป.

** คณะราชทูตชุดที่ ๒ ประกอบด้วยออกพระวิสุทรสุนทร (ปาน) เป็นราชทูต ออกหลวงกลยาราชไมตรี เป็นอุปทูต และออกขุนศรีวิศาลวาจา เป็นตรีทูต - กวป.

พวกเขาได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติและพำนักอยู่ยาวนานจนถึงสิ้นฤดูหนาว ต่อมาได้นำคณะราชทูตไปที่เมืองแซงต์ เกอแต็ง (Saint Quentin) และแคว้น ฟลอนด์ (Flandre) มีการต้อนรับอย่างหรูหราทุกหนทุกแห่ง คณะราชทูตรู้สึกปลาบปลื้มยินดีเป็นอย่างยิ่งที่เห็นประชาชนให้การต้อนรับด้วยความอบอุ่นและ ภัทรรู้อีกทั้งสุนทรพจน์ที่กล่าวอย่างเป็นทางการนั้นก็มีโวหารคมคายเป็นที่ประทับใจยิ่ง โดยเฉพาะเรื่องการเปลี่ยนศาสนาของพระเจ้าแผ่นดินสยาม^(๑)

ในระหว่างนั้นบาทหลวงตาซาร์ด์ผู้แทนของคณะราชทูตสยามซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญและเป็นที่ยอมรับของบาทหลวงเดอ ลา แชส (Père de la Chaise) บาทหลวงผู้รับสารภาพบาปของพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ได้เจรจาถึงวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของคณะราชทูตที่ต้องการให้ส่งกองทหารไปช่วยเหลือกงสตองส์ที่บางกอกซึ่งได้รับความเห็นชอบจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศส

โดยข้อเสนอของกงสตองส์นั้นเอื้อประโยชน์ให้กับฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก อาทิ การแต่งตั้งให้ชาวฝรั่งเศสเป็นเจ้าของปกครองตามเมืองต่าง ๆ จัดสรรตำแหน่งหน้าที่ตามที่ฝรั่งเศสเรียกร้อง และให้คนในบังคับของฝรั่งเศสทำการค้าขายได้อย่างเสรี เห็นออื่นใดฟอลคอนยังได้ส่งกองเรือรบ กองทหารบกและทหารเรือ รวมทั้งส่งนายช่างมาสร้างป้อมปราการตามหัวเมืองต่าง ๆ ทั้งนี้สุดท้ายฟอลคอนยังยอมรับว่าต้องการมีสัญชาติฝรั่งเศส และตั้งใจว่าจะส่งบุตรชายไปกรุงปารีสในไม่ช้านี้ด้วย^(๒)

(๑) L. Lanier *op. cit.* - ต้นฉบับ

(๒) E. Gallois, *L'expédition de Siam au XVIIe siècle.* Paris, 1853. - ต้นฉบับ

คณะราชทูตฝรั่งเศสชุดที่ ๒

คณะราชทูตฝรั่งเศสนำโดยซิมง เดอ ลา ลูแบร์ (Simon de La Loubère) และเซเบเรต์ ดู บูลแลย์ (Cébéret du Boullay) ออกเดินทางจากฝรั่งเศสเมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๒๓๐ (ค.ศ. ๑๖๘๗) โดยเรือ เลอ ชายยาร์ด (le Gaillard) และเรืออัวโซ (l' Oiseau) สำหรับคณะราชทูตชุดนี้ได้นำทหารร่วมเดินทางมาด้วยจำนวน ๖๓๐ นาย บัญชาการโดยนายพลเดฟาร์ช (Desfarges) พร้อมกองเรือรบลำเลียงอาวุธยุทธโปกรณ์ ๔ ลำ จุดประสงค์เพื่อയാตราเข้ามายึดครองเมืองบางกอกและเมืองมะริด ตามสัญญาที่กงสตองส์ ฟอลคอนได้ให้ไว้กับฝรั่งเศส

อย่างไรก็ตามความบกพร่องของลา ลูแบร์ และนายพลเดฟาร์ชทำให้เห็นว่าเขาไม่เหมาะสมกับตำแหน่งที่สำคัญนี้ด้วยประการทั้งปวง ซึ่งความผิดพลาดครั้งนี้ส่งผลให้การดำเนินงานไม่ประสบผลสำเร็จ “ฝรั่งเศสต้องสูญเสียผลประโยชน์เป็นมูลค่าหลายล้านฟรังก์ ราชบัลลังก์แห่งราชวงศ์สยามต้องแปรเปลี่ยนไป และชีวิตที่เปี่ยมล้นด้วยอำนาจวาสนาของนักผจญภัยชาวกรีก - สยามอย่างฟอลคอนต้องตกต่ำลง” ^(๑)

“ด้วยเหตุแห่งความคลั่งไคล้และศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้ากลับทำให้เกิดเหตุการณ์รุนแรงและไม่น่าจะมีเรื่องที่ไม่เหมาะสมขึ้นได้ พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงจัดส่งคณะราชทูตชุดนี้เพื่อไปติดตามภารกิจจากราชการดำเนินงานหลัก ๓ ประการ คือ การโน้มน้าวให้พระเจ้าแผ่นดินสยามเปลี่ยนศาสนา การหาโอกาสเข้าครอบครอง และการแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าจากสยาม แต่ดูเหมือนว่าบรรดาบาทหลวง คณะนายทหารและผู้เจรจาเกี่ยวกับการค้าที่มีความสามารถทั้งหลายเหล่านั้นไม่ได้ปฏิบัติตามพระบรมราชโองการของพระเจ้าแผ่นดินแห่ง

^(๑) L. Lanier op. cit. - ต้นฉบับ

ราชสำนักแวร์ซายส์แต่ประการใดเลย พวกเขากลับแตกคอกทะเลาะวิวาทกันด้วยความอวดดี มักใหญ่ใฝ่สูง แสวงหาผลประโยชน์ใส่ตน ตลอดจนละเลยไม่ใส่ใจต่อพระเป็นเจ้าผู้ประเสริฐและพระเจ้าหลุยส์ผู้ทรงดำรงส่งคณะราชทูตชุดนี้ไป"^(๑)

ในกรณีเดียวกันเมื่อจำเป็นจะต้องเจรจา ก็ยังเห็นความบกพร่องอย่างชัดเจนว่าแต่ละคนทำตามความต้องการของตนเอง ไม่ว่าจะป็นท่านราชทูตผู้บัญชาการทหารและบาทหลวงตาซาร์ด ซึ่งทั้งหมดล้วนก่อให้เกิดความแตกร้าง เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางมาเจรจาครั้งนี้จึงทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะแต่ละคนต้องการปฏิบัติตามคำสั่งเฉพาะตน ดังนั้นผลลัพธ์ที่ได้จึงทำให้เกิดความมีดমনสับสนนานัปการ

เมื่อกองเรือรบของฝรั่งเศสเดินทางมาถึง ขณะนั้นกล่าวกันว่าฟอลคอนเป็นบุคคลที่มีอำนาจมากจนมีอาจหาผู้ใดในสยามมาเทียบได้

ด้านประเทศฝรั่งเศสเมื่อเล็งเห็นว่าความต้องการของตนเริ่มจะเป็นจริงขึ้นมา ดังนั้นพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ จึงทรงออกหนังสือรับรองการแปลงสัญชาติ (เป็นฝรั่งเศส) พร้อมพระราชทานเงินประจำปี และพระราชทานเครื่องยศขุนนางชั้นท่านแคนต์ (กงต์) ให้แก่ฟอลคอน แต่ก็นับว่าโชคร้ายต่อวิถีทางการเมืองของเราที่ฟอลคอนเกิดไม่ชอบฟอร์แบ็งและเวเรต์ (Véret) ผู้แทนการค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสเท่าใดนัก กล่าวคือ "พวกเขาไม่มีวิสัยทัศน์ คับแคบและไม่กว้างไกล ความคิดอ่านนี้ไม่พ้นเรื่องหาผลประโยชน์ใส่ตนไม่มากนักย่อย รองลงไปคือไร้ความสามารถในการบังคับบัญชาทหารในการสู้รบและไม่สามารถพัฒนานโยบายทางการเมืองของสยามและฝรั่งเศสให้เจริญก้าวหน้าได้"^(๒) ความขัดแย้งต่างๆ ดังกล่าวก่อให้เกิดความร้าวฉานระหว่างฟอลคอนและคณะราชทูตขึ้นอย่างรวดเร็ว ก่อนหน้านี้คณะราชทูตก็รู้สึกไม่

(๑) L. Lanier *op. cit.* - ต้นฉบับ

(๒) Ch. Meyniard, *Le second Empire en Indo - Chine.* Paris, 1891. - ต้นฉบับ

พอใจอย่างยิ่งต่อข่าวการถอดถอนฟอร์แบ็งออกจากตำแหน่ง และไม่ยอมรับข้อตกลงตามเงื่อนไขเรื่องการจัดเก็บภาษีอากร การเจรจาเรื่องต่าง ๆ ฟอลคอนมักจะเข้าข้างบาทหลวงตาซาร์ดอยู่เสมอ ซึ่งภายหลังบาทหลวงตาซาร์ดได้กลายเป็นคนโปรดของฟอลคอน

ภายหลังการเจรจายาวนานและความพยายามที่จะถ้อยทีถ้อยอาศัยในการปฏิบัติต่อกัน นายพลเดฟาร์ซจึงได้สั่งการให้กองทหารฝรั่งเศสบุกเข้ายึดเมืองบางกอกจนกระทั่งเกิดการสู้รบกันขึ้น ส่วนที่เมืองมะริดเขาก็ส่งกองกำลังทหารเข้ายึดไว้ได้ในเวลาไม่นานนัก

ดูเหมือนว่าเมอซิเออร์เซเบเรต์จะเป็นบุคคลเพียงคนเดียวที่เหมาะสมกว่าทูตอีกสองคนนั้น เขาประสบความสำเร็จในการลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าฉบับปรับปรุงใหม่และทำให้การค้าของบริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสได้ผลประโยชน์เพิ่มขึ้นกว่าแต่ก่อน เมื่อเขาปฏิบัติงานจนบรรลุเป้าหมายแล้วก็ออกจากประเทศสยามไป

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับสยามนั้นไม่ได้พัฒนาขึ้นเลยแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะการทำตัวเย่อหยิ่งจองหองของเดอ ลา ลูแบร์จึงทำให้เกิดข้อขัดแย้งกันอย่างรุนแรงกับฟอลคอนและบาทหลวงตาซาร์ด นอกจากนี้การเจรจาก็เป็นไปด้วยความยากลำบากโดยเหตุที่มีการวิวาทชิงดีชิงเด่นกันระหว่างบาทหลวงคณะการต่างประเทศและบาทหลวงคณะเยซูอิต* ดังนั้นดูเหมือนว่าความหวังที่จะก่อให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อกันคงเป็นเรื่องยากยิ่งนัก

* คณะบาทหลวงชุดแรกที่เดินทางมาสยามในปี พ.ศ. ๒๒๐๕ มีสังฆราชแห่งเบรุต สังกัดคณะการต่างประเทศ (Missions Etrangères) เป็นผู้นำ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๒๒๘ มีคณะบาทหลวงชุดใหม่เป็นบาทหลวงคณะเยซูอิต (Jésuites) ซึ่งเดินทางมากับคณะของเซอวาลิเยร์ เดอ โชมงต์ โดยมีบาทหลวงฟงเตอเนย์ (Fontenay) และบาทหลวงตาซาร์ดร่วมเดินทางมาด้วย - กวป.

ภายหลังจากที่เซเบเรต์ออกเดินทางไปแล้วความสัมพันธ์ระหว่างท่าน
อัครมหาเสนาบดี (ฟอลคอน) และคนเจ้าโทโสอย่างลู ลาแบร์ก็ในวันจะยิ่งเลวร้าย
ลงจนกระทั่งถึงคราวแตกหักอย่างเด็ดขาด

เมื่อคณะราชทูตเดินทางกลับไปฝรั่งเศส ในคราวเดียวกันนั้นสมเด็จพระ
พระนารายณ์โปรดเกล้าฯ ให้บาทหลวงตาซาร์ดเป็นราชทูตพิเศษ (envoyé
extraordinaire)* อัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการไปถวาย
พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โดยมีจุดประสงค์เพื่อประสานสัมพันธ์ไมตรีครั้งใหม่และ
ชี้ให้เห็นข้อบกพร่องของการดำเนินงานครั้งก่อน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้ฝรั่งเศส
เข้ามามีอิทธิพลในเขตมหาสมุทรอินเดียอย่างเต็มที่

คณะราชทูตสยามชุดใหม่เดินทางถึงเมืองแบรสต์ ในเดือนกรกฎาคม
พ.ศ. ๒๒๓๑ (ค.ศ. ๑๖๘๘)

ก่อนหน้านั้นไม่นานนักพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ โปรดเกล้าฯ ให้ส่งกอง
กำลังทหารไปสยามเพิ่มขึ้นอีก โดยให้อยู่ในความควบคุมของนายพลเดฟาร์ช
นอกจากนี้ยังให้ช่วยจัดระเบียบกองทัพลยามให้ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการกระชับ
พระราชไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินสยามให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

การกบฏในสยาม

ในระหว่างที่บาทหลวงตาซาร์ดเดินทางถึงเมืองแบรสต์ได้เกิดเหตุการณ์

* การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงเลือกบาทหลวงตาซาร์ดเป็นราชทูตนั้นคงเนื่อง
จากบาทหลวงผู้นี้เป็นคนสนิทของฟอลคอน เหตุผลอีกประการหนึ่งคือบาทหลวงตาซาร์ด
เป็นนักบวชคณะเยซุอิต ซึ่งพระเจ้าหลุยส์ทรงโปรดปราน คณะราชทูตพิเศษชุดนี้ประกอบ
ด้วยขุนนางสยาม ๓ คน คือ ออกขุนวิเศษ ออกขุนชำนาญ และหมื่นพิพิธ นอกจากนี้ยังมี
บาทหลวงเยซุอิตชาวต่างชาติจำนวน ๓ คน และบุตรข้าราชการสยามที่จะไปศึกษาที่ฝรั่งเศส
อีก ๑๒ คน โดยออกเดินทางจากอยุธยา เมื่อวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๒๓๑ - กวป.

กบฏนองเลือดขึ้นที่ประเทศสยาม พวกกบฏได้ทำลายอิทธิพลของฝรั่งเศสและล้มล้างอำนาจของพอลคอนจนสิ้น

ขุนนางระดับสูงคนหนึ่งนามว่า พระเพทราชา* (Pra Pret Raxa) หรืออาจจะเรียกเพี้ยนกันไปอีกอย่างว่า พระพิทราชา (Pitratcha) ซึ่งมารดาของเขานั้นเป็นพระนมของสมเด็จพระนารายณ์ กล่าวกันว่าเป็นผู้ที่ถือโอกาสทำให้พระสงฆ์เกลียดชังพวกบาทหลวงจนเกิดปะทะกันและไม่เป็นที่ชื่นชอบของประชาชนทุกระดับ นอกจากนี้พระพิทราชายังใช้อำนาจเด็ดขาดเข้าล้มล้างอิทธิพลของกงสตรองส์ได้สำเร็จ เชื่อว่าเขามีพลพรรคที่ให้การสนับสนุนอยู่มากเพื่อทำการล้มล้างแผ่นดินและคิดจะให้บ้านเมืองกลับมาสู่ระบอบเดิมอีกครั้ง ขณะเดียวกันเขายังได้รับการสนับสนุนจากชาวฝรั่งเศสที่ไร้สำนึกซึ่งเป็นปรปักษ์กับอัครมหาเสนาบดีผู้ไร้เหตุผลอย่างพอลคอน ที่ไม่สนใจสิ่งใดเลยนอกจากผลประโยชน์ของตนเองเป็นหลัก

ก่อนหน้านั้นเคยมีผู้เตือนพอลคอนว่าให้ระวังจะมีการกบฏเกิดขึ้น แต่การกบฏก็กระทำไม่สำเร็จเกิดล้มเหลวเสียก่อน สำหรับครั้งนี้ด้วยเหตุที่ได้รับการสนับสนุนจากกองกำลังทหารของนายพลเดฟาร์ซ พระพิทราชาจึงถือโอกาสแย่งชิงราชบัลลังก์และจับพอลคอนประหารชีวิต เมื่อเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๒๓๑ (ค.ศ. ๑๖๘๘) ก่อนที่จะถูกประหารนั้นพอลคอนต้องเผชิญกับความทุกข์ยากลำบากอย่างแสนสาหัส

* พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา รัชกาลที่ ๔ ให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับพระเพทราชาแต่เพียงว่า "...พระเพทราชาจางวางกรมช่าง เป็นชาวบ้านพลูหลวง แขวงเมืองสุพรรณบุรี มีบุญญาธิการมาก และกระทำชำนิชำนาญในศิลปศาสตร์ ช่างแก่วักล้ำยิ่งนัก แล้วมีฝีมือในสงครามกระทำความชอบมาหลายหน..." - กวป.

ต่อมาไม่นานสมเด็จพระนารายณ์ได้เสด็จสวรรคตด้วยพระโรคที่ยังเป็นที่ลึกลับ* จากนั้นพระพิทราชาจึงขึ้นเสวยราชย์เป็นกษัตริย์และพยายามทำให้การแย่งชิงราชบัลลังก์ถูกต้องตามกฎหมายด้วยการอภิเษกสมรสกับพระราชธิดาพระองค์เดียวรัชทายาทของสมเด็จพระนารายณ์**

พระพิทราชาได้รับการต่อต้านและถูกบีบบังคับจากกลุ่มบุคคลที่เคยจงรักภักดีต่อสมเด็จพระนารายณ์ หลังจากได้รับการต่อต้านขัดขวางเมืองบางกอกจึงถูกปิดล้อม แต่โชคดีที่นายพลเดฟาร์ชสามารถต่อสู้อหฺวทวงล้อมออกมาได้ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ก็ไม่แน่ใจว่าการกบฏครั้งนี้จะเป็นมูลเหตุที่นำไปสู่ผลสำเร็จตามความประสงค์ของเขาหรือไม่ ส่วนที่เมืองมะริดซึ่งบังคับบัญชาโดยพันตรีดู บรูอิ่ง (Du Bruant) นั้นได้ต่อสู้ป้องกันตนเองอย่างกล้าหาญ อย่างไรก็ตามเมื่อไม่สามารถต้านทานได้อีกต่อไปจึงได้รวบรวมกองกำลังทหารเดินทางไปสมทบกันที่เมืองปอนดิเชรี (Pondichéry)*** พร้อมกับนายพลเดฟาร์ชและกองกำลังทหารฝรั่งเศสที่อพยพกองกำลังมาจากเมืองบางกอก

ส่วนชาวฝรั่งเศสที่ยังหลงเหลืออยู่ในสยามทั้งหมดถูกล้อมจับและถูกจำคุก บรรดาผลประโยชน์และเกียรติภูมิทั้งหลายที่ฝรั่งเศสเคยได้มาก็ตกไปอยู่กับฮอลันดาซึ่งบัดนี้กลายเป็นมิตรประเทศแห่งใหม่ของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ฮอลันดาถือเอาประโยชน์ช่วงที่บริษัทอินเดียตะวันออกของฝรั่งเศสล่มจมเข้ามาตั้งบริษัทของตนในสยาม ขณะเดียวกันก็ขับไล่บริษัทของฝรั่งเศสให้ออกไปจากเมืองปอนดิเชรีด้วย แต่สุดท้ายฮอลันดาก็ส่งเมืองนี้คืนหลังการทำสนธิสัญญาแห่งริสวิก (la paix de Ryswick)

* กรณีสวรรคตของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าสวรรคตด้วยสาเหตุใด แม้แต่พระราชพงศาวดารของไทยก็ยังให้การขัดแย้งกันเอง - กวป.

** คือเจ้าฟ้าหญิงกรมหลวงโยธาเทพ - กวป.

*** เมืองท่าของฝรั่งเศสในอินเดีย - กวป.

ชาวคราวกบฏในสยามมิได้ทำให้ความตั้งใจที่จะเดินทางมายังสยามของบาทหลวงตาซาร์ตลดน้อยลงเลย เขาปฏิเสธไม่รับผิดชอบในเรื่องราวต่าง ๆ ที่เดอ ลาลูแบร์และคณะบาทหลวงได้ก่อขึ้น ทั้งยังมั่นใจว่าจะสามารถเชื่อมสัมพันธไมตรีกับพระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์ใหม่ได้ต่อไป โดยอาศัยความช่วยเหลือจากบาทหลวงเดอ ลา แชส (Père de La Chaise) ที่สนับสนุนให้มีการส่งทูตไปจากพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสอีกครั้ง ดังนั้นปลายปี พ.ศ.๒๒๓๒ (ค.ศ. ๑๖๘๙) เขาจึงเดินทางกลับมาสยามพร้อมกับคณะราชทูตของสมเด็จพระนารายณ์โดยเรือเดินทะเลลำใหญ่ภายใต้การควบคุมดูแลของดุ๊กอง จิตง (Duquesne - Guitton) ที่กำลังมุ่งหน้าเดินทางไปอินเดียโดยแวะส่งเขาที่ทำเรือเมืองปอนดิเชรี^(๑)

คณะราชทูตสยามเดินทางจากปอนดิเชรีต่อไปและในขณะเดียวกันนั้นบาทหลวงตาซาร์ตก็รอคอยจังหวะเหมาะที่จะได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสยามอีกครั้งเมื่อเดินทางกลับไปถึง เขาต้องคอยอยู่เป็นระยะเวลานานจนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๒๔๑(ค.ศ.๑๖๙๘)จึงได้มีโอกาสเข้าเฝ้าเพื่อถวายพระราชสาส์นที่พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ทรงมอบไว้ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๒๓๐ (ค.ศ. ๑๖๘๗) แต่เหตุการณ์ครั้งหลังนี้ก็กลับมีอุปสรรคนานัปการ การรับรองราชทูตก็มิได้มีพิธีต้อนรับอย่างมโหฬารเหมือนดังแต่ก่อน เขาได้มีหนังสือไปถวายรายงานต่อพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ถึงท่าทีของพระเจ้าแผ่นดินสยามว่ายังคงนิ่งเฉย ไม่ยินดียินร้าย และปราศจากความหวังใจใดๆทั้งสิ้นจะเหลือไว้ก็แต่ความยากลำบากและยังมองไม่เห็นหนทางใดเลยที่จะทำให้สองประเทศหวนกลับมาคืนดีกันดังเดิม^(๒)

(๑) กองเรือใหญ่นี้ตั้งขึ้นก่อนที่จะมีชาวการบฏ จุดประสงค์เพื่อขนส่งกองทหารออกไปปฏิบัติภารกิจที่ประเทศสยาม ต่อมาได้เปลี่ยนแปลงจุดมุ่งหมายและได้รับการกิจให้เดินทางไปปฏิบัติภารกิจที่ประเทศอินเดียเพื่อต่อต้านอังกฤษ - ต้นฉบับ

(๒) L. Lanier, *op. cit.* - ต้นฉบับ

ภายหลังจากที่พระพิทราชาสวรรคตในปี พ.ศ. ๒๒๔๐ (ค.ศ. ๑๖๙๗) ได้เกิดปัญหายุ่งยากขึ้นอีกโดยไม่คาดหมาย กระทั่งต่อมาในปี พ.ศ. ๒๒๔๖ (ค.ศ. ๑๗๐๓) พระเจ้าแผ่นดินสยามพระองค์ใหม่* มีพระราชประสงค์ให้ฟื้นฟูความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่งหลังจากที่หยุดชะงักไป ๑๕ ปี พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้บาทหลวงหลุยส์ เดอ ซิเซ่ (Louis de Cicé) สังฆราชแห่งซาบูลา (évêque de Sabula) เข้าเฝ้าเพื่อขอคำปรึกษา แต่สถานการณ์ในยุโรปขณะนั้นไม่เอื้ออำนวยแก่ฝรั่งเศสให้ติดต่อกับสยามได้ เนื่องจากกำลังอยู่ในระหว่างเข้าร่วมสู้รบกับประเทศสัมพันธมิตรในทวีปยุโรปทั้งหมด ฝรั่งเศสจึงไม่คิดที่จะสร้างรัฐในอารักขาอย่างสยามและมะริด

ดังนั้น อิทธิพลของฝรั่งเศสในสยามจึงยุติลงแต่เพียงเท่านั้น

ในระหว่างศตวรรษที่ ๑๘ อำนาจทางทะเลของฝรั่งเศสได้หันเหทางใหม่ไปสู่อินเดีย ดังนั้นจึงไม่ได้ให้ความสนใจกับสยามอีกต่อไป นับแต่การสู้รบกับพม่าเป็นระยะเวลายาวนานสยามจึงตกเป็นของพม่าในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ (ค.ศ. ๑๗๖๗) หลังจากนั้นอีกไม่นานราว พ.ศ. ๒๓๒๕ (ค.ศ. ๑๗๘๒) พระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์ใหม่** จึงเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติพร้อมทั้งทรงสถาปนากรุงเทพมหานครให้เป็นเมืองหลวงแห่งใหม่ซึ่งตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสมและไม่ห่างจากทะเลมากนัก

* ตรงกับรัชสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ ๘ (พระเจ้าเสือ) พ.ศ. ๒๒๔๖ – ๒๒๕๑ - กวป.

** หลังจากประเทศสยามพ่ายแพ้สงครามแก่พม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงกอบกู้เอกราชจากพม่าสำเร็จในปลายปีเดียวกัน จากนั้นปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์และสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานีของไทย เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๑ ต่อมา พ.ศ. ๒๓๒๕ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมบรมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครเป็นราชธานีแห่งใหม่ ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา - กวป.

ภาคที่ ๒

ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในรัชสมัยจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓

ความพยายามของชาวยุโรปกลุ่มใหม่

วิวาจนกระทั่งศตวรรษที่ ๑๙ อังกฤษจึงได้เข้ามาพัวพันอยู่กับสยาม แม้ว่าก่อนหน้านั้นจะได้เข้ามาอยู่ในสยามตั้งแต่ พ.ศ. ๒๑๕๓ (ค.ศ. ๑๖๑๐) พร้อมทั้งมีการทำสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างอังกฤษ - สยาม เป็นฉบับแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๒๒๗ (ค.ศ. ๑๖๘๔)* แล้วก็ตาม แต่มหาอำนาจอย่างอังกฤษก็ไม่ได้ให้ความสนใจกับสยามมากนัก กลับหันไปสนใจอินเดียซึ่งเป็นประเทศที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล ณ ที่นี้จึงถือเป็นการเริ่มประกาศแสนยานุภาพของอังกฤษ

ความต้องการของอังกฤษเริ่มปรากฏให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้นเมื่อได้ขยายอิทธิพลไปยังดินแดนอาณานิคมแถบเมืองท่าตั้งแต่แม่น้ำคงคา (Gange) จนถึงปากแม่น้ำอิรวดี (Iraouaddy) และแม่น้ำสาละวิน (Salouen) รวมถึงพื้นที่ราบลุ่มของพม่าแถบเมืองย่างกุ้ง (Rangoun) ถึงเมืองตะนาวศรี (Tennasserim) และเข้าครองครองหัวเมืองค้าขายในแถบคาบสมุทรลพบุรีทั้งหมด นอกจากนี้อังกฤษยังพยายามทุกวิถีทางที่จะแผ่อิทธิพลให้มาถึงดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำ

* เมื่อคณะราชทูตชุดแรกที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชส่งไปเจริญพระราชมิตรกับพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ ในปี พ.ศ. ๒๒๒๓ เดินทางไปไม่ถึงฝรั่งเศสเนื่องจากถูกโจมตีจากพวกแขกจนเรืออัปปาง ภายหลังทรงส่งคณะราชทูตชุดใหม่ไปเพื่อติดตามข่าว พร้อมกันนั้นทรงโปรดให้ไปอังกฤษเพื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าชาร์ลส์ ที่ ๒ เมื่อวันที่ ๒๖ กันยายน พ.ศ. ๒๒๒๗ ซึ่งในครั้งนี้ได้มีการทำสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างอังกฤษกับสยามด้วย - กวป.

เจ้าพระยา (Ménam) * อีกด้วย

ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ (ค.ศ. ๑๘๒๒) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่เบงกอล ** ได้แต่งตั้งให้จอห์น ครอว์เฟ็ด (John Crawford) เป็นผู้แทนที่มีอำนาจเต็มของผู้สำเร็จราชการแห่งอินเดียของอังกฤษเดินทางมายังประเทศสยามเพื่อเจรจาลดหย่อนอัตราภาษีสินค้าขาเข้าและเปิดการค้าเสรีตามเมืองท่าของสยาม ภายหลังจากที่มีการผัดวันประกันพรุ่งอยู่หลายครั้ง ชาวสยามก็หลบเลี่ยงไม่ยอมทำตามความต้องการของอังกฤษพร้อมทั้งไม่ให้คำตอบที่น่าพอใจแก่อังกฤษด้วย ครอว์เฟ็ดจึงไม่สามารถลงนามในสนธิสัญญาดังกล่าวนั้นได้ เมื่อการเจรจาเพื่อการค้าไม่เป็นผลเขาจึงเดินทางต่อไปยังอันนัม (Annam) *** อย่างไรก็ตามการดำเนินงานที่อันนัมก็ไม่ได้ราบรื่นมากไปกว่าที่สยามเท่าใดนัก

กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๓๖๘ (ค.ศ. ๑๘๒๖) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดียจึงได้ส่งร้อยเอกเบอร์นี (le capitaine Burney) **** มาเป็นผู้แทนลงนามในสนธิสัญญาทางการค้าระหว่างสยามกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษจนสำเร็จ สนธิสัญญาฉบับนี้ค่อนข้างจะมีผลทางการเมืองแก่อังกฤษมากกว่าผลประโยชน์ทางการค้า ซึ่งอังกฤษไม่เคยได้รับสิทธิประโยชน์อันใหญ่หลวงเช่นนี้มาก่อน

สำหรับประเทศสหรัฐอเมริกา นั้นได้ส่งนายเอ็ดมันด์ รอบเบิร์ตส์ (Mr. Edmund Roberts) เป็นทูตมาเจริญพระราชไมตรีและเจรจการค้าในปี พ.ศ. ๒๓๗๖

* ชาวตะวันตกมักจะเรียกแม่น้ำเจ้าพระยาว่า Le Ménam - กวป.

** คือมาร์ควิส เฮสติงส์ (Marquis Hastings) - กวป.

*** อันนัม ปัจจุบันหมายถึงประเทศเวียดนาม - กวป.

**** ปี พ.ศ. ๒๓๖๘ ลอร์ด แอมเฮิสต์ (Lord Amhurst) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดีย ได้แต่งตั้งร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เป็นผู้แทนอังกฤษเข้ามาเจรจาทสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับสยามในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว - กวป.

(ค.ศ. ๑๘๓๓) สนธิสัญญาที่สยามทำกับสหรัฐอเมริกาครั้งนี้เป็นสัญญาทางไมตรีและการค้าเช่นเดียวกับที่สยามได้ทำกับอังกฤษ

คงเหลือเพียงฝรั่งเศสประเทศเดียวเท่านั้นที่ยังนิ่งเฉยอยู่และดูเหมือนว่าจะลี้มเลือนประเทศสยามและละเลยประเพณีดั้งเดิมที่เคยกระทำกับประเทศสยามเสียแล้ว นับแต่รัชสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ เป็นต้นมาไม่มีพระเจ้าแผ่นดินฝรั่งเศสพระองค์ใดเลยที่ดำริจะฟื้นฟูสัมพันธไมตรีกับประเทศสยาม ฝ่ายสยามก็เช่นกันคงคิดว่าประเทศของตนจะได้รับความสนใจจากประเทศของเราก่อนใครทั้งหมด^(๑) กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐) เมอซิเออร์เชียงโน (Monsieur Chaigneau) กงสุลฝรั่งเศสที่สิงคโปร์ได้รับแจ้งจากรัฐบาลสยามว่ารัฐบาลสยามประสงค์จะให้การค้าขายระหว่างประเทศสยามและฝรั่งเศสได้เจริญก้าวหน้าขึ้น แต่เมอซิเออร์กิโซต์ (Monsieur Guizot) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของฝรั่งเศสก็มิได้แสดงความกระตือรือร้นต่อคำทาบทามดังกล่าวนี้เลย

สำหรับประเทศที่ทำสนธิสัญญาทางการค้ากับสยามไปก่อนหน้านี้แล้วอย่างอังกฤษและสหรัฐอเมริกา ภายหลังได้เข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาที่ยังบกพร่องอยู่ให้มีความยืดหยุ่นและอ้อมอวลวยยิ่งขึ้น ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่าประเทศฝรั่งเศสนั้นดีกว่าชาติอื่น ๆ มากนัก

ก่อนหน้านั้นเซอร์เจมส์ บรูก (Sir James Brooke)* เดินทางมาถึงปากน้ำเจ้าพระยาเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๓ (ค.ศ. ๑๘๔๐) แต่เรือของเขาติดตันอยู่ไม่สามารถเดินทางขึ้นมาที่กรุงเทพฯ ได้ อีกทั้งการต้อนรับราชทูตก็ค่อนข้างยาก

^(๑) Ch. Meyniard, *op. cit.* - ต้นฉบับ

* ปี พ.ศ. ๒๓๘๓ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษทรงแต่งตั้งให้เซอร์เจมส์ บรูกเป็นราชทูตเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญาทางการค้ากับสยาม ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่างนั้นพระองค์ทรงพระประชวรอยู่ ดังนั้นเซอร์เจมส์ บรูกจึงมิได้เข้าเฝ้า - กวป.

ลำบากและเกิดความล่าช้า ในที่สุดการเจรจาทางการค้าจึงต้องเลิกล้มไปราวปลายสัปดาห์ที่ ๕

ในส่วนของนายบัลเลสเตอร์ (Mr. Ballestier)* เอกอัครราชทูตแห่งสหรัฐอเมริกาซึ่งเดินทางมาถึงสยามในปีเดียวกันก็มิได้รับพระบรมราชานุญาตให้เข้าเฝ้าเช่นกัน

โอกาสทางการค้าขายของชาวยุโรปได้มาถึงภายหลังจากที่ความยุ่งยากทั้งหลายยุติลง เมื่อ**พระมหามงกุฏ (P'ra Maha Mongkut)**** เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) พระองค์ทรงพระปรีชาสามารถและมีน้ำพระทัยโอบอ้อมอารี อีกทั้งยังทรงเลิกลัมวิธีปฏิบัติที่เหลวไหลคร่ำครึแล้วหันมายอมรับนับถือวิถีทางที่คนส่วนใหญ่ปฏิบัติอันทำให้ประเทศสยามเจริญรุ่งเรือง หลุดพ้นจากข้อผูกมัดใด ๆ ที่เป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการค้ากับต่างประเทศ

ดังนั้นเพื่อที่จะได้รับผลประโยชน์อย่างถูกต้องตามข้อกำหนด ในปี พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) รัฐบาลอังกฤษจึงได้แต่งตั้งเซอร์จอห์น เบาริง (Sir John Bowing) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษแห่งฮ่องกงเดินทางมาเจรจาท่าความตกลงทางการค้ากับสยามเพื่อเปิดตลาดการค้าตามอำนาจบังคับของอังกฤษ

ความตั้งใจแน่วแน่ของท่านอัครราชทูตอังกฤษที่ได้รับมอบหมายให้เดินทางมายังกรุงเทพฯ ด้วยเรือรบของอังกฤษ และการตัดสินใจอย่างเด็ดเดี่ยวในการเจรจาแกมขู่บังคับอยู่ตลอดเวลา ถือเป็นภารกิจที่สำคัญยิ่งที่เขาจะต้องปฏิบัติให้บรรลุผลสำเร็จ และสุดท้ายเขาก็ได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มขุนนางคนสำคัญของอังกฤษใช้อิทธิพลขู่บังคับจนกระทั่งการลงนามในสนธิสัญญายุติลง

* ปี พ.ศ. ๒๓๙๓ รัฐบาลสหรัฐอเมริกาแต่งตั้งให้มิสเตอร์โจเซฟ บัลเลสเตอร์ (Mr. Joseph Ballestier) เป็นทูตเข้ามาขอแก้ไขสัญญาทางการค้ากับสยาม แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ - กวป.

** พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (สมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฏ) รัชกาลที่ ๔ - กวป.

เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕)^(๑) เป็นที่แน่นอนว่าผลประโยชน์ทางการค้าที่มากมายรวมทั้งข้อได้เปรียบทางการเดินเรือในทะเลอันตกอยู่ในมือของชาวอังกฤษทั้งสิ้น

อังกฤษเป็นชาติที่ได้รับผลประโยชน์จากการแก้ไขสนธิสัญญาฉบับนี้มากที่สุดโดยได้มีการปรับปรุงขั้นตอนในการจัดเก็บภาษีให้ง่ายเข้าและลดหย่อนค่าธรรมเนียมปากเรือให้น้อยลง สำหรับมาตราที่สำคัญที่สุดได้กำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าให้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ มีสิทธิพิเศษในการชำระความได้อย่างเด็ดขาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องการพิจารณาตัดสินคดีความต่างๆ ให้ใช้กฎหมายเช่นเดียวกับในประเทศอังกฤษตัดสินคดีอาญาและความผิดฐานลหุโทษกับคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ

นับเป็นความสำเร็จของประเทศสหราชอาณาจักร (Grande – Bretagne) อย่างแท้จริง

จากเหตุการณ์ในครั้งนี้เราสามารถอธิบายได้อย่างชัดเจนว่า การเสด็จขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญต่อชาวสยาม นับแต่วันนั้นอันเป็นวันที่ชาวสยามประสบความสำเร็จในการเจรจาทางการค้ากับเซอร์เจมส์ บรูก ด้วยแสนยานุภาพทางทะเลและอำนาจทางการค้าของอังกฤษมีผลกระทบต่อความรู้สึกของสยามอยู่พอสมควร ทั้งๆ ที่ก่อนหน้านี้สยามก็รู้สึกหวั่นเกรงอยู่แล้วเมื่อครั้งที่อังกฤษเข้ายึดครองพม่า ดังนั้นด้วยความคิดที่จะต้องพึ่งพิงอังกฤษอยู่ สยามจึงเห็นควรคล้อยตามไปกับอังกฤษด้วยการสนับสนุนด้านการค้าเพื่อพัฒนาให้เจริญก้าวหน้า

^(๑) นายแฮรี พาร์คส์ (Mr. Harry Parkes) เป็นผู้ัญเชิญสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างสยามและอังกฤษไปทูลถวายประทับตรารับรองจากสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งอังกฤษ ซึ่งถือว่าเป็นหนังสือสัญญาทางการค้าฉบับสมบูรณ์ กระทำเมื่อวันที่ ๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) - ต้นฉบับ

สืบไป อีกทั้งพระเจ้าแผ่นดินสยามทั้งสองพระองค์ก็ทรงเป็นแบบอย่างที่ดียิ่ง ทรงมีสายพระเนตรที่ยาวไกลในการพัฒนาประเทศให้ทันสมัย ดังเช่นทรงตรัสภาษาอังกฤษได้อย่างถูกต้อง ตลอดจนทรงแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความคิดเห็นไปในทางเดียวกับอังกฤษอย่างจริงจัง

ต่อมาปี พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ส่งนาย เทาเซนต์ แฮร์ริส (Mr. Townsend Harris) มาประเทศสยามเพื่อเป็นผู้แทนลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้า โดยยึดสนธิสัญญาเบาริงที่สยามทำกับอังกฤษเป็นแบบฉบับ

ในระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่กำลังจะสัมฤทธิ์ผลนั้น รัฐบาลฝรั่งเศสรู้สึกวิตกกังวลอยู่บ้างที่ปล่อยให้มีการทำสนธิสัญญาดังกล่าวนั้นไปก่อน เนื่องจากสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงความประมาทเลินเล่อของฝรั่งเศสอย่างแท้จริง อีกทั้งยังทำให้แนวทางในการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับสยามในครั้งใหม่นี้ดูเลือนลอยออกไป กระนั้นก็ตามไม่ถึงกับเป็นความบกพร่องเท่าใดนัก เนื่องจากในปลายปี พ.ศ. ๒๓๙๔ (ค.ศ. ๑๘๕๑) รัฐบาลสยามได้เสนอให้มีการจัดทำสนธิสัญญาขึ้นใหม่เมื่อราว ๒ - ๓ ปีก่อนหน้านี้ โดยขอร้องผ่านกงสุลฝรั่งเศสที่เมืองสิงคโปร์ให้เปิดการเจรจากับฝรั่งเศส ในครั้งนั้นฝรั่งเศสได้ยอมรับข้อเสนอด่าง ๆ ด้วยความกรุณาและสยามยังยินยอมให้ส่งบาทหลวงไปเผยแผ่ศาสนาที่กรุงเทพฯ ได้อย่างไม่มีปัญหาแต่อย่างใดด้วย

เราเชื่อว่าการไม่เอาใจใส่กับชนบทรวมนิยมประเพณีเสียเลยนั้นทำร้ายที่สุดจะทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างจบสิ้นลง ด้วยเหตุนี้ฝรั่งเศสจึงเร่งส่งผู้แทนมาเจรจากับสยามโดยเร็วที่สุดแต่ก็เป็นที่น่าเสียดายเมื่อรัฐบาลฝรั่งเศสยอมรับสารภาพว่าได้ดำเนินการล่าช้าเกินไป ในเวลาต่อมาจึงได้แต่งตั้งให้พลเรือตรีลาแกรี (l' amiral Laguerre) ผู้บัญชาการฐานทัพเรือฝรั่งเศสในอินโดจีนเป็นผู้แทนที่มีอำนาจเต็มมาเจรจาเนื่องจากเป็นผู้ที่มีหน้าที่ควบคุมดูแลในภูมิภาคนี้ นับแต่ต้นปี พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) พลเรือตรีลาแกรีรอคอยการเดินทางมาสยามด้วยความกระวนกระวายใจ เนื่องจากในช่วงเวลานั้นสยามจะมองประเทศ

ฝรั่งเศสว่าเป็นประเทศที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญในระดับต้นๆ เทียบเท่ากับประเทศอังกฤษหรือไม่ก็เหนือกว่า แต่ด้วยเหตุผลหลายประการ อาทิ อยู่ในช่วงสถาปนาจักรวรรดิใหม่ การทำสงครามกับรัสเซีย และเกิดการจลาจลเพื่อแบ่งแยกดินแดนของชาวจีน ซึ่งล้วนเป็นเหตุขัดขวางต่อผลสำเร็จในการดำเนินงานของผู้บัญชาการฐานทัพเรือ อีกทั้งเหตุวุ่นวายที่กำลังคุกคามอยู่นี้ได้แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวาง ในที่สุดกงต์ เดอ วาลูว์สกี (Comte de Walewski) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของฝรั่งเศสจึงตัดสินใจให้กองทหารของพลเรือตรีลาแกร์เป็นกองกำลังหนุนสำรองอย่างไม่รับรอง

ภารกิจการค้าเหินงานของเมอซีเออร์ เดอ มงติญี

ต่อมาองต์ เดอ วาลูว์สกี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของฝรั่งเศสได้แต่งตั้ง **เมอซีเออร์ เดอ มงติญี (Monsieur de Montigny)** กงสุลฝรั่งเศสประจำเชียงใหม่ (Chang Hai) ในขณะนั้นให้รีบกลับมาเจรจากับสยามให้ทันตามเวลากำหนด หัวข้อสำคัญในการเจรจาว่าด้วยเรื่องการค้าและเหตุการณ์ต่างๆ ในแถบตะวันออกที่ฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองเมื่อหลายปีมาแล้ว ถือเป็นภาระแต่งตั้งที่เรียบง่ายเพื่อให้มาปฏิบัติภารกิจที่สำคัญนี้แทนพลเรือตรีลาแกร์

เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) ภายหลังจากที่แวะไปยังกรุงโรมเพื่อรับคำสั่งจากสมเด็จพระสันตะปาปาให้มาปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวแล้ว เมอซีเออร์ เดอ มงติญี จึงออกเดินทางโดยเรือมุ่งสู่ประเทศสยามทันที*

เมอซีเออร์ เดอ มงติญี ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม โดยมีลักษณะเดียวกันกับที่ทำกับอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) สนธิสัญญาฉบับนี้มีการปรับปรุงแก้ไขบทกำหนดเพิ่มเติมเพื่อให้นำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมและที่ผ่านมาเมื่อเร็วๆ นี้ฝรั่งเศสได้มีการลงนามรับรองสัตยาบัน

* เมอซีเออร์ชาร์ลส์ เดอ มงติญี (Monsieur Charles de Montigny) ออกเดินทางจากปารีส เมื่อวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๙๘ (ค.ศ. ๑๘๕๕) พร้อมด้วยคำสั่งรัฐบาลฝรั่งเศสให้เป็นผู้แทนลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้ากับสยาม ในโอกาสเดียวกันนี้จักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ (Napoléon III) ทรงเห็นประโยชน์ที่จะทำให้คนไทยซึ่งนับถือพุทธศาสนายู่หันมานับถือคริสต์ศาสนานิกายโรมันคาทอลิก โดยฉวยโอกาสจากการเจริญสัมพันธไมตรีกับสยามครั้งนี้สั่งให้ผู้มีอำนาจเต็มคนใหม่ (ม. เดอ มงติญี) เดินทางไปที่กรุงโรมก่อนเพื่อรับคำสั่งจากสมเด็จพระสันตะปาปา - กวป.

เมอซีเออร์ เดอ มงติญี

ในสนธิสัญญาทางการค้าที่ทำกับจีนและอิหม่ามแห่งมัสเกต (l' imam de Mascate) *

ภายหลังจากที่ได้เจรจากับสยามแล้ว รัฐบาลฝรั่งเศสจึงมีคำสั่งให้ เมอซีเออร์ เดอ มงติญี เดินทางไปทำสนธิสัญญาตามข้อตกลงกับเจ้าผู้ครอง กัมพูชา กรณีที่เกิดข้อพิพาทและข้อขัดแย้งกับผู้นำในเขตโคชินจีน^(๑)

การเดินทางจากสิงคโปร์ไปยังปากน้ำเจ้าพระยามีเรือรบฝรั่งเศสที่เป็น เรือติดตามจำนวน ๓ ลำ ประกอบด้วย เรือลาดตระเวน กาบรีซีเยส (Capricieuse) เรือกาตีนาต์ (Catinat) และเรือจักรใบพัดมาร์โซ (Marceau)

กองเรือรบหมวดนี้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของนาวาเอกโกลิเยร์ (Commandant Collier) โดยเรือรบของฝรั่งเศสทั้งหมดแล่นเข้ามาจอดทอดสมอ ณ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖)

คณะผู้เจรจาฝรั่งเศสเดินทางมาถึงประเทศสยามในระยะเวลาที่เหมาะสมพอดี ซึ่งก่อนหน้านี้นั้นนานนักรัฐบาลอังกฤษได้ส่งนายปาร์คส์ (Mr. Parkes) เดินทางมาเจรจาเพื่อขอเปลี่ยนแปลงแก้ไขสนธิสัญญาเบาริง แต่ด้วยความ อหังการและความหยิ่งยะโสของเขาจึงเกิดข้อขัดเคืองกับสยามเสียก่อน

ถัดมาคือนายแฮร์ริส (Mr. Harris) เดินทางมาเพื่อลงนามในสนธิสัญญา ทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างสยามกับสหรัฐอเมริกา แต่เรื่องนี้ก็มีอัน ต้องล้มเหลวไม่ได้ทิ้งไว้ให้จดจำสักเท่าใด

นับว่าช่วงเวลานี้เป็นโอกาสที่พิเศษที่สุดสำหรับประเทศของเราทีเดียว

ในระยะเริ่มต้น คณะผู้แทนชาวอังกฤษในประเทศสยามพยายามที่จะ ให้คณะผู้แทนชาวฝรั่งเศสเสื่อมเสียชื่อเสียงด้วยการก่อวินาศกรรมให้รำคาญใจ พวก

* เมืองมัสเกต (Mascate) เป็นเมืองท่าในทะเลอาหรับ อยู่ทางตอนใต้ของอ่าวโอมาน - กวป.

^(๑) เมื่อเมอซีเออร์ เดอ มงติญี เดินทางถึงเมืองสิงคโปร์ก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้แทนในการ ลงนามในสนธิสัญญากับโคชินจีน - ต้นฉบับ

เขาได้เปิดทูลต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามให้เพิกถอนสิทธิในการเข้าพักที่เรือนพัก
 คณะราชทูตต่างประเทศเสีย ทั้ง ๆ ที่ก็เคยเป็นเรือนพักคณะราชทูตกันมาตั้งแต่
 ไหนแต่ไรแล้ว แม้แต่คณะผู้แทนชาวอังกฤษชุดล่าสุดก็ยังพักอาศัยอยู่ในเรือนนั้น
 เหมือนที่เคยปฏิบัติกันมา อีกทั้งเมื่อเร็ว ๆ นี้ นายปาร์คส์และกงสุลฮิลเลียร์
 (Hillier) ที่เพิ่งจะมาถึงกรุงเทพฯ และได้รับการต้อนรับที่ไม่หรรษาใหญ่โตนัก
 ได้กราบบังคมทูลโน้มน้าวให้พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเชื่อแน่ว่ากองทัพเรือของ
 ฝรั่งเศสนั้นไม่มีแสนยานุภาพเพียงพอ ดังนั้นเมื่อคณะเจรจาของฝรั่งเศสเดินทาง
 มาถึงสยามจึงแทบจะไม่มีอะไรเหลืออยู่เลย มีเพียงกระท่อมไม้ไผ่เก่า ๆ ธรรมดา
 ให้หลังหนึ่งเท่านั้น ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ก็คล้ายคลึงกับที่ท่านอัครราชทูตผู้มี
 อำนาจเต็มชาวอเมริกันเคยประสบมา อย่างไรก็ตามเราก็ต้องยอมรับกับ
 สถานภาพที่ตกต่ำเช่นนี้ ^(๙) ฝ่ายเซอร์จอห์น เบาริง นั้นต้องการให้สยามปฏิบัติ
 ต่อเขาเช่นเดียวกับเมื่อครั้งต้อนรับราชทูตเซอร์วาเลียร์ เดอ โชมงด์ ดังนั้นจึง
 เป็นประเด็นปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำที่ว่าเหตุใดเรา (ฝรั่งเศส) จึงได้รับการ
 ต้อนรับที่ต่อยกว่าเช่นนี้ทั้ง ๆ ที่ในประเทศสยามเรื่องพิธีรีตองและจรรยา มารยาท
 ถือเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง การสร้างสัมพันธไมตรีให้เจริญก้าวหน้านั้นควรจะ
 ให้เกียรติแก่บุคคลในระดับสูงอย่างเช่นอัครราชทูตบ้าง

ดังนั้น เมอซิเออร์ เดอ มงติญี จึงอยากจะชี้แจงให้รัฐบาลสยามเห็นว่า
 เขาทนไม่ได้ที่สยามปฏิบัติต่อเขาเช่นสามัญชน และรัฐบาลจะต้องหาสถานที่ที่
 เหมาะสมให้เขาพักอีกทั้งสิ่งที่เขาเรียกร้องทั้งหมดนั้นมันคือประเพณีนิยมที่
 ปฏิบัติสืบต่อกันมา สยามไม่สมควรจะปฏิบัติเช่นนี้ต่อเขาผู้ซึ่งอยู่ในฐานะผู้แทน
 ของประเทศฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามเหล่าเสนาบดีในพระเจ้าแผ่นดินสยามมักจะ
 เป็นปรปักษ์กับฝรั่งเศสและมีใจลำเอียงหันไปให้ความช่วยเหลือกับพวกอังกฤษ
 เสียมากกว่า ดังที่ได้ยินจากคำกราบบังคมทูลต่อพระเจ้าแผ่นดินว่า "...ก็คิดว่าจะ

^(๙) Ch. Meyniard, *op. cit.* - ต้นฉบับ

ปฏิบัติต่อกันของประเทศฝรั่งเศสให้เสมอภาคกับทูตอเมริกันและทูตอังกฤษ เช่นกัน แต่ในอีกทางหนึ่งก็ต้องคอยดูท่าทีของประเทศเหล่านั้นด้วยว่าจะแสดงออกอย่างไร มิใช่จะมีความยิ่งใหญ่และเป็นประเทศมหาอำนาจเท่านั้นแต่จะต้องมีความเที่ยงธรรมและจริงใจอย่างฉันทมิตรต่อชาวสยามด้วย” (๑)

ต่อมาพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงยกอาคารที่เคยให้กงสุลอิลลิเยอร์พัก ก่อนหน้านี้พระราชทานให้กับเมอซีเออร์ เดอ มงติญี แต่เมอซีเออร์ เดอ มงติญี กลับปฏิเสธอย่างไวตัวว่าเขาไม่ขอรับเป็นเจ้าของบ้านหลังดังกล่าว ดังนั้นรัฐบาลสยามจึงจัดสรรสถานที่ที่ตรงตามแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ให้เป็นที่พักสำหรับท่าน อัครราชทูตฝรั่งเศส

ในฐานะที่เป็นผู้ถวายงานด้านภาษาต่างประเทศแด่พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่หนึ่ง สังฆราชปาลเลอกัว (Mgr. Pallegoix)* ซึ่งเข้ามาเผยแผ่คริสต์ศาสนา ในประเทศสยามและเป็นที่ทราบกันอยู่ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญและมีอิทธิพล ผู้หนึ่งของราชสำนักที่กรุงเทพฯ ได้กล่าวว่า “...จะว่าไปแล้วการต้อนรับในครั้งนี้ ก็เป็นการต้อนรับที่สมเกียรติยิ่งกว่าครั้งเซอร์ จอห์น เบาริง...”

จากเหตุการณ์กระทบกระทั่งกันในครั้งนั้นทำให้ชื่อเสียงของทูตจากประเทศฝรั่งเศสเป็นที่รู้จักไปทั่ว ท่านอัครมหาเสนาบดี (เจ้าพระยากลาโหม)** ได้เดินทางมาพบท่านอัครราชทูตถึงปากน้ำและแจ้งว่ารู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่จะมีการฟื้นฟูสัมพันธไมตรีกับประเทศฝรั่งเศสอีกครั้งหนึ่ง ท่านยอมรับว่าขณะนี้

(๑) Ch. Meyniard, *op. cit.* - ต้นฉบับ

* สังฆราชฌอง แบปติสท์ ปาลเลอกัว (Jean Baptise Pallegoix) สังฆราชแห่งมัลโลส์ (Mallos) และประมุขมิสซังแห่งกรุงสยาม (พ.ศ. ๒๓๘๘ - ๒๔๐๕) - กวป.

** ต้นฉบับใช้คำว่า le premier ministre (le kalahom) หมายถึง สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดำรงตำแหน่งอัครมหาเสนาบดี มีฐานะเทียบเท่านายกรัฐมนตรีในปัจจุบัน - กวป.

การคุกคามจากประเทศเพื่อนบ้านผู้กำลังฮึกเหิมโดยลวงล้าอริปไตยตามแนวชายแดนสยาม ดังนั้นสยามจึงต้องการผู้ปกป้องคุ้มครองเพื่อให้รอดพ้นจากอำนาจเหล่านั้นโดยการฟื้นฟูความสัมพันธ์กับจักรพรรดิฝรั่งเศส อย่างไรก็ตามเมื่อได้ฟังจากน้ำเสียงและสอบถามเรื่องราวต่างๆ แล้วทำให้เริ่มรู้สึกเห็นใจสยามมากทีเดียว

วันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) เรือมาร์ไซ (Marceau) ได้แล่นเข้ามาทอดสมอที่กรุงเทพฯ นับเป็นความกรุณาอย่างจริงใจของรัฐบาลสยามที่มีต่อราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งคราวก่อนนั้นรัฐบาลสยามเคยปฏิเสธที่จะต้อนรับเซอร์เจมส์ บรุก และเซอร์จอห์น เบาริง ที่กรุงเทพฯ มาแล้ว โดยอ้างว่าเป็นการลำบากยุ่งยากและจะเป็นอุปสรรคต่อ เรือแรตเลอร์ (Rattler)* ที่อาจจะติดตันได้

การเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ของเมอซิเออร์ เดอ มงติญู ในครั้งนี้ได้รับการต้อนรับอย่างหรูหราและเหมาะสมยิ่ง ถือว่าเป็นการให้เกียรติแก่ราชทูตผู้มีอำนาจเต็มของฝรั่งเศสอย่างเต็มที่ อีกทั้งยังเป็นการข่มความฮึกเหิมและความหยิ่งยะโสของราชทูตอังกฤษได้ในระดับหนึ่งทีเดียว

พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่หนึ่ง (เจ้าฟ้าใหญ่)^(๑) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีพิธีต้อนรับอย่างเป็นทางการต้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของสยามดังที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา ในการนี้มีบาทหลวงลาโนดี (l'abbé Lamaudie) ทำหน้าที่เป็นล่าม พร้อมทั้งสังฆราชपालเลอกัวได้เข้าเฝ้าอยู่ด้วย

* เรือแรตเลอร์ (Rattler) เป็นเรือกลไฟซึ่งคณะอัครราชทูตอังกฤษประกอบด้วย เซอร์ จอห์น เบาริง เป็นหัวหน้าคณะ กงสุลปาร์คส์ นายจอร์จ เคน นายเบลล์ และนายจอห์น ชาร์ลส์ เบาริง บุตรชายของเซอร์ จอห์น เบาริง เดินทางมายังประเทศสยามพร้อมด้วยเรืออีกลำหนึ่งชื่อเกรเซียน (ปรือซัน) - กวป.

(๑) ต้นฉบับใช้คำว่า Le premier roi (Chao Fa Yai) หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่หนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว - ต้นฉบับ

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถเฉลียวฉลาดยิ่ง ทรงอ่านตำราของยุโรปหลายเล่มและทรงได้รับประโยชน์จากการอ่านตำราเหล่านั้นอย่างมาก ทรงมีความเชี่ยวชาญในวิทยาการสมัยใหม่แขนงต่างๆ อีกทั้งยังทรงศึกษาจรรีกรภาษาตะวันตกอย่างจริงจัง นอกจากนี้ยังสามารถพูดและเขียนภาษาอังกฤษได้อย่างคล่องแคล่วอีกด้วย นับแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติทรงเริ่มปรับปรุงเปลี่ยนแปลงประเทศให้เจริญก้าวหน้าเป็นระบบตามแบบอย่างประเทศตะวันตก ดังที่ท่านสังฆราชปาเลอกัวกล่าวไว้ว่า "...ตลอดระยะเวลา ๒๕ ปี พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงมุ่งมั่นอย่างเต็มพระกำลังในการศึกษาภาษาสันสกฤต ภาษาบาลี ตลอดจนวิชาประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ฟิสิกส์ เคมี ดาราศาสตร์ และภาษาอังกฤษ นับเป็นนิมิตหมายที่ดีที่ในรัชสมัยของพระองค์จะเป็นยุคแห่งความเจริญก้าวหน้าในประวัติศาสตร์ของชาติไทย..."^(๑)

พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง (เจ้าฟ้าน้อย)* พระราชอนุชาในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงคุ้นเคยกับชาวยุโรปเป็นอย่างมาก ทั้งยังทรงรอบรู้ในเรื่องขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวยุโรปยิ่งกว่าพระเชษฐาธิราชเสียอีก นอกจากนี้ยังทรงให้การต้อนรับเมอซิเออร์ เดอ มงติญี ด้วยมิตรไมตรีที่ดียิ่ง แม้การเจรจาเรื่องสนธิสัญญาจะดำเนินไปอย่างเชื่องช้า แต่ก็ไม่ได้ทำให้ลำบากแต่อย่างใด "เมอซิเออร์ เดอ มงติญี รู้สึกพอใจในการตอบสนองของสยามที่ดูคล้อยตามและให้เกิดรอยต่อเต็มที่ มิได้มีท่าทีเกรี้ยวกราดหรือเรียกร้องเอาแต่ผลประโยชน์ทางการเมืองเหมือนดังประเทศตะวันตกทั้งหลายที่ปฏิบัติกันจนเคยชิน มงติญีไม่รีรอที่จะรับผลประโยชน์อื่นๆ จากผู้แทนที่มีอำนาจเต็ม

^(๑) Mgr. Pallegoix. *Description du royaume des Thai ou Siam*. Paris, 1854. - ดันฉบับ

* ดันฉบับใช้คำว่า Le second roi (Chao Fa Noi) หมายถึงพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว - กวป.

ชาวสยามเหมือนกับที่ชาวอังกฤษปฏิบัติแม้ว่าจะไม่ปรากฏว่ามีมูลค่าเท่าไร แต่ถึงกระนั้นเขาก็จำเป็นต้องอดทนบอกปิดไม่รับข้อเสนอที่ไม่เป็นเรื่องไม่ว่าจะมากหรือน้อย ซึ่งทั้งหมดนั้นทำให้เขาเสียเวลาที่มีค่าไปมาก”

“แต่ถ้าเขาไม่มีเวลาให้สำหรับพวกขุนนางเหล่านี้ เขาก็จะไม่ได้รับสิ่งตอบแทนซึ่งแสดงให้เห็นว่าพวกขุนนางเหล่านี้เป็นพวกที่ไม่รู้จักพอจริง ๆ” ^(๑)

เมื่อราชทูตของเราได้ทุกสิ่งตามที่ต้องการแล้ว ความวิตกกังวลของอังกฤษก็เริ่มหวนไหว้มากขึ้นนับแต่สยามหันมาพึ่งพิงกับฝ่ายเรา หากฝรั่งเศสไม่ได้มีความสัมพันธ์ทางการเมืองที่ดีกับอังกฤษอยู่ก่อนแล้ว ฝรั่งเศสอาจจะใช้ความสามารถที่เหนือกว่าเล็กน้อยนั้นเข้าครอบครองสยามและลาวให้เป็นรัฐในอารักขาเสียเลยก็ได้ อย่างไรก็ตามความต้องการเหล่านั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับบรรดาเสนาบดีสยามด้วยซึ่งถือกันว่าเป็นผู้ทรงอิทธิพลอย่างมากทีเดียว

^(๑) Ch. Meyniard, *op. cit.* - ดันฉบับ

สนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๙

วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างฝรั่งเศสกับสยาม โดยนัยแล้วจะเห็นว่าฝรั่งเศสเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์อย่างมาก โดยเฉพาะเรื่องการติดต่อค้าขายและการพำนักอยู่ในประเทศสยาม นอกจากนี้สยามยังให้เสรีภาพอย่างเต็มที่ในการเผยแพร่ศาสนา ตลอดจนส่งเสริมให้มีการสั่งสอนและสร้างโรงเรียนบนผืนแผ่นดินสยามโดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องสอดคล้องกับกฎหมายของสยามด้วย

ในสนธิสัญญานับแต่วันนี้ยังได้ระบุไว้ในมาตราที่ ๑๕ ว่าสยามให้สิทธิเรือรบฝรั่งเศสเข้ามายังแม่น้ำเจ้าพระยาได้ถึงปากน้ำและจอดทอดสมอได้ที่กรุงเทพฯ ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องแจ้งให้ทางการสยามทราบล่วงหน้าก่อนที่จะเข้ามายังกรุงเทพฯ ในกาลต่อมาจะเห็นได้ว่ามาตรานี้เอื้อประโยชน์ด้านการเดินเรือแก่ฝรั่งเศสมากเพียงใดต่อเหตุการณ์ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓)*

พระเจ้าแผ่นดินสยามทั้งสองพระองค์ทรงส่งเครื่องราชบรรณาการและมีพระราชสาส์นลายพระหัตถ์ไปถวายจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ (Napoléon III) เพื่อแสดงความยินดีที่ได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีและเปิดการค้าขาย

* คือวิกฤตการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ หรือวิกฤตการณ์ที่ปากน้ำเจ้าพระยา (Incident de Pak Nam) เกิดขึ้นในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ โดยฝรั่งเศสพยายามตีความให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตนด้วยการอ้างตามสนธิสัญญาไมตรี เดินเรือและพาณิชย์ระหว่างสยาม - ฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๓๙๙ ที่ว่าเรือฝรั่งเศสเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยาได้โดยเสรี ดังนั้นฝรั่งเศสจึงส่งเรือรบเข้ามาที่สันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาอันเป็นสาเหตุของกรณีพิพาทระหว่างสยาม - ฝรั่งเศส เนื่องจากฝรั่งเศสต้องการขยายอิทธิพลเข้าครอบครองดินแดนบนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของสยามมาแต่เดิม - กวป.

ราชทูตไปฝรั่งเศสในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๑) ดังจะเห็นได้ว่าฝรั่งเศส
ต้องใช้เวลานานมากที่เดิยกว่าจะแข่งหน้าอังกฤษได้^{(๑)*}

แต่เรื่องราวทั้งหมดก็ไม่ได้จบลงเท่านี้ ยังคงมีความผิดพลาดตามติดมา
อีกตลอดเวลา

^(๑) ราชทูตสยามเดินทางไปยุโรปกับเรือรบของอังกฤษและต่อมาได้เดินทางไปเยือนกรุงลอนดอน
ปารีส และโรม ตามลำดับ แต่จากคำแนะนำของสังฆราชปาลเลอกัวนั้นให้สยามรอคอยคำตอบ
ตามที่แจ้งขอจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส ดังนั้นคณะทูตชุดที่หนึ่ง
จึงเดินทางโดยเรือรบของอังกฤษไปกรุงลอนดอน ส่วนอีกคณะหนึ่งเดินทางไปกรุงปารีสและ
โรม จึงรอคอยเรือใหญ่มารับตามที่ได้ร้องขอไปจากรัฐบาลฝรั่งเศส ซึ่งต้องใช้เวลารอคอย
ถึง ๕ ปี - ดันฉบับ

* คณะราชทูตไทยที่อัญเชิญพระราชสาส์นและเครื่องราชบรรณาการของพระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปเจริญทางพระราชไมตรีกับสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย แห่ง
ประเทศอังกฤษ ประกอบด้วย

พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค)	เป็นราชทูต
เจ้าหมื่นสรรพพิทักษ์ (เพ็ง เพ็ญกุล)	เป็นอุปทูต
จมีนภนเคียรพิทักษ์	เป็นตรีทูต
หม่อมราโชทัย (ม.ร.ว.กระต่าย อิศรางกูร)	เป็นล่าม

ออกเดินทางโดยเรือกลไฟของอังกฤษ ชื่อ เอนเคาน์เตอร์ (Encounter) เมื่อวันที่ ๒๔ กรกฎาคม
พ.ศ. ๒๔๐๐

ส่วนคณะราชทูตไทยที่ไปเจริญทางพระราชไมตรีกับจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งประเทศ
ฝรั่งเศส ประกอบด้วย

พระยาตรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี (แพ บุนนาค)	เป็นราชทูต
จมีนไวยวรนาถ (วอน บุนนาค)	เป็นอุปทูต
พระณรงค์วิจิต (จอน บุนนาค)	เป็นตรีทูตและเป็นผู้เขียน บันทึกการเดินทาง

ออกเดินทางโดยเรือกลไฟของฝรั่งเศส ชื่อ จีรงค์ (Gironde) เมื่อวันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ.
๒๔๐๓ (จากหนังสือ “ประวัติการทหารเรือไทย” โดยพลเรือตรีแซน บัจจุสานนท์) - กวป.

แทนที่รัฐบาลฝรั่งเศสจะส่งผู้แทนทางการทูตและเรือรบมาเพื่อเจรจา แลกเปลี่ยนสัตยาบันในสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) แต่รัฐบาลกลับดำเนินการด้วยการเข้มงวดด้านเศรษฐกิจ โดยส่งคนกลางที่เป็นเพียงพ่อค้าธรรมดาชาวโปรตุเกสซึ่งไม่มีอำนาจแต่อย่างใดมาเจรจาการค้าที่กรุงเทพฯ ดังนั้นเขาจึงทำงานด้วยความไม่ใส่ใจนักรวมทั้งยังละเลยความสำคัญของระเบียบปฏิบัติอีกด้วย ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนี้ทำให้สยามรู้สึกไม่พอใจเป็นอย่างยิ่ง

ความขุ่นเคืองที่อังกฤษทำกับเรานั้นใหญ่หลวงนัก อีกทั้งยังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ เมื่อ เรือเอนเคาน์เตอร์ (Encounter) เรือกลไฟของอังกฤษเข้ามารับคณะราชทูตสยามเดินทางไปอังกฤษ ครั้นนี้อังกฤษเป็นฝ่ายมีชัยแต่ก็ไม่ได้ทำให้สยามรู้สึกตื่นเต้นเท่าใดนัก

จากเหตุการณ์ในครั้งนั้นถือได้ว่าเป็นการก้าวไปอีกขั้นหนึ่งของอังกฤษ ส่วนความสัมพันธ์ด้านการค้าของเราก็เริ่มเฟื่องฟูขึ้น เราสามารถนำเรือสินค้าเข้ามาจอดที่กรุงเทพฯ ได้คราวเดียวกันถึง ๗ ลำ แต่อย่างไรก็ตามโอกาสที่วิเศษสุดเช่นนี้ก็มิมีระยะเวลาเพียงช่วงสั้นๆ เท่านั้น และอีกไม่นานอังกฤษก็ลำหน้าเราไปได้อีก

ผลประโยชน์ของฝรั่งเศสที่เมอซีเออร์ เดอ มงติญี ได้ก่อร่างสร้างฐานไว้อย่างดีนั้น บัดนี้ได้กลับกลายเป็นเหตุร้ายเสียแล้ว ความผิดพลาดที่เขาได้กระทำไปเริ่มปรากฏขึ้นภายหลังจากที่เขากลับมาจากเมืองเซียงไฮ้ ซึ่งอัครราชทูตคนเก่าของเราได้แจ้งเรื่องนี้แก่กงต์ วาลูว์สกี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ดังนี้ "...พระเจ้าแผ่นดินสยามทั้งสองพระองค์ตลอดจนเหล่าเสนาบดีทั้งหลายรู้สึกขุ่นเคืองเป็นอย่างยิ่งที่ฝรั่งเศสส่งพ่อค้าธรรมดาๆ ชาวโปรตุเกสมาเป็นคนกลางทำการเจรจาแลกเปลี่ยนสัตยาบันแทนองค์สมเด็จพระจักรพรรดิ ดังนั้นฝ่ายสยามจึงมิได้จัดกระบวนแห่ต้อนรับให้สมพระเกียรติยศแต่อย่างใด บัดนี้จึงถือได้ว่าเป็นความล้มเหลวของประเทศฝรั่งเศส อีกทั้งเราก็มิใช่ชาติมหาอำนาจเหมือนดังที่เราคิดไปเองอีกแล้ว"

นอกจากนี้เมอซิเออร์ เดอ มงติญี ยังได้เปรียบเทียบวิธีการแลกเปลี่ยน สัตยาบันสนธิสัญญาของฝรั่งเศสกับวิธีการของอังกฤษและอเมริกันซึ่งปฏิบัติต้อง ตามธรรมเนียม โดยมีการส่งเครื่องราชบรรณาการมาถวายพร้อมกระบวนเรือรบ มาอย่างเพียบพร้อม ดังนี้... “หากจะเปรียบเทียบกันระหว่างสองชาติมหา อำนาจนี้แล้วจะเห็นว่าวิธีการที่ฝรั่งเศสกระทำเพื่อแลกเปลี่ยนสัตยาบันถือเป็นการดูหมิ่นเกียรติกัน ซึ่งอาจจะพิสูจน์ได้ว่าสยามเห็นความสำคัญของระเบียบ แบบแผนที่ดีงามมากพอๆ กับการสร้างสัมพันธไมตรีกับประเทศมหาอำนาจ ในยุโรป”^(๑)

เมอซิเออร์ เดอ มงติญี ได้เน้นให้เห็นถึงความสำคัญของการติดต่อ คำขายระหว่างกันในเวลานี้ และร้องขอต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศให้ส่งเรือรบมาที่กรุงเทพฯพร้อมกับอัญเชิญพระราชสาส์นตอบจากองค์ พระจักรพรรดิมาด้วย

ด้านกระทรวงการต่างประเทศได้แจ้งเรื่องนี้ไปยังรัฐมนตรีว่าการกระทรวง ทหารเรือให้ลำเลียงเรือรบออกทันที^(๒) โดยทำขอตกลงฉบับลงวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ (ค.ศ. ๑๘๕๗) ได้ย้ากับพลเรือเอกรีกอลท์ เดอ เจอนูยยี (Amiral Rigault de Genouilly) ผู้บัญชาการทหารเรือว่า...จะต้องระมัดระวังไม่ให้เกิด ความเสียหายต่อคณะราชทูตชุดพิเศษที่เขาได้มอบความไว้วางใจ... พร้อมกันนี้ ได้ส่งเรือรบมาที่กรุงเทพฯลำหนึ่งเพื่อรับราชทูตสยามให้เดินทางไปยุโรป นอกจากนั้นผู้บัญชาการกองทัพเรือยังเห็นว่าคงเป็นไปได้ที่คณะทูตจะดำเนินการ สำเร็จ แต่รัฐบาลฝรั่งเศสก็ไม่ได้วิตกกังวลแต่อย่างใดและมีได้แจ้งคำสั่งใหม่นี้ ให้เขาทราบ

^(๑) บันทึกจาก ม.เดอ มงติญี ถึง กงต์ เดอ วาลูว์สกี ลงวันที่ ๒๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๐ (ค.ศ. ๑๘๕๗) - ต้นฉบับ

^(๒) Ch. Meyniard, *op. cit.* - ต้นฉบับ

ในที่สุดเหตุการณ์ร้ายแรงทั้งหลายได้เกิดขึ้นในปลายปี พ.ศ. ๒๔๐๐ (ค.ศ. ๑๘๕๗) เมื่อเมอซีเออร์เออร์ติเย (Monsieur Heurtier) เดินทางมารับตำแหน่งกงสุลฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ ในขณะที่รัฐบาลฝรั่งเศสกลับละเลยมิได้มอบหนังสือยืนยันตำแหน่งผู้มีอำนาจเต็มในสยามให้แก่เขา ดังนั้นสยามจึงต้อนรับเขาเช่นบุคคลธรรมดาสามัญโดยไม่มีกรให้เกียรติแต่อย่างใด

นั่นแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเกียรติภูมิของประเทศเราเสื่อมเสียลงไปอีกครั้งหนึ่งแล้ว

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘) บาทหลวงลาโนตีได้มีบันทึกถึงเมอซีเออร์ เดอ มงติญี ความว่า ^(๑) "...อำนาจของฝรั่งเศสในสยามระหว่างนี้ดูจะลดลงมากนับแต่ท่านออกเดินทางไป พระเจ้าแผ่นดินสยามและเหล่าเสนาบดีรู้สึกไม่พอใจเป็นอย่างยิ่งที่สมเด็จพระจักรพรรดิทรงละเลย ไม่ทรงตอบพระราชสาส์นที่ส่งไปถวาย ทั้งยังทรงกล่าวว่าฝรั่งเศสไม่มีความจริงใจกับสยาม ด้วยเหตุนี้เราเห็นจะต้องยอมรับอย่างตรงไปตรงมาเสียที่ว่านับแต่มีการลงนามในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าเป็นต้นมาฝรั่งเศสไม่ได้อยู่ในความนึกคิดของสยามเลย อังกฤษจึงเป็นฝ่ายมีชัยชนะแต่เพียงผู้เดียวเท่านั้น..."

ปีต่อมาบาทหลวงลาโนตีได้มีบันทึกไปอีกครั้ง ความว่า ^(๒) "...เป็นเวลาปีกว่าแล้วที่ข้าพเจ้ามิได้เข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินสยามและไม่ได้รับพระมหากรุณาธิคุณแต่อย่างใดเลย อีกประการหนึ่งพระองค์แทบจะไม่โปรดชาวฝรั่งเศสรวมทั้งทุกสิ่งที่เป็นของฝรั่งเศส ไม่ว่าเรื่องใดก็ตามจะโปรดชาวอังกฤษมากกว่าสำหรับประเทศฝรั่งเศสนั้นความเฉื่อยชารวมทั้งสนธิสัญญาฉบับใหม่ที่ไม้อาจ

^(๑) บันทึกของบาทหลวงลาโนตีมีไปถึงเมอซีเออร์ เดอ มงติญี ลงวันที่ ๘ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘) - ต้นฉบับ

^(๒) บันทึกของบาทหลวงลาโนตีมีไปถึงเมอซีเออร์ เดอ มงติญี ลงวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) - ต้นฉบับ

สนองให้เกิดผลสำเร็จได้ ทั้งหมดจึงล้วนเป็นความล้มเหลวต่อศักดิ์ศรีของฝรั่งเศสอย่างแท้จริงเหมือนดังที่ท่านได้ทราบเรื่องราวจากคณะทูตแล้ว”

ในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) ฝรั่งเศสได้ส่งคณะทูตไปยังเมืองตูราน (Tourane) และเมืองไซ่งอน (Saigon) ในเวียดนาม กอปรกับในระหว่างนั้นฝรั่งเศสกำลังทำสงครามกับออสเตรีย (Autriche) อยู่จึงทำให้ละเลยเรื่องการติดต่อทางการทูตไประยะหนึ่ง

กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๑) หลังจากสงครามในจีนสงบลง เราจึงหันมาติดตามเรื่องเกี่ยวกับการทูตอีกครั้งหนึ่งโดยให้เรือรบที่กลับจากสงครามในจีนมารับราชทูตสยามพร้อมกับอัญเชิญเครื่องราชบรรณาการไปฝรั่งเศสด้วยหนังสือพิมพ์ เลอ มอนิเตอร์ ออฟฟิเชียล (Le Moniteur Officiel) ฉบับวันที่ ๒๘ และ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๑) ได้รายงานพิธีต้อนรับราชทูตสยามที่จัดขึ้นอย่างเป็นทางการว่า วันที่ ๒๗ มิถุนายน มีพิธีต้อนรับที่พระราชวังฟงแตนโบล (palais de Fontainebleau) นอกจากนี้ในพิพิธภัณฑสถานแวร์ซายส์ (Le musée de Versailles) ยังมีภาพวาดของพิธีนี้อยู่ด้วย ซึ่งเป็นผลงานของจิตรกรผู้มีนามว่า เจโรม (Gérôme) เป็นภาพเหล่าราชทูตสยามขณะเข้าเฝ้าจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ และมีบาทหลวงลาโนตีทำหน้าที่ล่าม โดยราชทูตกำลังหมอบอยู่บนพื้นแล้วคลานไปข้างหน้าด้วยข้อศอกและเข่าอย่างนอบน้อม ซึ่งกิจยานี้ถือเป็นการแสดงความเคารพอย่างสูงสุดของพวกเขาเมื่อเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดิน ส่วน Prosper Mérimée กล่าวว่า “ช่างเป็นภาพที่แปลกตาที่สุดในโลกที่เห็นบุรุษประมาณ ๒๐ คนแต่งกายด้วยผ้าไหมสีดำทอยกดอกเป็นลายเงินลายทอง สวมถุงน่องสีขาว รองเท้าขัดมันพร้อมสะพายดาบข้างลำตัว ทรวดตัวคลานด้วยเข่าและข้อศอกเคลื่อนเป็นทิวแถวเข้าไปตามทางในท้องพระโรงเพื่อถวายพระราชสาส์นแด่สมเด็จพระจักรพรรดิ หลังจากถวายพระราชสาส์นแล้วพวกเขาก็คลานถอยหลังกลับมาอีกครั้งหนึ่ง ข้าพเจ้ารู้สึกงงงนงกับการกระทำของคณะราชทูตชุดนี้มากทีเดียว เพราะขณะที่เขาคลานถอยหลังกลับมานั้นปลายดาบที่คาดติดตัวของคนแถวหน้าแทบจะเข้า

ไปจิมไนน์ตาของคนที่อยู่แถวสองแถวสาม ลักษณะเช่นนี้ดูเหมือนจะเป็นการกระทำของคนสมองที่บกลุ่มหนึ่งทีไปคลานอยู่บนพรมก็ว่าได้ ด้านท่านกงต์ ดูเวอเนล (le comte Thouvenel) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ กลับคิดว่าเป็นพิธีที่งดงามสมพระเกียรติยิ่ง และเห็นควรที่คณะราชทูตจะกระทำเช่นนั้น เชื่อว่าชาวเอเชียกลุ่มนี้ถวายเป็นความเคารพต่อสมเด็จพระจักรพรรดิอย่างสูงสุด อีกทั้งข้าพเจ้ายังแน่ใจด้วยว่าพวกเขาจะไม่ถูกประณามเช่นนี้ หากว่าเราเปิดโอกาสให้พวกเขาเดินไปเข้าเฝ้าได้^(๑)

รัฐบาลฝรั่งเศสให้การต้อนรับคณะราชทูตสยามด้วยการมอบของที่ระลึกเป็นเครื่องแก้วเจียรระไนจากเมืองบัคการาต์ (Baccarat)* พร้อมทั้งพาไปเยือนเมืองบอร์โด (Bordeaux) และเมืองฮาฟวร์ (Havre) เพื่อเยี่ยมชมโรงงานที่สำคัญและอุตสาหกรรมหลักของฝรั่งเศส โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยู่ต่อเรือ “ที่เมืองบอร์โด บรรดาพ่อค้าเหล่านั้มีชื่อหลายคนได้บันทึกไว้ว่า ในช่วงเวลานั้นมีการเดินทางไปสยามหลายครั้ง และครั้งนี้เป็นการเดินทางมาเยือนฝรั่งเศสของราชทูตจากสยาม มีการจัดเลี้ยงรับรองอย่างสมเกียรติและมีประชาชนจำนวนมากในบริเวณใกล้เคียงราว ๑๐ กิโลเมตร มาคอยต้อนรับราชทูตจากเอเชียที่เขาไม่เคยพบเห็นมาก่อน... แต่อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. ๒๔๐๔ (ค.ศ. ๑๘๖๑) ก็ยังไม่มีบัญชาใด ๆ จากสยามมอบหมายแก่คณะราชทูตให้ไปดำเนินการ และคณะราชทูตเองก็ไม่วู้เรื่องราวอะไรเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมของการเกิดพระเกียรติสูงสุดแต่องค์สมเด็จพระจักรพรรดิในครั้งนี้ด้วย”^(๒)

^(๑) Prosper Mérimée, *Lettres à une inconnue*. Tome II, p. 161. - ต้นฉบับ

* เมืองบัคการาต์ (Baccarat) ตั้งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของฝรั่งเศส มีชื่อเสียงทางด้านอุตสาหกรรมเครื่องแก้วเจียรระไน - กวป.

^(๒) M. Albert de Vallandé, *Note manuscrite sur une ambassade siamoise en Europe en 1861*. - ต้นฉบับ

การจัดหาสิ่งของจำนวนมากมาให้แก่คณะราชทูตเป็นผลดีเพียงประการเดียวที่ประเทศของเราได้รับความสนใจจากคณะราชทูต ทั้งนี้เนื่องจากพวกเขาไม่มีความเห็นแต่อย่างใดต่อการพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศให้เจริญก้าวหน้าขึ้นเลย ซึ่งปัจจุบันยังคงนิ่งสนิทและจากการกระทำดังกล่าวนี้นำพาให้รัฐบาลฝรั่งเศสเพิกเฉยต่อสยามเช่นกัน

กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๖๗) สยามจึงได้ส่งราชทูตชุดใหม่เดินทางไปประเทศฝรั่งเศส* ในครั้งนี้ทำให้มีการลงนามในสนธิสัญญาฉบับวันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ (ค.ศ. ๑๘๖๗) ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นสนธิสัญญาที่โหดร้ายยิ่งและต้องใช้ระยะเวลายาวนานถึง ๔๐ ปีจึงตกลงกันสำเร็จ ต่อจากนั้นอีก ๒๐ ปีได้มีการโต้แย้งและถกเถียงกันอย่างรุนแรงโดยให้แก่ขุนมาตราหลักในสนธิสัญญาฉบับนี้ด้วยการยินยอมยกดินแดนที่แย่งชิงกันในกัมพูชาให้อยู่ในอารักขาของฝรั่งเศส

กัมพูชา ดินแดนในอารักขาของฝรั่งเศส

ในระหว่างนี้เราจะต้องติดตามความเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศสยามที่กำลังเข้ามาขัดขวางผลประโยชน์ของเราอย่างมาก พร้อมทั้งเห็นว่าสยามได้เข้าไปพัวพันในสงครามกับญวนในดินแดนโคชินจีน^(๑) ที่มีความสัมพันธ์อยู่กับกัมพูชา ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นดินแดนส่วนหนึ่งตามพรมแดนของเรา

* พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุรียวงศ์ไวยวัฒน์ เป็นราชทูตพิเศษเดินทางไปฝรั่งเศส เพื่อแลกเปลี่ยนสัตยาบันในสนธิสัญญากับฝรั่งเศส เมื่อวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๑๐ (ค.ศ. ๑๘๖๗) - กวป.

^(๑) ฝรั่งเศสทำสงครามกับเวียดนามโดยยกกำลังขึ้นบกที่เมืองตูราน (Tourane) เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๑ (ค.ศ. ๑๘๕๘) ต่อมาเข้ายึดเมืองไซ่ง่อนได้สำเร็จเมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) - ต้นฉบับ

อย่างไรก็ตามเราเข้ามาทันเวลาพอดีจึงช่วยให้ดินแดนที่อยู่ใกล้เคียงไม่ต้องสูญเสียไปให้แก่สองชาติผู้ก่อปรไปด้วยความโลภอันได้แก่สยามและญวนซึ่งผลัดกันเข้ามาครอบครองกัมพูชานานหลายศตวรรษรวมทั้งรัตนอนอำนาจให้ลดน้อยลงอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เรื่องราวที่เป็นความเสื่อมโทรมของกัมพูชามักจะเกี่ยวเนื่องกับการขยายอำนาจของสยามด้วย อันที่จริงนับแต่อดีตเป็นต้นมาทั้งสองชาตินี้สนิทชิดชอบกันมานานจนไม่อาจจะแยกความแตกต่างได้เลย

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่พื้นดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกจึงช่วยให้ประเทศต่างๆ ที่อยู่แถบนี้เกิดปฏิสัมพันธ์กันระหว่างชาวสยามที่อยู่แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา กับชาวเขมรแถบลุ่มน้ำโขงและทะเลสาบเขมร (Grand - Lac) จากสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติที่กลมกลืนกันจึงยากที่จะแบ่งแยกให้เห็นความแตกต่างของกลุ่มชนที่อยู่ในแถบลุ่มน้ำดังกล่าวได้

ระหว่างช่วงศตวรรษแรกๆ มีพวกพราหมณ์จากอินเดียเข้ามาตั้งถิ่นฐานในอาณาจักรขอม จากนั้นจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ ๑๓จึงได้แผ่ขยายอำนาจไปจรดดินแดนทางใต้ของอินโดจีนและครอบคลุมพื้นที่เกือบทั้งหมดของคาบสมุทรมลายู รวมถึงพื้นที่บางส่วนของญวนในขณะนี้ ซึ่งแต่เดิมเป็นดินแดนที่ยึดครองโดยพวกจามในอาณาจักรจามปา (Tiampa)* ต่อมาพวกคนไทยได้เข้าโจมตีอาณาจักรขอม จากนั้นจึงรวมรัฐทั้งสองที่อยู่บนลุ่มแม่น้ำเข้าด้วยกัน โดย

* อาณาจักรจามปา ใต้แก่พื้นที่บริเวณตอนกลางของประเทศเวียดนามแถบเมืองบิงห์ดิงห์ (Binh Dinh) ตั้งขึ้นราวปลายศตวรรษที่ ๒ ได้รับอิทธิพลจากอารยธรรมอินเดียที่แผ่ขยายเข้ามาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ชาวจามนับถือศาสนาฮินดูและบูชาเทพเจ้าหลายองค์ อาณาจักรจามปาเจริญรุ่งเรืองมานานหลายศตวรรษ มีอาณาเขตกว้างขวาง ประกอบด้วยแคว้นใหญ่ๆ ๔ แคว้น โดยมีนครสิงห์ปุระเป็นเมืองหลวง จวบจนศตวรรษที่ ๑๓ อาณาจักรจามปาจึงถึงกาลล่มสลายพ่ายแพ้แก่พวกญวน แห่งอาณาจักรไคโคเวียด - กวป.

ให้ดินแดนที่อยู่ทางใต้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรกัมพูชา และดินแดนอีกส่วนหนึ่งที่อยู่ทางเหนือตั้งให้เป็นรัฐเดี่ยวปกครองโดยกษัตริย์แห่งอาณาจักรสุโขทัย

ในระหว่างศตวรรษที่ ๑๓ กษัตริย์ของไทยได้เข้าโจมตีกัมพูชาพร้อมทั้งขับไล่พวกขอมที่อยู่ตามลุ่มน้ำเจ้าพระยาและแถบแหลมมลายูให้ออกไป ต่อจากนั้นจึงเข้าโจมตีกัมพูชาตะวันออกเรื่อยไปจนราบคาบ

ชาวไทย ผู้ครอบครองดินแดนที่อุดมสมบูรณ์แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้สถาปนากรุงศรีอยุธยา (Ayouthai) ขึ้นเป็นราชธานีเมื่อราว พ.ศ. ๒๐๐๓ (ค.ศ. ๑๔๖๐)^(๑) และพัฒนาบ้านเมืองให้เจริญก้าวหน้าอย่างไม่หยุดยั้ง โดยเหตุที่มีการวิวาทกันเองในหมู่ชาวกัมพูชาจนกระทั่งลุกลามใหญ่โตเป็นสงครามกลางเมืองส่งผลให้กัมพูชาต้องแตกแยกเป็นก๊กเป็นเหล่า จากเหตุการณ์ดังกล่าวสยามจึงฉวยโอกาสเข้าแทรกแซงการเมืองภายในกัมพูชาอยู่เป็นระยะ ๆ ทั้งยังเกณฑ์ไพร่พลจำนวนมากไปเป็นเชลย ยิ่งไปกว่านั้นสยามยังเข้าโจมตีเมืองนครธม (Angkor - Thom) และปล้นสะดมเอาสิ่งของล้ำค่าของเขมรไปจากเมืองนี้ด้วย ส่วนเจ้าผู้ครองกัมพูชาผู้ตกต่ำต้องละทิ้งบ้านเมืองอพยพผู้คนไปตามเมืองต่าง ๆ จนในที่สุดได้มาสร้างเมืองหลวงแห่งใหม่อยู่ที่เมืองละโว้ (Lovek) * ภายหลังเมืองละโว้แห่งนี้ได้ตกเป็นของสยามเมื่อราวปลายศตวรรษที่ ๑๖^(๒)

อิสรภาพของกัมพูชาก็ถึงกาลสิ้นสุดนับแต่บัดนั้น และกษัตริย์แห่งกัมพูชาได้กลายเป็นเจ้าประเทศราชของพระเจ้าแผ่นดินแห่งกรุงศรีอยุธยาสืบมา

ต่อมาในราวศตวรรษที่ ๑๗ พวกญวนจึงเข้าโจมตีกัมพูชา หลังจากที่ญวนยึดอาณาจักรจามปาได้สำเร็จจากนั้นญวนได้เข้าแทรกแซงโดยการก่อเหตุ

^(๑) บ้างก็ว่า พ.ศ. ๑๘๙๓ (ค.ศ. ๑๓๕๐) เหมือนดังที่นิโกลัส แกรเวส (Nicolas Gervaise) และนักเขียนหลายท่านมักอ้างถึง - ดันฉบับ

* เมืองละโว้ หรือ ละโว้ ปัจจุบันหมายถึง เมืองสทิงพระ

^(๒) Commandant de La Jonquière, "Les Provinces recouvrées du Cambodge", Bulletin du Comité de l'Asie française, mai 1967 - ดันฉบับ

วิวาทกับกษัตริย์กัมพูชาและเคลื่อนกองกำลังเข้ายึดพื้นที่บริเวณปากแม่น้ำโขง
พื้นที่นั้นจึงเกิดการจลาจลวุ่นวายขึ้นใหญ่โตซึ่งเราจะพบได้โดยทั่วไปว่าที่แห่งนี้
เต็มไปด้วยการปองร้าย การลอบสังหาร การจลาจลวุ่นวายและการชิงดีชิงเด่นกัน
“มีการแบ่งแยกประเทศกัมพูชาออกเป็นสองส่วน โดยส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับสยาม
อีกส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับญวน และในไม่ช้ากัมพูชาก็ได้กลายเป็นสนาามรบของ
ชาติทั้งสอง” ^(๑)

ฝ่ายสยามได้ขยายอาณาเขตโดยการบุกเข้ายึดครองดินแดนทางตอน
เหนือของกัมพูชา บริเวณที่ราบลุ่มน้ำชี - มูล (Sé - Moun)* ส่วนทางใต้
ครอบครองโดยพวกญวนซึ่งขยายพื้นที่ต่อไปจนถึงดินดอนสามเหลี่ยมปากแม่น้ำโขง
“... อาณาจักรกัมพูชาโบราณนั้นไม่เพียงแต่จะเสี่ยงต่อการแย่งชิงแบบเดี่ยวเงียบ
เดี่ยวเปิดของสยามและญวนที่มักจะเข้ามาแทรกแซงจนทำให้เกิดสงครามกลาง
เมืองเท่านั้น แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงยึดด้านทานสิทธิของกษัตริย์คู่แข่งหรือที่
ถือครองอยู่ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมให้เล่นไปตามบทบาทนั้นอย่างไม่สามารถ
ดิ้นรนต่อสู้ได้” ^(๒)

ต่อมาพวกพม่าได้เข้าบุกรุกสยามโดยเดินทางอ้อมมาตามลุ่มแม่น้ำ
เจ้าพระยา ในระหว่างที่สยามกำลังมีสงครามพัวพันอยู่กับกัมพูชานั้นพวกญวนจึง
ถือโอกาสเข้าครอบครองกัมพูชาแต่เพียงผู้เดียว กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๓๐๑ (ค.ศ.
๑๗๕๘) ญวนจึงขยายอาณาเขตครอบครองกัมพูชาไว้ได้ทั้งหมด ถือได้ว่าญวน
เป็นเจ้าของครองดินแดนในโคชินจีนและครอบคลุมนไปถึงพื้นที่บริเวณฝั่งทะเลที่
เมืองกัมโพช (Kampot) ด้วย

หลังจากที่สยามต้องทำศึกกับพม่าอยู่นานในที่สุดกรุงศรีอยุธยาจึงเสีย
แก่พม่าในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ (ค.ศ. ๑๗๖๗) จากนั้นไม่นานสยามก็สามารถขับไล่

^(๑) E. Aymonier, *le Cambodge*, tome III, Paris, 1904. - ต้นฉบับ

* ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ราว พ.ศ. ๒๓๑๑ (ค.ศ. ๑๗๖๘) - กวป.

^(๒) E. Aymonier, *op. cit.* - ต้นฉบับ

พม่าผู้รุกรานออกไปได้ โดยมีพระยาตากสิน (Pya Tak) เป็นผู้กอบกู้อิสรภาพให้แก่สยามได้สำเร็จ ต่อมาได้สถาปนาราชวงศ์ขึ้นใหม่และมีราชธานีอยู่ที่กรุงธนบุรีหรือกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นชัยภูมิที่เหมาะสมและอยู่ไม่ไกลจากทะเลมากนัก

เมื่อหลุดพ้นจากการยึดครองของพม่าอย่างสิ้นเชิงแล้วพระเจ้าแผ่นดินสยามจึงยกทัพกลับไปตีกัมพูชาคืนมาจากญวนได้สำเร็จ ซึ่งถือเป็นการประกาศแสนยานุภาพและแผ่ขยายพระบารมีของพระเจ้าแผ่นดินสยามให้ประจักษ์ต่อกษัตริย์ญวน

เมื่อสยามได้ครองกัมพูชาแล้วต่อมาราชสำนักสยามที่กรุงเทพฯ จึงจัดพิธีราชาภิเษกให้หนักองค์เอง (Ang - Eng)* เจ้าชายพระชันษาเยาว์ของกัมพูชาซึ่งลี้ภัยเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระเจ้าแผ่นดินสยามระหว่างที่เกิดความระส่ำระสายในกัมพูชาให้เสด็จกลับไปปกครองกัมพูชา พร้อมทั้งแต่งตั้งให้ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของกัมพูชาที่มีนามว่า “แบน” (Bên) เป็นผู้สำเร็จราชการแทน**

จากการที่เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) รักราชการสนองพระเดชพระคุณอยู่หลายปีจึงได้รับบำเหน็จความชอบแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองปกครองเมืองนครวัดและพระตะบอง ซึ่งเมืองทั้งหมดจะต้องปกครองในนามของพระเจ้าแผ่นดินสยาม โดยปฏิบัติสืบทอดกันมาจนถึงชั้นลูกหลาน

* นักร้องเอง (ค.ศ. ๑๗๗๒ - ๑๗๗๖) กษัตริย์กัมพูชาพระองค์เดียว ไม่ทรงมีพระเชษฐาหรือพระอนุชาที่มีพระชนม์ชีพรอด - กวป.

** หมายถึง เจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ นามเดิม แบน ขุนนางไทยแต่ไปปกครองเมืองเขมร ตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ในสมัยกรุงธนบุรีได้เป็นพระยายมราช ต่อมาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดฯ ให้เป็นผู้กำกับดูแลเจ้าผู้ครองกัมพูชา (นักร้องเอง) ภายหลังโปรดฯ ให้แบ่งเมืองเขมรแขวงพระตะบองและนครวัดให้พระยายมราชปกครอง ทรงตั้งเป็นเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ ถึงแก่อสัญกรรมในรัชกาลที่ ๒ ปี พ.ศ. ๒๓๕๓ เป็นต้นสกุล อภัยวงศ์ - กวป.

อย่างไรก็ตามในปี พ.ศ. ๒๓๓๗ (ค.ศ. ๑๗๙๔) ด้วยความไม่ซื่อสัตย์ของเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) เมืองพระตะบองและนครวัดจึงตกไปเป็นของกัมพูชาอีกครั้งหนึ่ง

จากนั้นไม่นานมีขุนนางคนหนึ่งได้ก่อกบฏยอมเข้ามาสวามิภักดิ์ต่อสยาม พร้อมทั้งยอมให้เมืองต่างๆ ที่อยู่ตามพรมแดนกัมพูชา อาทิ เมืองตามลุ่มน้ำตองเล เรอปู (Tonlé - Repou) และเมืองมโนไพร (Mélouprey) ขึ้นอยู่กับสยาม ทั้งนี้โดยไม่มีข้อคัดค้านแต่อย่างใดจากกษัตริย์ผู้อ่อนแอของกัมพูชา

ดินแดนแห่งใหม่ซึ่งเป็นที่สนใจของสยามนั้นคือเมืองเวียงจันทน์ (Vien - Tienne) ในปี พ.ศ. ๒๓๗๔ (ค.ศ. ๑๘๓๑) สยามจึงส่งกองกำลังเข้าไปยึดครองเวียงจันทน์ไว้ได้โดยมี เจ้าพระยาบดินทรเดชา เป็นแม่ทัพ* ต่อจากนั้นไม่นานเมืองเวียงจันทน์ก็ถูกญวนเข้าแทรกแซงในรัชสมัยของจักรพรรดิมินห์มาง (l'empereur d'Annam Minh - Mang) ภายหลังได้ขับไล่กองทัพสยามให้ถอยทัพกลับไปพร้อมทั้งเข้ายึดครองกัมพูชาโดยควบคุมให้อยู่ในความปกครองอย่างเข้มงวด

ด้วยความที่ไม่คุ้นเคยกับอารยธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวเขมรมาก่อนชาวญวนจึงถูกอาชญาตเกลียดชังอันเนื่องมาจากการใช้อำนาจปกครองอย่างโหดร้าย รวมทั้งยังถูกปองร้ายจากกษัตริย์กัมพูชาอยู่บ่อยครั้ง ในขณะที่ชาวไทยซึ่งมีอารยธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ใกล้เคียงกับเขมรจะได้รับการ

* เจ้าพระยาบดินทรเดชา ที่สมุหนายก นามเดิม สิงห์ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๐ ในสมัยกรุงธนบุรี เป็นบุตรเจ้าพระยาอภัยราชา (ปิ่น) ในรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒ ไปรับราชการวังหน้า เป็นพระยาเกษตรรักษา ถึงรัชกาลที่ ๓ ได้เป็นเจ้าพระยาราชสุภาวดี ไปราชการทัพปราบกบฏเวียงจันทน์ตอนต้น ต่อมามีความชอบเมื่อปราบกบฏเวียงจันทน์ตอนหลังโปรดฯ ให้เป็นเจ้าพระยาบดินทรเดชาที่สมุหนายก ได้เป็นแม่ทัพรบญวนจนได้ประเทศกัมพูชา กลับมาเป็นเมืองขึ้นของไทยเช่นเดียวกับในรัชกาลที่ ๑ เจ้าพระยาบดินทรเดชาถึงแก่อสัญกรรมในรัชกาลที่ ๓ ปี พ.ศ. ๒๓๙๒ เป็นต้นสกุล สิงหเสนี - กวป.

เคารพนับถือจากผู้นำของกัมพูชามากกว่า

เมื่อจักรพรรดิมินท์มางสวรรคต* ฝ่ายเขมรจึงหันไปขอความช่วยเหลือจากสยาม ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๓๘๔ (ค.ศ. ๑๘๑๑) สยามจึงให้เจ้าพระยาบดินทรเดชาไปตริ่งกำลังในกัมพูชาและเข้ายึดครองกัมพูชาไว้ได้ทั้งหมด^(๑) สงครามการสู้รบระหว่างสยามกับเวียดนามกินระยะเวลานานหลายปี ในระหว่างนั้นประเทศกัมพูชาจึงมีแต่ความทุกข์ยากลำบากแสนสาหัส การต่อสู้ที่เกิดขึ้นในครั้งนี่จึงเป็นเสมือนการแย่งชิงของสองประเทศที่เป็นปฏิปักษ์กัน

เมื่อสงครามสงบลงฝ่ายญวนจำต้องถอนทหารออกจากกัมพูชาและยอมสูญเสียดินแดนที่เคยครอบครองมาก่อนหน้านับแต่รัชสมัยพระจักรพรรดิยาลองถึงจักรพรรดิมินท์มาง

ต่อมานักองค์ด้วง (Ang - Duong) กษัตริย์กัมพูชาที่อยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของสยามได้รับการสถาปนาให้ขึ้นครองราชสมบัติในปี พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) ** ทรงส่งพระโอรสทั้ง ๓^(๒) มาศึกษาที่กรุงเทพฯ ในฐานะตัวประกัน ทั้งนี้เพื่อให้สยามมั่นใจในความจงรักภักดีของพระองค์

กระทั่งบัดนี้กัมพูชาก็ยังไม่ได้รับเสรีภาพ เป็นเพียงการเปลี่ยนเจ้าผู้ครองอำนาจเหนือกัมพูชาจากญวนมาเป็นสยามเท่านั้น แต่อย่างไรก็ตามกัมพูชาก็รู้สึกดีขึ้นกว่าเดิมมากทีเดียวที่สามารถหลุดพ้นจากการปกครองที่กดขี่ข่มเหงของญวนได้

พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงเป็นเจ้าอธิราชเหนือกัมพูชาอย่างแท้จริงอีกทั้งยังถือว่ากัมพูชาเป็นรัฐในครอบครองของสยามอีกรัฐหนึ่งด้วย ทรงแต่งตั้ง

* จักรพรรดิมินท์มาง สวรรคตในปี พ.ศ. ๒๓๘๔ (ค.ศ. ๑๘๔๑) - กวป.

^(๑) E. Aymonier, *op. cit.* - ดันฉับ

** นักองค์ด้วงเมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงพระนามว่าสมเด็จพระหริรัถย์รามาริบัติ - กวป.

^(๒) พระโอรสทั้ง ๓ ของสมเด็จพระหริรัถย์รามาริบัติ (นักองค์ด้วง) ได้แก่ องค์พระนโรดม (Norodom) นักองค์ศรีวัตธา (Siwotha) และนักองค์ศรีสวัสดิ์ (Sisowath) - ดันฉับ

ผู้แทนพระองค์ให้เข้าไปกำกับดูแลเจ้าผู้ครองกัมพูชาอย่างใกล้ชิด และกัมพูชาก็มีอาชกรกระทำอันใดได้หากมิได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระองค์

แม้ว่าสถานการณ์ในกัมพูชาจะคลี่คลายลงแต่ก็ไม่สามารถทำให้ความต้องการที่จะได้รับเอกราชของกัมพูชาเป็นจริงขึ้นมาได้ ด้วยความอ่อนแออีกทั้งยังหวั่นเกรงว่าจะเป็นการกระทบกระเทือนต่อราชบัลลังก์ ดังนั้นกษัตริย์กัมพูชาจึงไม่อาจหาญพอที่จะขัดขวางต่อการขยายอิทธิพลของสยามที่กำหนดให้พระองค์เป็นเพียงเจ้าผู้ครองกัมพูชาที่ปราศจากเกียรติภูมิและไร้อำนาจ

ภายหลังจากประสบผลสำเร็จในการทำงานที่กรุงเทพฯ แล้วเมอซิเออร์ เดอ มงติญี จึงเดินทางไปประเทศกัมพูชาเพื่อไปจัดการเรื่องต่างๆ ที่นั่น ซึ่งก่อนหน้าที่เขาจะเดินทางไปดินแดนโคชินจีนนั้นได้เกิดข้อขัดแย้งและความเข้าใจผิดบางประการเกี่ยวกับเรื่องศาสนา เมื่อเขาเดินทางมาถึงเมืองกัมโพช จึงได้รับการติดต่อจากบาทหลวงมิช (Mgr. Miche) ผู้ช่วยเจ้าคณะบาทหลวงแห่งกัมพูชา แจ้งเรื่องราวความต้องการอย่างจริงจังของนักบวชที่ประสงค์จะเรียกร้องให้ชาตินิโอรมาช่วยประนีประนอมเพื่อให้เหตุการณ์เลวร้ายในบ้านเมืองของพระองค์ยุติลง นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังคิดจะส่งทูตไปเจรจากับกัมพูชาเพื่อลงนามในอนุสัญญาว่าด้วยการค้าและศาสนาซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับที่กระทำกับสยาม

แม้ว่าเมอซิเออร์ เดอ มงติญีจะได้รับการต้อนรับอย่างดียิ่งเมื่อมาถึงเมืองกัมโพช แต่ด้วยแผนการที่ยอกย้อนตามที่สยามได้วางไว้จึงไม่สามารถทำสัญญาได้สำเร็จ อีกทั้งกษัตริย์ผู้อ่อนแอของกัมพูชาก็มีอาจขัดขืนคำสั่งของสยามได้ และไม่ต้องการให้เกิดเหตุการณ์ร้ายแรงขึ้นหากพระองค์ตกลงรับข้อเสนอของฝรั่งเศส จนกระทั่งต่อมาสมเด็จพระหริรัถย์ราชมาริบดี (นักบวชที่ดั่ง) เจ้าผู้ครองกัมพูชาในขณะนั้นได้มีพระราชสาส์นไปถวายจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ แห่งฝรั่งเศส เพื่อเจริญพระราชไมตรีพร้อมทั้งกราบทูลถึงความเดือดร้อนด้วยเหตุที่ถูกพวกญวนเข้ามารุกรานและยึดครองดินแดนกัมพูชาไปหลาย

เมือง^(๑) แต่ในพระราชสาส์นนั้นมิได้กล่าวถึงเรื่องการทำสนธิสัญญาแต่อย่างใด ด้านสยามก็มีเหตุผลที่ดีพอในการขัดขวางการเข้ามาแผ่อิทธิพลของชาวยุโรปเหนือกัมพูชา นับแต่ปี พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) ที่ประเทศอังกฤษเข้ามายึดครองดินแดนตอนล่างของพม่าได้ทั้งหมด แต่กระนั้นอังกฤษก็ไม่คิดจะขยายอำนาจไปทางทิศตะวันตกได้อีกแล้ว ดังนั้นจึงเหลือเพียงดินแดนฝั่งตรงข้ามเพียงแห่งเดียวเท่านั้น อันได้แก่ กัมพูชา และประเทศแถบลุ่มน้ำโขง

อีกประการหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชประสงค์จะผลึกไสมิให้อังกฤษเข้ามายึดกัมพูชา เมืองประเทศราชของสยามซึ่งในระหว่างนั้นอังกฤษก็มีอำนาจเหนือราชสำนักสยามอยู่มาก ดังคำกล่าวของเมอซีเยอร์ เดอ การ์เน (Monsieur de Carné) ที่ว่า “อังกฤษพยายามที่จะเพิ่มพูนมิตรประเทศให้มากและเชื่อมั่นว่าจะต้องทำได้อย่างแน่นอน” ^(๒)

ปี พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) เมื่อสมเด็จพระหริรัถย์รามาริบัติถึงแก่พิราลัย* องค์พระนโรดม พระโอรสองค์ใหญ่จึงเสด็จขึ้นครองราชย์สืบต่อมา ฝ่ายพระโอรสองค์ที่สอง นักองศ์ศรีวัตตา ทรงอ้างสิทธิที่ขอบด้วยกฎหมายในการสืบราชบัลลังก์แต่เพียงพระองค์เดียว ดังนั้นจึงร่วมมือกับพระอนุชาของค์รอง นักองศ์ศรีสวัสดิ์ ทำการสู้รบต่อต้าน แต่องค์พระนโรดมมีอายุสั้ไหวจึงต้องล่าถอยแล้วหนีมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระเจ้าแผ่นดินสยามที่ราชสำนักกรุงเทพฯ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ อภิเษกองค์พระนโรดมให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาในปี พ.ศ. ๒๔๐๕ (ค.ศ. ๑๘๖๒)

^(๑) มีพระราชสาส์นเมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) - ดันฉบับ

^(๒) De Camé, *le Royaume du Cambodge et le protectorat français*, Paris, 1869. - ดันฉบับ

* สมเด็จพระหริรัถย์รามาริบัติ (นักองศ์ด้วง) เจ้าผู้ครองเขมร ทรงครองราชสมบัติได้ ๑๓ ปี ถึงแก่พิราลัย ในปี พ.ศ. ๒๔๐๓ รวมพระชนมายุ ๖๐ ปี ทรงมีพระมเหสีหลายพระองค์รวมมีพระโอรสและพระธิดา จำนวน ๑๘ องค์ - กวป.

ฝ่ายฝรั่งเศสนั้นก็ให้คำมั่นว่าในภายภาคหน้าจะยกเมืองใหม่ที่อยู่ไม่ไกลนักให้กับกัมพูชาอีก ๒ เมือง อย่างไรก็ตามเหตุการณ์แย่งชิงอำนาจเพื่อเป็นใหญ่ในกัมพูชาก็ยังคงมีอยู่ต่อไปไม่สิ้นสุด

อนึ่ง ความตั้งใจของสยามในการให้ความคุ้มครองป้องกันกัมพูชาครั้งใหม่ได้บังเกิดขึ้นอย่างจริงจังเมื่อฝรั่งเศสเข้ายึดฉะเชิงเทราได้สำเร็จและต่อมาจึงเข้าครอบครองดินแดนแถบโคชินจีนไว้ได้ทั้งหมด* อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสก็ไม่ได้สนใจกัมพูชาเท่าใดนักจึงปล่อยให้เป็นที่หมายปองของประเทศคู่แข่งอื่นๆ ยิ่งไปกว่านั้นอำนาจในการควบคุมดูแลของราชสำนักสยามก็ไม่ได้เข้มงวดกวดขันแต่อย่างใดจึงพอจะคาดหมายได้ว่าสักวันหนึ่งในอนาคตอันใกล้ที่กัมพูชาจะต้องเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างแน่นอน

แม้ว่าจะไม่มีเหตุการณ์ในญวนเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่ฝรั่งเศสก็พร้อมที่จะเข้ามาครอบครองกัมพูชาอยู่แล้ว โดยถือสิทธิเข้ายึดดินแดนแถบลุ่มน้ำโขงทั้งหมดซึ่งก่อนหน้านั้นดินแดนบริเวณนี้เคยเป็นของญวนมาก่อน^(๑)

ด้วยเหตุนี้จึงมีการลงนามในสนธิสัญญาระหว่างฝรั่งเศสและกัมพูชา ณ เมืองอุดงมีชัย (Oudong) เมื่อวันที่ ๑๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) โดยพลเรือตรีเดอ ลา กรองดีแยร์ (l' amiral de La Grandière) ข้าหลวงใหญ่ของฝรั่งเศสในอินโดจีนได้เกลี้ยกล่อมให้สมเด็จพระนโรดม เจ้าผู้ครองกัมพูชาลงนามในสนธิสัญญายินยอมให้กัมพูชาตกอยู่ภายใต้ความปกป้องคุ้มครองของฝรั่งเศส

* เมื่อฝรั่งเศสเข้ายึดไซ่ง่อน และดินแดนบางส่วนในญวนใต้ (โคชินจีน) ได้ในปี พ.ศ. ๒๔๐๒ (ค.ศ. ๑๘๕๙) แล้ว ฝรั่งเศสก็ใช้ดินแดนนี้เป็นที่มั่นขยายอิทธิพลเข้าไปในเขมรซึ่งเป็นประเทศราชของไทยในขณะนั้น โดยอ้างว่าตนเป็นผู้สืบสิทธิญวนเหนือเขมร ฝรั่งเศสถือว่าเขมรเคยเป็นประเทศราชของญวนมาก่อนเช่นกัน เพราะเคยส่งบรรณาการให้ญวนเช่นเดียวกับส่งให้ไทย ฝรั่งเศสจึงต้องมีสิทธิปกครองเขมรในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของญวนด้วย - กวป.

^(๑) สนธิสัญญาฝรั่งเศส - ญวน ลงวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ (ค.ศ. ๑๘๖๒) โดยฝรั่งเศสอ้างสิทธิครอบครองเหนือดินแดนกัมพูชาทั้งหมด - ดันฉบบ

ต่อมาได้มีการลงนามในสัญญาฉบับหนึ่งระหว่างสยามกับสมเด็จพระนโรดมเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ปีเดียวกัน ซึ่งเรื่องนี้นาวาโทดูดาร์ เดอ ลาเกร (Doudart de Lagrée) ผู้แทนที่มีอำนาจเต็มของฝรั่งเศสที่เมืองอุดงมีชัยได้มาล่องรู้ภายหลัง เนื่องจากเป็นสัญญาฉบับจึงไม่เปิดเผยในรายละเอียด แต่ประเด็นหลักในสัญญาฉบับนี้ยืนยันว่ากัมพูชาเป็นเมืองประเทศราชของสยามและขอยกเลิกเมืองที่อยู่ในครอบครองของฝรั่งเศสทั้งหมด

ฝ่ายสมเด็จพระนโรดมนั้นทรงมีพระประสงค์แรงกล้าที่จะรักษาราชบัลลังก์ไว้ให้อยู่อย่างมั่นคง ซึ่งบัดนี้ตกอยู่ในมือของสยาม ฉะนั้นจึงมีทรงบังอาจกระด้างกระเดื่องต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามผู้ทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ได้อย่างแน่นอน อีกทั้งในระหว่างนั้นพระเจ้าแผ่นดินสยามก็มีรับสั่งให้พระองค์เดินทางมาประกอบพิธีบรมราชาภิเษกที่กรุงเทพฯ ด้วย

อย่างไรก็ตามด้วยการดำเนินงานอย่างแข็งขันของนาวาโทดูดาร์ เดอ ลาเกร เพื่อเข้าขัดขวางความต้องการของราชสำนักสยาม ซึ่งแม้ว่าจะเพียรพยายามอย่างเต็มที่แล้วก็ตามแต่ เดอ ลาเกรก็ไม่สามารถหน่วงเหนี่ยวสมเด็จพระนโรดม ซึ่งได้หลบหนีไปจากพระนครแล้วพร้อมทั้งมีหนังสือกราบบังคมทูลต่อพระเจ้าแผ่นดินสยามว่าขณะนี้ได้มาตั้งกองกำลังอยู่ที่เมืองอุดงมีชัย “มันเป็นสิทธิของเรา (ฝรั่งเศส) เหนือดินแดนแห่งนี้อย่างแท้จริงจึงมีอาจจะยอมให้แก่อชาติอื่นได้ อีกทั้งขณะนี้ฝรั่งเศสก็เป็นผู้ควบคุมดูแลกัมพูชาตามข้อตกลงที่ได้ลงนามกันในสนธิสัญญา” ภายหลัง เดอ ลาเกรได้แจ้งแก่สมเด็จพระนโรดมว่าหากยังคิดจะเดินทางต่อไปยังเมืองกัมโพชอีก ฝรั่งเศสจะถือโอกาสเข้ายึดเมืองนี้คืนทันที เพราะฝรั่งเศสถือว่าได้เข้ามาเป็นผู้ครอบครองคนใหม่แล้ว^(๑)

(๑) H. Froidevaux, “Les Origines du protectorat français au Cambodge”, *Bulletin du Comité de l'Asie française*, mars 1906. - ต้นฉบับ

สมเด็จพระนโรดมทรงรู้สึกหวั่นเกรงต่อการข่มขู่ของฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก เพราะเล็งเห็นว่าอาจจะจริงขึ้นได้ ดังนั้นจึงระงับการเดินทางไปกรุงเทพฯ ฝ่ายราชสำนักสยาม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ราชทูตอัญเชิญเครื่องราชกกุธภัณฑ์ไปถวายสมเด็จพระนโรดม* ซึ่งพระองค์ทรงเชื่อมั่นว่าทรงเป็นเจ้าอธิราชเหนือกัมพูชาอย่างแท้จริง ภายหลังจากที่ได้มีพิธีบรมราชาภิเษกษัตริย์กัมพูชาและเรื่องราวต่างๆ ได้ล่วงรู้ถึงเดอ ลาเกอร์ จึงทำให้เขารู้สึกเคียดแค้นเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามเขายังคงยืนยันกรณปฏิบัติไม่รับรู้ต่อเหตุการณ์ทั้งหมด “เรายอมรับอย่างเป็นทางการว่ากัมพูชาเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศส โดยอ้างตามความตกลงในสนธิสัญญาที่ให้สัตยาบันกันไว้ อย่างแน่นอนแล้วทำให้ฝรั่งเศสเป็นผู้ครอบครองนครวัดและเมืองพระตะบอง ส่วนเรื่องใดที่มีได้มีการลงนามเป็นลายลักษณ์อักษรรวมทั้งที่อ้างสิทธิอย่างไม่เป็นทางการ บัดนี้ให้ถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ชอบด้วยกฎหมายทั้งสิ้น”^(๑)

ภายหลังได้มีพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระนโรดมที่เมืองอดงมีชัยอีกครั้งหนึ่ง เมื่อวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๗ (ค.ศ. ๑๘๖๔) โดยฝรั่งเศสเป็นผู้กำหนดให้มีขึ้นด้วยหวังจะให้ต่างไปจากครั้งก่อนที่ได้รับการสถาปนาจากพระเจ้าแผ่นดินสยาม** นับแต่นั้นเป็นต้นมาไม่มีขุนนางสยามเหลืออยู่ใน

* พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) พระยาบริรักษ์ราชา และเจ้าหมื่นศรีสรรักษ์อัญเชิญเครื่องราชกกุธภัณฑ์ไปประกอบพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระนโรดม พระเจ้าแผ่นดินกัมพูชาที่เมืองอดงมีชัย เมื่อวันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๐๔ ส่วนนักงศ์ศรีสวัสดิ์ พระอนุชาได้เป็นอุปราชอยู่ที่เมืองพนมเปญ และนักงศ์ศรีวิดาพระอนุชาก็ออกกฎโดยหันไปฝักใฝ่ทางฝรั่งเศส - กวป.

^(๑) H. Froidevaux, *op. cit.* - ดันฉมับ

** ฝรั่งเศสส่งเรือรบ “ลองเตรอคาสต์” (L' Entrecasteaux) มาเชิญสยามให้ไปร่วมพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระนโรดม พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจำต้องยอมรับและโปรดเกล้าฯ ให้พระยามนตรีสุริยวงศ์ (ชุ่ม บุนนาค) ไปเป็นผู้แทนพระองค์ ขณะที่ เดอ ลาเกอร์ เป็นตัวแทนพระจักรพรรดินโปเลียนที่ ๓ - กวป.

ราชสำนักกัมพูชาที่พนมเปญอีกเลย ฝรั่งเศสได้แต่งตั้งให้ผู้สำเร็จราชการคอยควบคุมดูแลสมเด็จพระนโรดม ตลอดจนให้เป็นคนกลางคอยประสานระหว่างพระเจ้าแผ่นดินกัมพูชากับการบริหารงานของรัฐบาลในโคชินจีน

เพื่อเปิดโอกาสให้กัมพูชากลับมาครอบครองดินแดนในส่วนที่สยามแย่งชิงไปในราวต้นปี พ.ศ.๒๔๐๙ (ค.ศ. ๑๘๖๖) นาวาโทดูดาร์ เดอ ลาเกรจึงร่างบันทึกความจำส่งไปเสนอรัฐมนตรีว่าการกระทรวงทหารเรือและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสทันที ในบันทึกความจำฉบับดังกล่าว เดอ ลาเกร ได้ชี้ให้เห็นถึงสิทธิอันไม่ชอบธรรมของสยามที่ยังต้องตั้งเข้าถือครองเมืองพระตะบองและนครวัด รวมทั้งเมืองอื่นๆ ตามพรมแดนลาว - กัมพูชาด้วย “...สยามปฏิเสธไม่ยอมรับรู้เอกราชของกัมพูชาที่ได้มาจากฝรั่งเศสอย่างเด็ดขาด และระหว่างที่กัมพูชากำลังเกิดความวุ่นวายระส่ำระสายอยู่นั้นฝรั่งเศสได้แต่งตั้งขุนนางที่ภักดีต่อสมเด็จพระนโรดมกลุ่มหนึ่งขึ้นปกครองประเทศ ด้วยเหตุนี้ราชสำนักสยามที่กรุงเทพฯ จึงต้องยุติบทบาทของผู้ครอบครองกัมพูชาทันที... สำหรับฝรั่งเศสนั้นแม้จะพยายามทำให้พระเจ้าแผ่นดินสยามเชื่อถือสักเพียงใด แต่สยามก็ไม่เคยยอมรับได้เลย รวมทั้งไม่เห็นว่าเป็นเสรีภาพของกัมพูชาจะมีความสำคัญหรือมีค่าอย่างไร ดังนั้นฝรั่งเศสจึงไม่เห็นแก่สยามและไม่คำนึงถึงหัวเมืองต่างๆ ตามพรมแดนของสยามอีกต่อไป...”^(๑)

เป็นที่น่าเสียดายที่รัฐบาลฝรั่งเศสยังไม่ได้อ้างสิทธิอันชอบธรรมทั้งหมดเหนือกัมพูชาตามที่ได้มีการลงนามในสนธิสัญญา ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ.๒๔๑๐ (ค.ศ. ๑๘๖๗) ซึ่งสนธิสัญญาฉบับนี้จะระบุไว้อย่างชัดเจน

^(๑) *Explorations et missions de Doudart de Lagrée*, par A. de Villemereuil, Paris, 1883. - ดันฉบับ

ถึงสถานะของกัมพูชาที่อยู่ภายใต้การอารักขาของฝรั่งเศส^(๑)

ตามข้อกำหนดของสนธิสัญญาฉบับนี้ระบุว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามยอมรับว่าประเทศกัมพูชาเป็นรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสอย่างเต็มที่และให้ยกเลิกสัญญาที่กระทำระหว่างสยามกับกัมพูชาทั้งหมด

ให้ถือว่าสนธิสัญญาลี้ระหว่างสยาม - กัมพูชาที่กระทำเมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๐๖ (ค.ศ. ๑๘๖๓) เป็นโมฆะ เว้นไว้แต่เมืองนครวัดและพระตะบองยังคงเป็นประเทศราชต้องส่งบรรณาการให้สยาม ในท้ายสนธิสัญญายังอนุญาตให้เรือในบังคับของฝรั่งเศสสามารถล่องเรือได้โดยเสรีในลำน้ำโขงและทะเลสาบเขมรซึ่งติดกับดินแดนในครอบครองของสยาม

สนธิสัญญาที่กระทำกัน ณ กรุงปารีสนี้จัดทำขึ้นโดยที่ข้าหลวงใหญ่แห่งโคชินจีนไม่ทราบเรื่อง และเขาก็ไม่เห็นชอบกับสนธิสัญญาดังกล่าวด้วยเหตุผลหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ฝรั่งเศสจะยกเมืองนครวัดและพระตะบองที่อยู่ในครอบครองของฝรั่งเศสให้แก่สยาม หากจะพิจารณากันอย่างจริงจังแล้วฝ่ายสยามต้องยกดินแดนดังกล่าวนี้ให้กับเรา แม้ว่าสยามจะไม่เคยยอมรับเลยว่าเป็นผู้แย่งชิงไป แต่อย่างไรก็ตามเราก็ไม่ได้ให้สิทธิอย่างเป็นทางการต่อ การแบ่งแยกดินแดนดังกล่าว

สำหรับเมืองที่สยามเข้าไปยึดครองอย่างไม่ถูกต้องนั้นก็ไม่ต้องสงสัย เพราะเราได้จัดตั้งคณะผู้ปฏิบัติงานเพื่อทำหน้าที่ปักปันเขตแดนไว้อย่างเร่งด่วนแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมืองที่อยู่ตามพรมแดนของประเทศทั้งสอง

กระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘) การดำเนินงานเพื่อกำหนดเขตแดนจึงเริ่มขึ้น ผลการประชุมเรื่องกำหนดเขตแดนระหว่างดินแดนทางฝั่ง

^(๑) สนธิสัญญาฉบับนี้ไม่ได้กำหนดเป้าหมายเหมือนดังที่ระบุไว้ตามหัวเรื่องที่ว่าด้วยฐานะทางการเมืองและพรมแดนของกัมพูชา แต่ให้ถือตามอนุสัญญาฉบับที่ลงนาม ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ (ค.ศ. ๑๘๖๖) ว่าด้วยเสรีภาพในการนำเข้าและขายเหล้าองุ่นกับเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์เจือปน - ดันฉบับ

ทะเลของไทยถึงทะเลสาบเขมรนั้นไม่มีปัญหายุ่งยากแต่อย่างใด แต่เมื่อลงมือทำการปักปันเขตแดนกันอย่างจริงจังแล้วกลับกลายเป็นว่าดินแดนของสยามครอบคลุมพื้นที่เหนือขึ้นไปอีกตั้งแต่ทะเลสาบเขมรจนถึงแม่น้ำโขง ทั้งนี้เนื่องจากคณะผู้ปฏิบัติงานฝ่ายสยามต้องการเข้ามาครอบครองพื้นที่แถบเมืองตะโปนหรือเจียโปน (Tchonkan) เมืองมโนไพร และเมืองต่างๆ แถบลุ่มน้ำตงเล เรอปปู ซึ่งล้วนแต่เป็นเมืองที่สยามถือครองโดยผิดกฎหมายทั้งสิ้น แม้สยามจะอ้างว่ายึดมาได้เมื่อครั้งที่นักกองศรัทธาทักต่อการกบฏก็ตาม ต่อมาไม่นานคณะผู้ปฏิบัติงานจึงเริ่มแบ่งดินแดนทางตอนเหนือของทะเลสาบเขมรกับดินแดนที่สยามเข้ามาครอบครอง ซึ่งเป็นดินแดนที่ยังโต้แย้งกันอยู่^(๑)

เหตุการณ์ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๓ (ค.ศ. ๑๘๗๐) สยามได้ส่งคณะผู้แทน ๒ ชุด เดินทางมาที่ไซ่ง่อน เพื่อเจรจาขอเข้าครอบครองดินแดนดังกล่าวตามเดิม แต่นำเสียดายที่ในระหว่างนั้นได้เกิดสงครามระหว่างฝรั่งเศส - เยอรมันเสียก่อน ดังนั้นจึงไม่มีโอกาสได้เจรจากัน

เหตุการณ์ครั้งที่ ๓ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ (ค.ศ. ๑๙๐๑) มีการแต่งตั้งคณะผู้แทนผสมระหว่างฝรั่งเศส - สยามขึ้นมาชุดหนึ่งโดยให้มีหน้าที่ปักปันเขตแดนตามพรมแดนสยาม - กัมพูชา โดยดินแดนของสยามเริ่มจากเมืองชูนันท์ (Koukan) ถึงตอนเหนือของเทือกเขาแดงเร็ก (Dang - Rek) ส่วนของกัมพูชาเริ่มตั้งแต่เมืองกำปงทม (Kompong - Thom) เรื่อยไปจนถึงใต้สุดของประเทศ อย่างไรก็ตามในกลุ่มของคณะผู้แทนชาวฝรั่งเศสส่วนหนึ่ง อาทิ เมอซีเออร์ เดอ กูลฌอง (Monsieur de Coulgeans) กงสุลฝรั่งเศสประจำโคราช และร้อยเอกอีโบส์ (le capitaine Ibos) กลับคัดค้านไม่เห็นด้วยตามข้อตกลงกับคณะผู้แทนชาวสยาม

^(๑) Capitaine Ibos, *la Question des frontières du Siam et du Cambodge*, Paris, 1902; Lavauzelle éditeur. - ต้นฉบับ

ภาคที่ ๓

ความสัมพันธ์กับฝรั่งเศสในสมัยสาธารณรัฐที่ ๓

พรมแดนญวนและการล่องละเมิดดินแดนจากสยาม

ตลอดระยะเวลาหลายปีที่ผ่านมาความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับสยามยังคงดำเนินต่อไปตามกรอบของสนธิสัญญาที่กระทำในปี พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) ช่วงของความสัมพันธ์ที่ดูเหมือนจะเงียบสงบลงนับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว^(๑) เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ กระทั่งต่อมาในปีพ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๕) จึงสามารถจัดการแก้ไขสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) และรวมถึงกฎหมายในอนุมาตราใหม่ ๆ หลายมาตราสำเร็จลงได้ อย่างไรก็ตาม มีบทบัญญัติบางมาตราที่บัญญัติขึ้นเพิ่มเติมเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๑๓ (ค.ศ. ๑๘๗๐) ที่กำหนดเงื่อนไขว่าด้วยการประมงในทะเลสาบเขมร^(๒) ส่วนอนุสัญญาที่กระทำเมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๒๕ (ค.ศ. ๑๘๘๒) ได้มีการตกลงเห็นชอบให้ติดตั้งสายโทรเลขระหว่างเมืองพระตะบองกับกรุงเทพฯ และสุดท้ายได้มีการตกลงกันในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) ว่าด้วยข้อกำหนดทางด้านการค้าและจำหน่ายเรือยนต์ที่มีแอลกอฮอล์เจือปน ความสัมพันธ์ฉันมิตรทางด้านการค้ายังคงดำเนินสืบไปจนกระทั่งปัจจุบันได้ขยายเส้นทางการค้าไปถึงแคว้นตังเกี๋ย (Tonkin)

^(๑) ครั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ (ค.ศ. ๑๘๖๘) จากนั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้าชายจุฬาลงกรณ์ พระราชโอรสซึ่งพระราชสมภพเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๖ (ค.ศ. ๑๘๕๓) จึงเสด็จครองราชสมบัติสืบต่อมาจวบจนปัจจุบัน - ดันฉบับ

^(๒) บรรดาเรือประมงที่ติดธงฝรั่งเศสทุกลำจะได้รับยกเว้นค่าธรรมเนียมภาษีศุลกากร - ดันฉบับ

ส่วนพระเจ้าแผ่นดินสยามนั้นทรงพระนางพระองค์อันเนื่องจากการได้รับการถวายคำแนะนำจากที่ปรึกษาราชการแผ่นดินชาวต่างชาติ ตลอดจนมีพระราชประสงค์จะเล่นบทบาท “ผู้นำของชาติมหาอำนาจ” จึงไม่ทรงรังรองและพร้อมที่จะเข้าทำสงครามอย่างเต็มที่

ดังนั้นสิทธิและสถานภาพของญวนจะเป็นอย่างไร ?

จากบันทึกของ R.P. Blanck กล่าวไว้ว่า “ในรัชสมัยของจักรพรรดิยาลองและจักรพรรดิมินห์มาง^(๑) ญวน (อันหนัม) เป็นชาติมหาอำนาจและมีอิทธิพลแผ่ขยายอาณาเขตไปกว้างไกล เจ้าผู้ครองนครตามรัฐต่าง ๆ บนลุ่มน้ำโขงจำต้องส่งเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระจักรพรรดิเป็นประจำทุกปีอย่างราชสำนักเวียงจันทน์ก็ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการให้ญวนเช่นกัน...”^(๒)

เมื่อต้นศตวรรษที่ ๑๘ พื้นที่บริเวณลุ่มน้ำโขงประกอบด้วยรัฐ ๒ แห่งซึ่งมีการปกครองแบบกึ่งอิสระ ได้แก่ อาณาจักรหลวงพระบาง (le royaume de Luang - Prabang) ซึ่งจะต้องส่งเครื่องราชบรรณาการ “ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง” หรือ “บุหงามาต” เป็นประจำทุก ๆ ๓ ปี ให้แก่จีน ญวน และสยามตามลำดับ ส่วนอีกรัฐหนึ่งคืออาณาจักรเวียงจันทน์ ที่มีพื้นที่ครอบคลุมตั้งแต่เมืองหลวงพระบางถึงกัมพูชาก็ต้องส่งเครื่องราชบรรณาการถวายพระเจ้าแผ่นดินญวนและสยามเช่นกัน

ในปี พ.ศ. ๒๓๗๒ (ค.ศ. ๑๘๒๙) หลังสงครามสงบลง ๒ ปี สยามได้เข้าโจมตีอาณาจักรเวียงจันทน์จนย่อยยับ พร้อมกันนั้นได้ควบคุมกษัตริย์แห่ง

^(๑) จักรพรรดิยาลอง (l'Empereur Gia - Long) เสด็จสวรรคตเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๖๓ (ค.ศ. ๑๘๒๐) และจักรพรรดิมินห์มาง (l'Empereur Minh - Mang) เสด็จสวรรคตเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๔ (ค.ศ. ๑๘๔๑) - ดันฉับ

^(๒) R. P. Blanck, “Le Trane - Nigne” (*Bulletin de la Société de géographie, 1884*) - ดันฉับ

เวียงจันทน์ * ให้มาประทับที่กรุงเทพฯ และต่อมาไม่นานก็ถึงแก่อสัญกรรม จาก
นั้นอาณาจักรเวียงจันทน์จึงถูกแบ่งให้ขึ้นอยู่กับสยาม โดยเริ่มตั้งแต่เมืองลาวพวน
หรือตวันนินห์ (Lao Pou – Eun ou Tranh – Ninh) ถึงอาณาจักรใหม่คือ
นครจำปาศักดิ์ (Tiampa – Sak ou Bassac) ยิ่งไปกว่านั้นสยามยังรุกราลัทธิ
ของญวนด้วยการเข้ายึดครองแคว้นกำโล (Cam – Lo) ดินแดนทางฝั่งซ้าย
ของแม่น้ำโขงด้วย

อย่างไรก็ตามข้อผูกมัดที่รวมอาณาจักรทั้งหลายเหล่านี้ให้ขึ้นอยู่กับ
สยามดูจะไม่สลักสำคัญเท่าใดนัก เนื่องจากเป็นการถือครองในฐานะเจ้า
ประเทศราชเพียงแต่ในนาม ดังนั้นจึงปล่อยให้อาณาจักรต่างๆปกครองตนเอง
โดยรับอำนาจนโยบายการปกครองโดยตรงจากสยาม^(๑)

ด้วยเหตุนี้สิทธิของญวนเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงจึงไม่อาจ
จะนิ่งเฉยโดยไม่ได้แย้ง ต่อมาญวนได้เข้าตอบโต้ต่อกรณีที่สยามเข้ามาครอบครอง
เวียงจันทน์ และกว่าเหตุการณ์ครั้งนี้จะสัมฤทธิ์ผลก็กินเวลานานหลายปีที่เดียว

เมื่อครั้งสยามเคลื่อนกำลังทัพเข้ามายึดเวียงจันทน์ แม่ทัพญวนได้เข้า
ต่อสู้อย่างเข้มแข็งและไม่ปล่อยให้สิทธิของญวนเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง
ต้องหลุดมือไปเด็ดขาด ฝ่ายผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศสประจำอินโดจีนได้ให้การ
สนับสนุนต่อการทวงคืนสิทธิของญวนในครั้งนี้ด้วย ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ (ค.ศ.
๑๘๘๘) ร้อยเอกลูซ (le capitaine Luce) นายทหารแห่งกองเรือทหาร
ปืนใหญ่^(๒) จึงเข้ามารวบรวมเอกสารสำคัญทั้งหมดที่กำหนดแน่ชัดถึงสิทธิถือ

* คือเจ้าอนุวงศ์ เจ้านครเวียงจันทน์ (พ.ศ. ๒๓๔๖ - ๒๓๗๐) ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๓
ของพระเจ้าศิริบุญสาร เมื่อขึ้นครองราชย์ได้รับการเฉลิมพระนามว่าพระเจ้าไชยเชษฐาธิราชที่ ๕
- กวป.

(๑) L. de Reinach, *Le Laos*; Paris, 1902. - ต้นฉบับ

(๒) ภายหลังดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ฝรั่งเศสประจำอินโดจีน - ต้นฉบับ

ครองของญวนบนดินแดนที่กำลังเป็นที่โต้แย้งกันอยู่ จากรายงานของร้อยเอกลูซุ ได้ระบุหลักฐานที่ชัดเจนว่าด้วยเรื่องประวัติศาสตร์ของจักรวรรดิญวน รวมถึง รายงานของเจ้าหน้าที่ชาวพื้นเมืองที่ทรงอำนาจ ตลอดจนคำให้การของชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่นั้นล้วนยืนยันได้อย่างแน่นอนว่าดินแดนทางฝั่งซ้ายของ แม่น้ำโขงเป็นสิทธิของญวนอย่างแท้จริง ส่วนดินแดนทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง นั้นญวนได้ถือสิทธิครอบครองมาช้านานนับแต่อดีตกาลโดยมีประมุขแห่งรัฐ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนปกครองกันมาหลายยุคหลายสมัย^(๑)

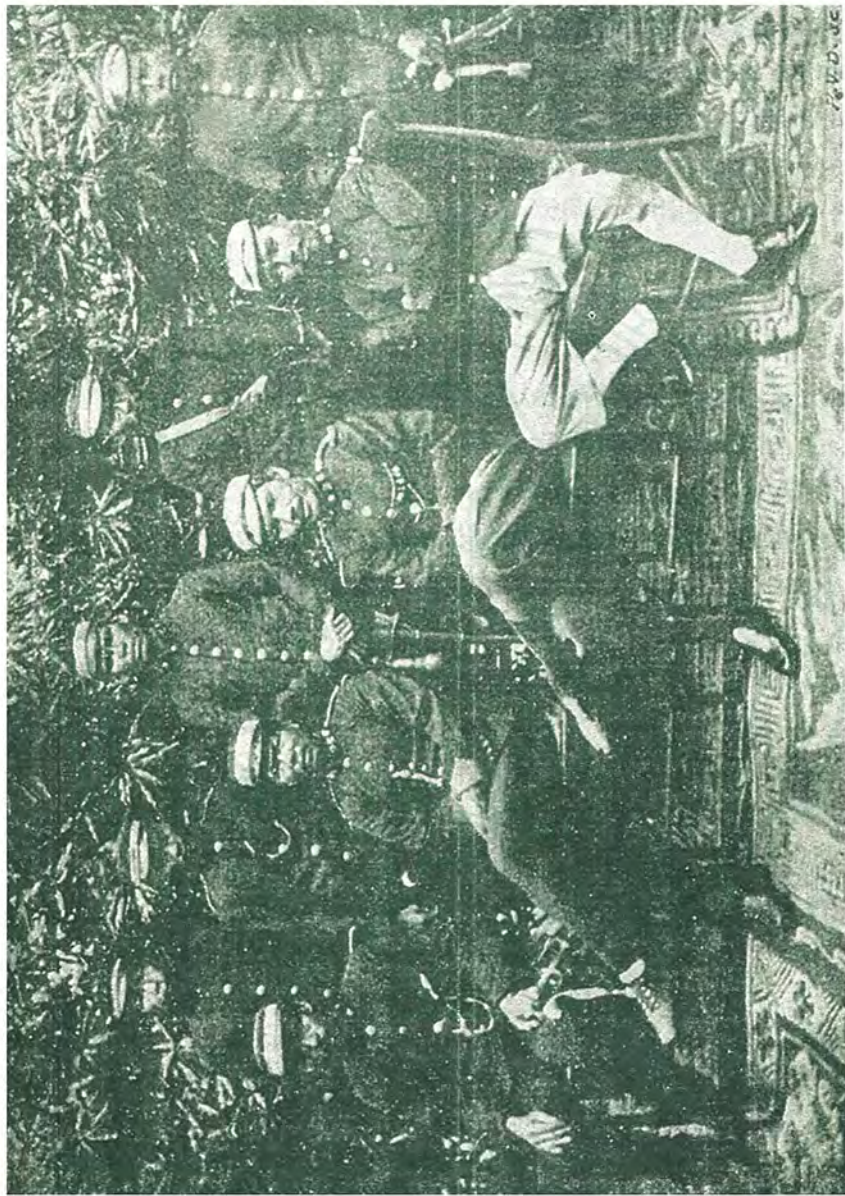
กล่าวโดยสรุป ญวนมีสิทธิครอบครองดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง อย่างแน่นอน ทั้งนี้โดยรวมถึงสิทธิอันมีมาแต่เดิมในพื้นที่บนฝั่งขวาของแม่น้ำ โขงด้วย

การบุกรุกของสยามก่อนหน้านั้นเป็นเรื่องไม่สำคัญเท่าใดนักและมัก เกิดขึ้นอยู่เสมอ แต่การรุกรานดินแดนลาวทางตอนเหนือจากพวกฮ่อ (Hos)* นั้นส่งผลให้สยามนำมาเป็นข้ออ้างในการส่งกองทหารเข้าไปปฏิบัติการในลาว จึงนับเป็นโอกาสเหมาะที่สยามในช่วงเวลานั้นตั้งตัวเป็นผู้คุ้มครองพลเมืองของ ญวนและคนในบังคับของอาณาจักรหลวงพระบาง เหนือสิ่งอื่นใดสยามได้ถือ โอกาสเข้าครอบครองลาวอย่างเต็มที่

พวกฮ่อเป็นชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในลาวด้วยสาเหตุต่างๆ โดยพวก ฮ่อกลุ่มแรกที่เดินทางมาถึงนั้นเป็นพวกฮ่อธงดำ (Pavillons noirs) ซึ่งอยู่ใน มณฑลทวางต้ง (Kouang – Tong) และเป็นพวกเดียวกับกบฏไต้เผิง (Tai – Ping)

^(๑) A. de Pouvoirville, *l' Affaire de Siam*, Paris, 1807. - ดันฉบับ

* ฮ่อ คือ ชาวจีนที่เข้าเป็นพวกเดียวกับกบฏไต้เผิงซึ่งต่อต้านราชวงศ์แมนจู ต่อมาถูก รัฐบาลจีนปราบปรามจึงหนีเข้าไปอยู่ในดงเกี้ยว ในพวน ลิบสองจุไทย และหัวพันห้าทั้งหก ใน พ.ศ. ๒๔๐๗ ตั้งแต่นั้นมาฮ่อกลุ่มต่างๆ ก็มักจะยกพวกเข้าปล้นสะดมบริเวณทางเหนือ และตะวันออกของแม่น้ำโขง (อ้างจาก ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕ หน้า ๑๐๒) - กวป.

คณะนายทหารสยามที่ยกทัพไปปราบกบฏฮ่อที่หลวงพระบาง พ.ศ. ๒๔๒๘

สมควร* อย่างไรก็ตามท่านแม่ทัพก็เชื่อแน่ว่าการรอคอยของเขาคงจะไม่นานเกินรอ ทั้งนี้เพราะเป็นเวลากว่า ๓๐ ปีแล้วที่ความสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรหลวงพระบางกับจีนและญวนได้พังทลายลงด้วยมูลเหตุแห่งความไม่ปลอดภัยของเส้นทางการคมนาคมติดต่อกัน^(๑) ดังนั้น เครื่องราชบรรณาการ “ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง” ที่บรรดารัฐต่างๆ ส่งไปถวายจึงต้องยุติลงไปด้วย ยกเว้นแต่เพียงสยามเท่านั้นที่ยังคงได้รับอยู่

ด้วยภาวะสงครามกับชาติต่างๆ ตลอดจนปัญหาความวุ่นวายที่พวกฮ่อได้ก่อขึ้นล้วนมีส่วนสนับสนุนอย่างมากต่อการแบ่งแยกหลวงพระบางออกจากดินแดนทางตะวันออกและทางเหนือ ซึ่งทำให้ต้องหันไปติดต่อกับดินแดนแถบแม่น้ำเจ้าพระยาและราชสำนักที่กรุงเทพฯ แต่เพียงทางเดียว

จากสถานการณ์แวดล้อมต่างๆ เหล่านี้นับว่าเอื้อประโยชน์แก่สยามอย่างยิ่งทีเดียว ดังนั้นสยามจึงเดินทางไปหาหรือเพื่อขอรับการสนับสนุนจากอังกฤษ ซึ่งอังกฤษเองก็ผลักดันให้สยามเร่งขยายอำนาจให้ยิ่งใหญ่ในแถบตะวันออกเพื่อจะได้ผนวกหลวงพระบางเข้าไว้กับลาว

ความลับเรื่องที่สยามส่งกองกำลังทหารเข้าไปควบคุมในหลวงพระบางได้ดำเนินมาจนถึงเดือนเมษายน พ.ศ.๒๔๒๙ (ค.ศ. ๑๘๘๖) เท่านั้น หลายเดือนถัดมาหลังจากที่เมอซีเยอร์ เดอ แกร์การาเดค (Monsieur de Kergaradec) กงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ ได้เดินทางไปแสดงสิทธิการครอบครองดินแดนแล้วเขาก็ได้แจ้งแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศและข้าหลวงฝรั่งเศสในญวนอย่างฉับพลันว่าหากพบว่าสยามยังบุกรุกอย่างต่อเนื่องอีกก็ให้ใช้กำลังเข้าขัดขวางทันที

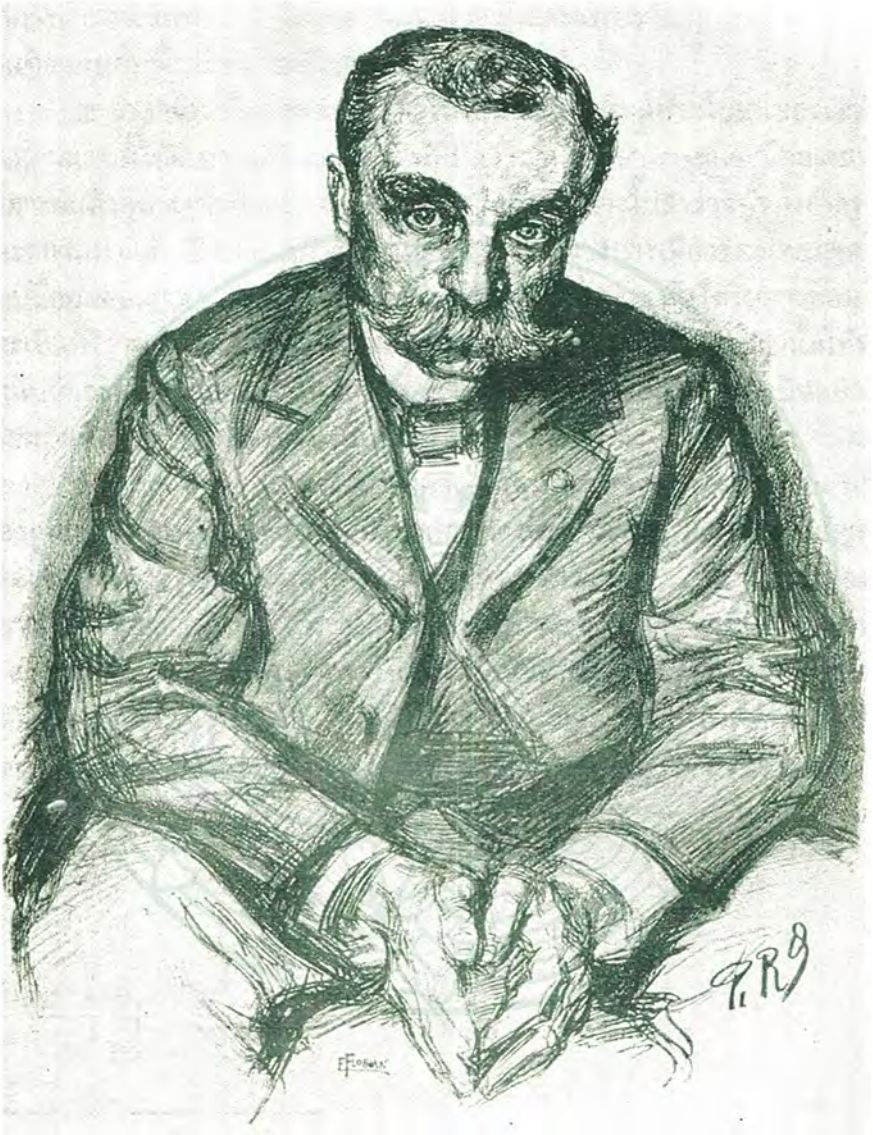
* เพื่อให้การปกครองหลวงพระบางมีความรัดกุมยิ่งขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงแต่งตั้งให้พระยานทบุรีศรีเกษตราวม (ทัต สิงหนเสนี) ขึ้นไปเป็นข้าหลวงประจำหลวงพระบางคนใหม่แทนเจ้าหลวงองค์เก่าซึ่งเป็นชาวพื้นเมือง - กวป.

^(๑) A. Pavie, *Mission Pavie; Géographie et Voyages, Exposé des travaux de la mission, t. 1er*; Paris, 1901. - ต้นฉบับ

คณะสำรวจปาวี

ปลายปี พ.ศ. ๒๔๒๘ (ค.ศ. ๑๘๘๕) รัฐบาลฝรั่งเศสได้คัดเลือก **เมอซีเออร์ปาวี*** ซึ่งมีความคุ้นเคยกับคณะผู้แทนชาวฝรั่งเศสที่มาปฏิบัติงานในกัมพูชาและสยามอยู่ก่อนแล้วให้มาดำรงตำแหน่งรองกงสุลฝรั่งเศสประจำหลวงพระบางคนใหม่ ในระหว่างนั้นนับว่าเป็นช่วงที่เรากำลังมีปัญหาคะทบบกัรทั้งอย่างรุนแรงกับคนจีนในแคว้นตั้งเกี่ยอยู่พอดี และจะต้องเร่งเข้าสืบสวนคดีความตามเขตแดนที่อยู่ใกล้เคียงกรณีทีพวกช่อธงดำได้เข้ามารุกล้ำดินแดนและสยามได้ส่งกองทัพเข้ายึดพร้อมทั้งแต่งตั้งข้าหลวงมาปกครองหลวงพระบางสำหรับเรื่องทีจะละเลยเสียไม่ได้โดยถือเป็นการกักรทีสำคัญที่สุดของเมอซีเออร์ปาวี

* เมอซีเออร์ ออกุสต์ มง มารี ปาวี (Monsieur Auguste Jean Marie Pavie) เกิดเมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๐ (ค.ศ. ๑๘๔๗) ทีเมืองดินนังในแคว้นเบรอตาน เมืองชายทะเลตอนเหนือของประเทศฝรั่งเศส แรกทีเดียวทางรัฐบาลฝรั่งเศสส่งมาเป็นเจ้าหน้าที่โทรเลขทีเกาะบูโลงดอร์ (ไทยเรียกเกาะขนุนอยู่ในเวียดนามใต้) หลังจากทีแคว้นโคชินจีนตกเป็นของฝรั่งเศสแล้วเมอซีเออร์ปาวี ได้เข้ามาเป็นพนักงานโทรเลขพร้อมด้วยนายช่างฝรั่งเศสเพื่อสร้างและวางสายโทรเลขจากกรุงเทพฯ ไปเมืองไซ่ง่อน ในปี พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๔) เนื่องจากเมอซีเออร์ปาวีได้แสดงความสามารถในราชการจนเป็นที่ประจักษ์ อีกทั้งเป็นผู้มีนิสัยรักการผจญภัย ชอบศึกษาหาความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์และแผนที่ ภายหลังได้ย้ายเป็นพนักงานสำรวจแผนที่ของฝรั่งเศสในอินโดจีน ได้สำรวจทำแผนที่ประเทศลาว เขมร และดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ (ค.ศ. ๑๘๘๘) ได้รับแต่งตั้งเป็นรองกงสุลฝรั่งเศสประจำหลวงพระบาง กงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ เป็นหัวหน้าคณะสำรวจปาวี (Mission Pavie) มีหน้าที่สำรวจทำแผนที่และรายงานแกลงลักษณะภูมิประเทศประวัติการณต่าง ๆ ตลอดจนความเป็นไปในดินแดนซึ่งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของรัฐในอารักขาของฝรั่งเศสในอินโดจีน ครั้นเมื่อฝรั่งเศสมีกรณีพิพาทกับไทย ใน ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) เมอซีเออร์ปาวีจึงได้รับแต่งตั้งให้เป็นอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำราชสำนักสยาม ถึงแก่อสัญกรรมทีคฤหาสน์แรมโบดิเอร์ (Raimbaudière) ในแคว้นเบรอตาน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๘ (ค.ศ. ๑๙๒๕) รวมอายุ ๗๘ ปี - กวป.

เมอซีเฮอร์ปาวี

คือการสำรวจเส้นทางการติดต่อเพื่อผนวกญวนและแคว้นตั้งเกี่ยให้เป็นดินแดน
ผืนเดียวกันกับพื้นที่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง^(๑)

ณ เวลานั้นเราไม่อาจวางใจใครให้เป็นผู้ปกป้องผลประโยชน์ของเราใน
ดินแดนแถบนี้ได้ดีเท่าเมอซิเออร์ปาวี ผู้ที่มีความรู้ความสามารถและมีคุณสมบัติ
เหมาะสมด้วยประการทั้งปวง เมอซิเออร์ปาวีเคยเดินทางไปสำรวจทั่วทั้งกัมพูชา
และสยามมาแล้ว อีกทั้งยังเฝ้าติดตามสถานการณ์ทางการเมืองของประเทศใน
แถบนี้อยู่ตลอดเวลา ด้วยความดีมีใจกรุณาของเขานี้เองเขาจึงได้รับการยอมรับ
และเป็นที่ยอมรับจากคนพื้นเมืองตลอดจนสามารถเกลี้ยกล่อมคนเหล่านั้นให้หัน
มานับถือคริสต์ศาสนาด้วย ในเวลาต่อมาชื่อของเขาจึงเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดี
เมื่อฝรั่งเศสขยายอำนาจเข้าไปในสยาม

เป็นเวลาหลายเดือนที่เดียวที่การออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ของเขา
ต้องถูกเลื่อนออกไป เนื่องจากต้องรอคอยการตอบรับข้อตกลงตามอนุสัญญา
เมืองหลวงพระบางตามที่เมอซิเออร์ เดอ แกร์การาเดค เป็นผู้ยื่นเสนอต่อ
สยาม ซึ่งอนุสัญญานี้ได้ร่างขึ้นตามแบบอย่างของอนุสัญญาที่เห็นชอบในปี
พ.ศ. ๒๔๒๖ (ค.ศ. ๑๘๘๓) คราวที่อังกฤษเป็นฝ่ายได้รับสิทธิพิเศษในดินแดน
แถบเมืองเชียงใหม่ (Xieng - Mai) แต่ว่าอนุสัญญานี้ไม่ได้รับการรับรอง
สัตยาบันจากคณะข้าหลวงใหญ่ที่มีความเห็นขัดแย้งกับฝ่ายเรา ดังนั้นเราจึงไม่

^(๑) A. Pavie, *Mission Pavie; Géographie et Voyages; Exposé des travaux de la mission, t. 1er* : Paris, 1901. - ต้นฉบับ

ได้รับสิทธิพิเศษในเมืองหลวงพระบางเช่นเดียวกับเมืองเชียงใหม่ *

ต่อมาวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๒๙ (ค.ศ. ๑๘๘๖) จากกระแสพระราชดำริสของพระเจ้าแผ่นดินสยามคราวเสด็จออกมหาสมาคมอันเป็นธรรมเนียมที่เลียนแบบอย่างของอังกฤษ ครั้งนั้นมีข้อความตอนหนึ่งว่า บัดนี้สยามหันมาใส่ใจต่อนโยบายการส่งทหารเข้าไปในลาว ถึงกระนั้นพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ทรงตระหนักดีว่าการส่งกองทหารเกือบทั้งหมดออกไปกวาดล้างพวกฮ่อที่เข้ามาบุกรุกลาวและรวมตัวเข้าปกครองในดินแดนที่ยึดครองตั้งแต่เมืองหลวงพระบางจนจรดแม่น้ำดำนั้นกำลังจะประสบผลสำเร็จ

เมืองต่างๆ ที่พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงอ้างถึงนั้นได้แก่ เมืองพวน หัวพันห้าทั้งหก และแคว้นสิบสองจุไทย โดยกลุ่มแรกเป็นพวกคนญวนในเมืองตรันนินห์ ส่วนอีกสองกลุ่มที่เหลือเป็นชาวเขาเผ่าแม้ว ๑๖ กลุ่ม และคนลาว ๒ กลุ่ม ซึ่งทั้งหมดเป็นดินแดนที่ญวนไม่เคยละเว้นต่อการเรียกร้องสิทธิครอบครองเหนือดินแดนเหล่านี้เลย^(๑)

จากกระแสพระราชดำรินี้ทำให้เรารู้สึกหัวน้ำหนาวเป็นอย่างยิ่งและเราจะไม่ยอมเสียเวลาเปล่าต่อการเข้าปกป้องสิทธิของเรา ในที่สุดเมอซิเออร์ปาวี

* เมื่ออังกฤษได้พม่าเป็นเมืองขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๒๘ หลังจากนั้นได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในดินแดนไทยใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้นอังกฤษยังขอทำสัญญากับสยามฉบับหนึ่งว่าด้วยอำนาจศาลและการพาณิชย์ในจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ตลอดจนขอตั้งกงสุลประจำเชียงใหม่อีกด้วย ซึ่งพฤติการณ์เหล่านี้เป็นเหตุให้ฝรั่งเศสเห็นภัยต่อนโยบายการขยายอำนาจของตนในดินแดนอินโดจีนเป็นอย่างยิ่ง ครั้นเมื่อฝรั่งเศสได้ครอบครองญวนและเขมรแล้วจึงมุ่งนโยบายการขยายอำนาจของตนเข้าสู่สยามทันที โดยอ้างว่าลาวเคยเป็นของญวนและเขมรมาก่อนและฝรั่งเศสเป็นผู้สืบสิทธิจากญวนอีกทอดหนึ่ง ต่อมาวันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๒๙ ฝรั่งเศสจึงพยายามขอตั้งกงสุลจากรัฐบาลสยามขึ้นที่เมืองหลวงพระบาง แต่เวลานั้นรัฐบาลสยามคัดค้านไม่อนุญาตให้ตั้ง - กวป.

^(๑) A. de Pouvourville, *l'Affaire de Siam*, Paris, 1807. - ต้นฉบับ

พระเจ้ามหินทรเทพนิภาธร (พระเจ้าอู่่นคำ)
เจ้านครหลวงพระบาง

ก็สามารถเอาชนะอุปสรรคที่เข้ามาขัดขวางการเดินทางของเขาได้และเริ่มออกเดินทางไปรับตำแหน่งที่หลวงพระบางทันที

หลังจากที่ยี่ดระยะเวลาการเดินทางออกไปจนเนิ่นนานอันเป็นผลที่เกิดจากความไม่เต็มใจของคณะข้าราชการสยามที่ต่อมาได้บังคับให้เราต้องทำสัญญาบางประการให้เหมือนอย่างเชียงใหม่ ดังนั้นเมอซิเออร์ปาวีจึงเดินทางมาถึงหลวงพระบางเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๐ (ค.ศ. ๑๘๘๗) ณ ที่นั้นเขาพบว่าข้าหลวงใหญ่ของสยามได้ยกกองกำลังทหารเข้ามายึดหลวงพระบางไว้แล้วพร้อมกันนั้นพระเจ้าแผ่นดินสยามได้สถาปนาเจ้านครหลวงพระบางผู้ทรงพระชราองค์หนึ่ง คือ **พระเจ้าอู่คำ (roi Ounkam)*** ให้ปกครองหลวงพระบางด้วย

เมื่อกองทัพสยามเข้ามายึดหลวงพระบางแล้วได้ก่อให้เกิดความเดือดร้อนระส่ำระสายเป็นอย่างมาก เนื่องจากเจ้าหน้าที่สยามมักจะใช้ความโหดร้ายทารุณเข้าบังคับขู่เข็ญให้ราษฎรทำตามความพอใจของตน เมื่อกองทัพสยามเคลื่อนกองกำลังเข้าไปถึงแคว้นสิบสองจุไทย หัวหน้ากลุ่มฮ่อที่มีอิทธิพลเหนือลุ่มน้ำดำนามว่า **เดียววันเส็ง (Deo Van Seng)** เจ้าผู้ครองเมืองไลโซ (Lai - Chau) ^{(๑)**}

* พระเจ้าอู่คำ โอรสองค์ที่ ๔ ของเจ้านครหลวงพระบางมังฆาตุราช และเป็นพระอนุชาของพระเจ้าจันทรเทพประกาศุณ แต่เดิมดำรงตำแหน่งเจ้าอุปราช เมื่อพระเจ้าจันทรเทพประกาศุณถึงแก่พิราลัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระบรมราชโองการฯ ให้สถาปนาเจ้าอู่คำขึ้นเป็นเจ้านครหลวงพระบาง มีราชทินนามว่า พระเจ้ามหินทรเทพนิภาทรครองราชย์ พ.ศ. ๒๔๑๕ - ๒๔๓๑ ถึงแก่พิราลัยในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ พระชนม์อายุ ๘๒ ปี - กวป.

(๑) เดียววันเส็ง (Deo Van Seng) หัวหน้าตระกูลคำ (Kam) ซึ่งชื่อนี้เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ของคณฺวณและคนจีน สำหรับคนไทยรู้จักในชื่อของคำเส็ง (Kam - Seng) - ต้นฉบับ

** เดียววันเส็ง หรือคำเส็ง หรือกวานกอยี หัวหน้าฮ่อกลุ่มหนึ่ง เป็นเจ้าเมืองไลหรือไลโซ (ซึ่งแต่ก่อนเมืองไลขึ้นอยู่กับหลวงพระบาง) มีบุตร ๕ คน คือ คำฮุม คำหิม คำสาม คำหล้า และคำฮูหรือบางเบียง ซึ่งบุตรชาย ๓ คนหลังถูกจับเป็นเชลยอยู่ที่กรุงเทพฯ - กวป.

ได้ปฏิเสธข้อเสนอมของแม่ทัพสยามที่ให้เดินทางไปร่วมเจรจาเพื่อยินยอมยกดินแดนให้แก่สยาม อย่างไรก็ตามเขาได้ส่งบุตรชายไปแทนซึ่งภายหลังถูกจับกุมเป็นตัวประกันและส่งไปจำคุกที่กรุงเทพฯ^(๑)

ขณะเดียวกันบุตรชายคนโตของเขา คือ คำฮุม (Kam Oum) หรือ เตียววันตรี (Deo Van Tri) ได้ยกทัพมาตีเราภายใต้การนำของลูวินฟุก (Lu Vinh – Phuoc) หัวหน้าฮ่อธงดำผู้เรื่องนาม ทั้งนี้เพื่อแก้แค้นแทนน้องชายของเขาที่ถูกจับตัวไป

แม้ว่าหัวหน้าของกลุ่มฮ่อจะเดินทางมาถึงหลวงพระบางก่อนหน้าเมื่อต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๐ (ค.ศ. ๑๘๘๗) แต่ก็ช้าเกินไปเสียแล้ว เพราะแม่ทัพสยามและกองกำลังทหารได้ยกทัพกลับไปกรุงเทพฯ นับเดือนแล้วพร้อมทั้งได้กวาดต้อนเชลยไปด้วย

ความโกรธแค้นของเตียววันตรีที่มีต่อลาวได้ทับถมทวีคูณขึ้นอีก ดังนั้นเขาจึงนำกองกำลังเข้าโจมตีและจุดไฟเผาเมืองหลวงพระบางจนพินาศ เจ้าอุปราชนถูกสังหาร แต่พระเจ้าอนุคำ เจ้านครหลวงพระบางได้รับการช่วยเหลือให้หนีรอดออกไปได้ เนื่องด้วยเมอซีเออร์ปาวีสั่งการให้พวกเขมรกลุ่มหนึ่งพาหนีไปท่ามกลางการระดมยิงของข้าศึกจนกระทั่งสามารถเดินทางไปถึงเมืองปากลาย (Pak – Lay) ได้อย่างปลอดภัย

เหตุการณ์สำคัญครั้งนี้มีผลมาจากการที่เราเข้าไปยอมรับการสวามิภักดิ์ต่อผู้นำของลาว และราษฎรชาวลาวในเมืองหลวงพระบาง พร้อมกันนั้นเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ยังชักนำไปสู่การเรียกร้องสิทธิในดินแดนที่อยู่ติดกันนับแต่เมืองหลวงพระบางถึงแคว้นอินโดจีนของฝรั่งเศส ซึ่งพื้นที่ทั้งหมดนี้ยินยอมอยู่ภายใต้อิทธิพลของฝรั่งเศสด้วยความเต็มใจ และพร้อมจะขับไล่การเข้าแทรกแซงของสยาม

(๑) A. Pavie, *Mission Pavie; Géographie et Voyages; Exposé des travaux de la mission*, t. 1er : Paris, 1901. - ดันฉบับ

ภายหลังจากที่พวกฮ่ออพยพออกไปแล้ว คณะผู้แทนสยามจำนวน ๒ กลุ่ม โดยกลุ่มหนึ่งได้เข้ามาจัดการปกครองที่หลวงพระบาง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นการเข้ายึดอำนาจการปกครองโดยรัฐบาลสยาม และถึงเวลาแล้วที่จะสถาปนาเจ้าหลวงคนใหม่ที่มีอำนาจเข้มแข็งให้เข้ามาปกครองแทนเจ้าหลวงคนเก่า

อย่างไรก็ตามรัฐบาลฝรั่งเศสก็ไม่ปล่อยให้สยามหลงคิดเข้าข้างตัวเองอยู่นานนัก ดังนั้นในเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๐ (ค.ศ. ๑๘๘๗) ฝรั่งเศสจึงได้แจ้งแก่สยามให้เสนอรายชื่อคณะกรรมการผสมระหว่างฝรั่งเศส - สยาม เพื่อสำรวจตรวจตราพื้นที่ตามพรมแดนญวนและสยาม โดยเมอซีเออร์ปาวีได้รับแต่งตั้งให้เป็นประธานคณะกรรมการฯ และเริ่มงานสำรวจพรมแดนแถบแคว้นดงเกียทันที สำหรับจุดประสงค์ของการสำรวจครั้งนี้เพื่อผนวกพื้นที่ที่เป็นดินแดนในอาณานิคมของฝรั่งเศสให้รวมเป็นผืนแผ่นดินเดียวกัน อีกทั้งเพื่อเป็นการขัดขวางการรุกกล้าดินแดนจากสยามด้วย โดยการดำเนินงานนี้อยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของพันเอกแปร์โนด์ (le colonel Pernod) อย่างไรก็ดีตามการผนวกดินแดนของฝรั่งเศสให้เชื่อมต่อกันได้เริ่มขึ้นเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๓๑ (ค.ศ. ๑๘๘๘) ภายหลังจากที่กองกำลังทหารของสยามชุดแรกเคลื่อนทัพกลับไปกรุงเทพฯ ซึ่งดินแดนดังกล่าวครอบคลุมพื้นที่ไปถึงเมืองไลโซ ก่อนหน้านั้นราษฎรในเมืองนี้ได้อพยพไปอยู่ที่เมืองแถง (Muong - Theng) หรือเตียนเบียนฟู และเมืองซอนลา (Son - La) ต่อมาได้ย้ายกลับมาตั้งถิ่นฐานอยู่แถบแม่น้ำดำ ด้านเมอซีเออร์ปาวีนั้นยังคงทำการสำรวจพื้นที่อย่างต่อเนื่องอยู่เพียงฝ่ายเดียว เนื่องจากคณะกรรมการชาวสยามที่จะมาปฏิบัติงานร่วมกับเขานั้นเดินทางมาถึงดงเกียล่าช้าเกินกว่าจะมาทันร่วมคณะเดินทางกับพันเอกแปร์โนด์ แต่อย่างไรก็ตามเราก็มารู้แน่ว่าคณะกรรมการสยามกลุ่มนี้เดินทางไปที่เมืองฮานอย โดยพวกเขาคิดว่าคณะสำรวจชุดนี้เลิกล้มการทำงานแล้วจึงขอเดินทาง

กลับกรุงเทพฯ (๑)

หากปรากฏว่าผลการสำรวจของเมอซิเออร์ปาวีมีความสำคัญต่อลักษณะทางภูมิศาสตร์มากเท่าใด ก็นับว่าจะยิ่งมีความสำคัญต่อนโยบายการเมืองมากเท่านั้น ต่อมาเมอซิเออร์ปาวีได้เข้าหารือกับกลุ่มฮ่อตรงดำและสามารถเกลี้ยกล่อมหัวหน้าใหญ่ของกลุ่มฮ่อ คือ อองบา (Ong – Ba) ให้ยอมสวามิภักดิ์เข้ามาอยู่ใต้อำนาจของฝรั่งเศส ภายหลังจากแต่งตั้งให้กลับไปดำรงตำแหน่งเดิมด้วยการสถาปนาให้เป็นเจ้าเมืองไล หรือเมืองไลโซ ฝ่ายเดียววันเสด็จที่ครอบครองพื้นที่ทางตอนบนของแม่น้ำดำทั้งหมดนั้นก็ยอมรับอำนาจของฝรั่งเศส พร้อมทั้งรู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ญาติพี่น้องของเขาที่ถูกจับไปเป็นเชลยที่กรุงเทพฯ ได้รับการปล่อยตัวให้เป็นอิสระ เชื่อว่าอีกไม่นานดินแดนในแถบเมืองไลทั้งหมดก็จะเข้ามาเป็นพันธมิตรกับเราอย่างแน่นอน

ภายหลังจากที่พันเอกแปร์โนต์ออกเดินทางไปแล้ว สยามได้กลับเข้ามายึดครองเมืองแกลงอีกครั้งหนึ่ง ดังนั้นปลายปี พ.ศ. ๒๔๓๑ (ค.ศ. ๑๘๘๘) เมอซิเออร์ปาวีจึงเข้าทำความตกลงกับพลตรีพระยาสุรศักดิ์มนตรี (le Pya – Surissak) อย่างเป็นทางการให้สยามถอนกองกำลังออกจากแคว้นสิบสองจุไทย และต่อเคารพสิทธิการครอบครองที่มีอยู่เดิมของฝรั่งเศสเหนือเมืองหัวพัน พร้อมกันนั้นยังเรียกร้องให้รัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลสยามปฏิบัติตามข้อกำหนดนี้อย่างเคร่งครัดด้วย^(๒) ส่วนพันตรีเปเนอแก็ง (le commandant Pennequin)* นั้นยังคงอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไทยเพื่อจัดระเบียบการปกครองในพื้นที่นั้นให้เข้าที่เข้าทางเสียก่อน ทั้งนี้โดยใช้แนวนโยบายที่ว่า “ใช้คนให้เหมาะสมกับงาน” (*The right man in the right place*) ซึ่งเขาสามารถนำ

(๑) A. Pavie, *op. cit.* - ต้นฉบับ

(๒) A. Pavie, *op. cit.* - ต้นฉบับ

* ผู้บังคับบัญชากองทหารฝรั่งเศสในอินโดจีน - กวป.

พันตรีเปนนอร์แก็ง
ผู้บัญชาการทหารฝรั่งเศสในอินโดจีน

ความเชี่ยวชาญเฉพาะตนตลอดจนความรู้ในเรื่องราวต่างๆ มาใช้เป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจกับคนพื้นเมืองได้อย่างยอดเยี่ยม แนวคิดดังกล่าวนี้ถือเป็นผลงานที่โดดเด่นกระทั่งกลายเป็นแบบอย่างแก่คนรุ่นหลังให้ถือปฏิบัติในการเข้าปกครองดินแดนที่ได้มาใหม่ให้เกิดความสงบเรียบร้อยได้อย่างดียิ่ง

ส่วนที่เมืองหลวงพระบาง เจ้านครหลวงพระบางผู้ทรงพระชราองค์ก่อนได้รับการสถาปนาอีกครั้งภายหลังจากที่หวนคืนสู่พระนครอย่างเงียบ ๆ ทั้งนี้ด้วยการสนับสนุนอย่างเต็มที่จากอิทธิพลของฝรั่งเศสที่นับวันจะเพิ่มขึ้นอยู่เรื่อย ๆ

ในระหว่างที่เกิดเหตุการณ์สือลันอันทำให้ฝรั่งเศสเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางทางลาวตอนเหนือ นั้น ขณะเดียวกันดินแดนที่อยู่ใกล้กันอย่างเช่น สยามก็เริ่มเข้ามาจัดระเบียบการปกครองในหลวงพระบางด้วยเช่นกัน โดยแผ่ขยายอำนาจครอบคลุมไปถึงเมืองหนองคาย (Nong - Khay) และต่อมาได้คืบคลานไปจนถึงเมืองคำม่วน (Kam - Mon) และเมืองคำเกิด (Kam - Keut) พร้อมทั้งอพยพราษฎรเข้าไปตั้งถิ่นฐานในเมืองเหล่านั้นแล้ว ส่วนเขตแดนเก่าที่ระบุงขอบเขตของญวนและเมืองแถบลุ่มน้ำโขงไว้อย่างชัดเจนนั้นได้ถูกเคลื่อนย้ายไปหลายจุดโดยคิดเป็นระยะทางการเดินเรืออย่างน้อย ๒๔ ชั่วโมง^(๑) ซึ่งฝ่ายรัฐบาลของญวนก็ไร้อำนาจในการต้านทานทำได้แค่เพียงประท้วงให้ทำตามกฎหมายเท่านั้น

เมื่อเมอซิเออร์ปาวีได้เข้าจัดการปัญหาเกี่ยวกับพรมแดนแถบลุ่มน้ำคำเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) แล้ว จากนั้นจึงออกเดินทางไปดำเนินการในลักษณะเดียวกันนี้ที่เมืองคำม่วน เพื่อหยุดยั้งการรุกรานของสยามที่กำลังคืบคลานเข้ามาทางด้านตะวันออก

^(๑) A. Pavie, *op. cit.* - ดันฉบับ

เป็นที่น่าสังเกตว่าพื้นที่บริเวณดังกล่าวนี้เคยได้รับการปกครองโดยตรงจากญวนมาตลอด แม้แต่บรรดาเจ้าเมืองที่ดำรงตำแหน่งอยู่ก็ได้รับเลือกตั้งจากคณะข้าราชการของญวน ต่อมานับแต่สยามเข้ามาครอบครองดินแดนแห่งนี้เจ้าเมืองจะได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งจากราชสำนักสยามที่กรุงเทพฯ ทั้งนี้โดยมีข้ออ้างว่าเพื่อยืนยันให้มั่นใจต่อความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองที่บางครั้งอาจจะมีการปะทะกับข้าศึกที่อยู่แถบเนินเขาข้างเคียงนั้นก็ได้ ^(๑)

ต่อมาในเดือนมีนาคม เมอซีเออร์ปาวีได้ลงนามตกลงตามสัญญาแบ่งปันเขตแดนกับตัวแทนจากสยามที่เข้ามาปกครองเมืองคำม่วน ผู้มีนามว่า **พระยอดเมืองขวาง (Pra - Yot) *** พร้อมกันนั้นได้ยื่นข้อเสนอว่าสยามจะต้องหยุดยั้งการขยายอาณาเขตออกไปจากเมืองคำม่วน และในระหว่างที่รอคอยการตกลงของทั้ง ๒ ฝ่ายอยู่นั้นสยามจะต้องเคารพสิทธิการครอบครองที่มีอยู่ก่อนของฝรั่งเศสเหนือญวน แต่แล้วไม่ทันไรกองทัพฝรั่งเศสที่ตั้งกองกำลังอยู่ที่ทางทิศตะวันออกของเมืองคำม่วนกลับถูกทหารสยามขับไล่ออกมา ภายหลังเมอซีเออร์ปาวีได้เดินทางไปฝรั่งเศส ดังนั้นเราจึงต้องรอคอยการกลับมาของเขาเพื่อเริ่มงานสำรวจพรมแดนตั้งแต่ดินแดนทางตอนเหนือจนถึงกัมพูชา

จากพฤติกรรมของสยามในเวลาต่อมาจึงได้มีการตกลงกันโดยตัวแทนของเราเห็นว่าควรจะยุติความสัมพันธ์ระหว่างฝรั่งเศสกับสยามไว้แต่เพียงเท่านี้ซึ่งภายหลังจากที่ยอมรับข้อตกลงได้ไม่กี่วันสยามก็เริ่มละเมิดสิทธิของเราอีก

เมื่อเมอซีเออร์ปาวีได้รับแต่งตั้งเป็นกงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ จากนั้นเขาจึงเดินทางกลับมาที่อินโดจีนอีกครั้งหนึ่งเมื่อราวปลายปี พ.ศ.๒๔๓๒

(๑) A. Pavie, *op. cit.* - ต้นฉบับ

* พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้พระยอดเมืองขวางไปดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษประจำเมืองคำเกิด คำม่วน เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ซึ่งก่อนหน้านั้นดำรงตำแหน่งปลัดมณฑลนครสวรรค์ - กวป.

พระยอดเมืองขวาง

(ค.ศ. ๑๘๘๙) เพื่อกำหนดการเจรจาขั้นเด็ดขาด โดยก่อนที่จะเปิดการเจรจากันนั้นสยามคิดว่าเราคงจะมียุ่งอยู่กับเหตุการณ์การแทรกแซงในแคว้นตั้งเกี่ย และญวนซึ่งเป็นพื้นที่กว้างใหญ่ที่น่าสนใจและเรายังไม่ได้เข้าไปสำรวจ ด้วยเหตุนี้สยามจึงอาศัยช่วงเวลานั้นถ่วงเวลาการเจรจาออกไปอีกนานหลายเดือน ขณะเดียวกันสยามก็พยายามเร่งจัดระเบียบการปกครองดินแดนในอารักขาที่กำลังเป็นปัญหาถกเถียงกันอยู่นั้นให้เสร็จสิ้นอย่างที่ไม่เคยทำมาก่อน แต่ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่แห่งใดเราก็กังไม่เคยได้แสดงสิทธินั้นอย่างเต็มที่เลย เนื่องจากสยามได้แต่งตั้งผู้แทนเข้ามาปกครองและนำกองทหารเข้ามาประจำการ คราวใดที่สยามไม่สามารถกระทำการอันใดได้พวกเขาก็จะหว่านล้อมให้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการคุกคามจากพวกเราและชักจูงให้ชาวบ้านหวาดระแวงพวกเราด้วย

“ที่ผ่านมาดูเหมือนว่าสยามจะสร้างทำเป็นเข้าไปปราบปรามเหตุการณ์ไม่สงบในพื้นที่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ที่ครอบคลุมพื้นที่ตั้งแต่ลาวจนกระทั่งถึงแนวสันปันน้ำเท่านั้น แต่ว่าครั้งนี้สยามได้กระทำการรุนแรงยิ่งกว่าครั้งใดๆ ด้วยการยกกองทัพเข้าไปยึดพื้นที่ในแถบนั้นไว้ได้ทั้งหมด”^(๑)

รัฐบาลสยามได้ทำการประท้วงทุกครั้งที่เรามุ่งจะเข้าไปใช้สิทธิของเราในลุ่มน้ำโขง ดังนั้นเราจึงได้แต่หวังว่าเมื่อใดก็ตามที่มีสถานที่หรือแหล่งที่พอจะตรวจสอบถึงประเด็นที่เกี่ยวกับเขตแดนที่กำลังถกเถียงกันอยู่นี้ได้เราก็กะยอมรับต่อสิทธินั้นแต่โดยดี อีกทั้งจะถือสิทธิเฉพาะส่วนที่เป็นของเราเท่านั้น และจะไม่ไปร้องทวงสิทธิที่ควรจะเป็นของเรากลับคืนมาด้วย

อันที่จริงยังมีอีกเรื่องที่สำคัญมากที่เดียวระหว่างสิทธิครอบครองของเรากับข้อเรียกร้องของสยาม แทนที่รัฐบาลฝรั่งเศสจะใช้เวลาช่วงนั้นเรียกร้องสิทธิกลับคืนมาแต่ทว่ากลับใช้วิธีที่ต่างออกไปโดยอาศัยลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นระยะ ๆ มาตกลงเพื่อหาข้อยุติ รวมทั้งเข้าหารือกันในประเด็นที่เกี่ยวกับดินแดนที่กำลังถกเถียงกันอยู่

^(๑) A. Pavie, *op. cit.* - ต้นฉบับ

ดังตัวอย่างเช่นการทำความตกลงตามข้อกำหนดที่ว่าด้วยพรมแดนระหว่าง
ญวนและลาว ซึ่งเรื่องนี้จะต้องกำหนดให้ชัดเจนพร้อมทั้งทำความเข้าใจให้ถ่อง
แท้ในประเด็นที่ว่าด้วยการถือสิทธิครอบครองในลาว ทั้งนี้เพื่อให้การเจรจาเพื่อ
ปักปันเขตแดนในลุ่มน้ำโขงระหว่าง ๒ ประเทศนี้ยุติลงด้วยดี

นอกจากนี้ยังเป็นโอกาสที่เราจะได้ย้อนกลับมาทบทวนเรื่องการปักปัน
เขตแดนระหว่างกัมพูชาและสยามเพื่อให้เป็นไปตามที่คาดหมายตามสนธิสัญญา
ปี พ.ศ. ๒๔๑๐ (ค.ศ. ๑๘๖๗) ซึ่งยังทำไม่สำเร็จ แต่หลังจากนี้ต่อไปอีกไม่นาน
เราก็จะได้นำมาพิจารณากันใหม่

โครงการดังกล่าวนี้คณะกรรมการธิการของฝรั่งเศสจำเป็นต้องดำเนินการ
อย่างต่อเนื่อง โดยปรับคำร้องขอของพระเจ้าแผ่นดินสยามที่เสนอให้มีการเจรจา
เฉพาะในส่วนที่เป็นผลประโยชน์ของสยาม ทั้งนี้พระองค์ทรงแต่งตั้งให้เสนาบดี
กระทรวงการต่างประเทศ* เป็นผู้แทนในคณะกรรมการฝ่ายสยาม

ก่อนที่จะเริ่มการเจรจาเมอซิเออร์ปาวีมั่นใจว่าจะได้รับการยอมรับจาก
คณะกรรมการของสยาม เนื่องจากบรรดาเอกสารที่ว่าด้วยสภาพภูมิศาสตร์
และการเมืองตามที่รวบรวมไว้นั้นจะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับนำมาโต้เถียงกัน
โดยก่อนหน้านั้นเขาเคยขึ้นล่องไปตามลำน้ำดำแล้วและพบว่าดินแดนแถบนี้
สงบสันติดีทีเดียว อีกทั้งยังปลอดภัยจากอิทธิพลของพวกฮ่อที่อพยพมาจากจีนด้วย
ดังนั้นจากหลักฐานประกอบที่ครบถ้วนสมบูรณ์เหล่านี้จึงเป็นผลดีต่อการเข้าไป
ปกครองในพื้นที่ดังกล่าว ยิ่งไปกว่านั้นยังถือเป็นเกียรติภูมิที่ยิ่งใหญ่ของ
พันเอกเพนเนอแก็ง (lieutenant colonel Pennequin) อีกด้วย ดังคำกล่าว
ของเมอซิเออร์ปาวีที่ว่า “ไม่ว่าจะเป็นที่ใดก็ตามท่านผู้นำกองทัพจะต้องเป็น
ใหญ่ที่สุด”^(๑)

* พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วิโรภการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ - กวป

^(๑) A. Pavie, *op. cit.* - ต้นฉบับ

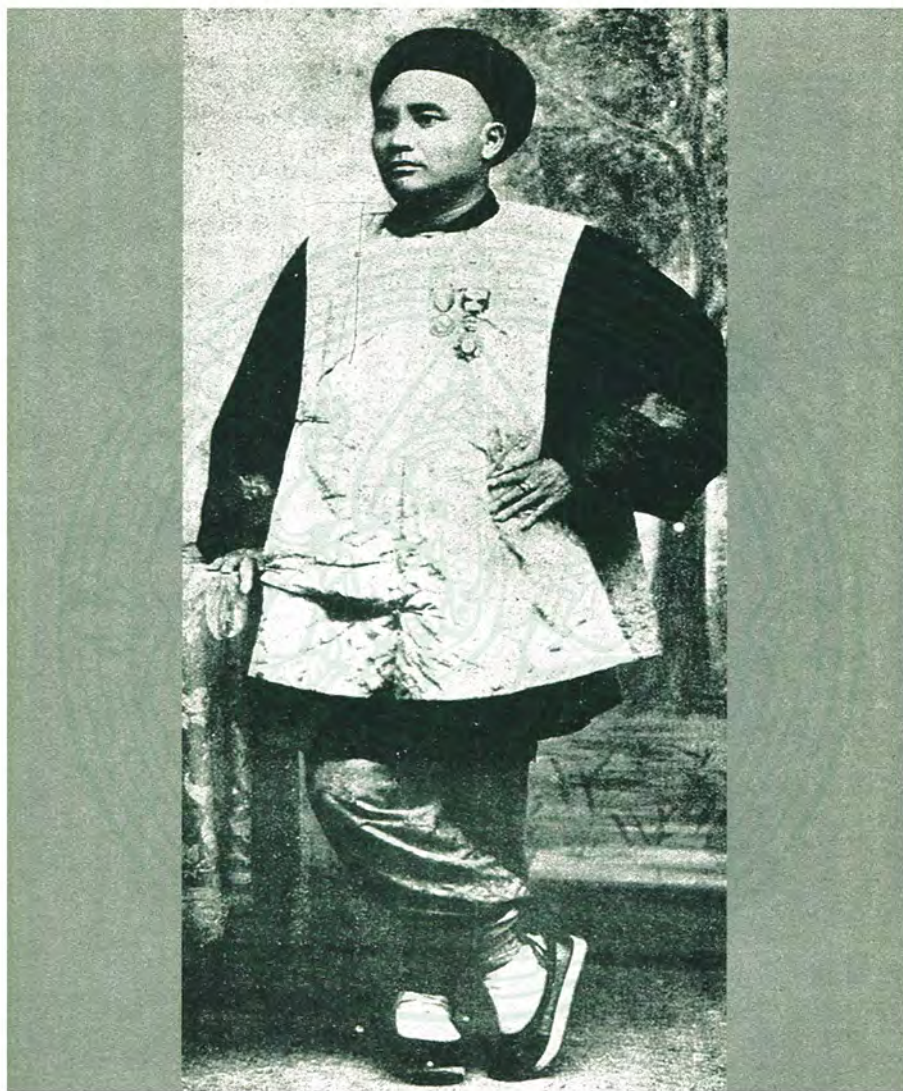
ส่วนเมืองที่อยู่ข้างเคียงอย่างเมืองไลเมื่อได้ทราบข่าวว่ากองทัพสยามยกทัพกลับไปกรุงเทพฯ แล้วพร้อมทั้งนำตัวประกันกลับไปด้วยนั้นท้าวไลจึงเข้าเรียกร้องขอให้ส่งตัวประกันเหล่านั้นกลับคืนมา

เมื่อราษฎรในแถบเมืองไลทราบข่าวว่าเมอซิเออร์ปาวีเดินทางมาถึงพวกเขาเหล่านั้นได้แสดงให้เห็นว่าพวกเขารู้สึกสำนึกถึงบุญคุณของเมอซิเออร์ปาวีมากเพียงใดที่น่าสันติสุขมาสู่พวกเขาอีกทั้งยังคืนอำนาจให้แก่ผู้นำกลุ่มของเขาด้วย ดังคำกล่าวของบรรดาพี่น้องของเดียววันตรี ความว่า “คราวแรกที่ท่านเดินทางมาถึงนั้นราษฎรยังอยู่กับป่า แต่บัดนี้พวกเขาได้เข้ามาสร้างบ้านแปงเมืองกันใหม่ตลอดจนทำไร่ไถนามีชีวิตอย่างสงบสุข ในนามของพวกเรา รวมทั้งหัวหน้ากลุ่มทุกกลุ่มขอแสดงความเคารพและขอขอบคุณท่านอีกครั้งหนึ่ง”^(๑)

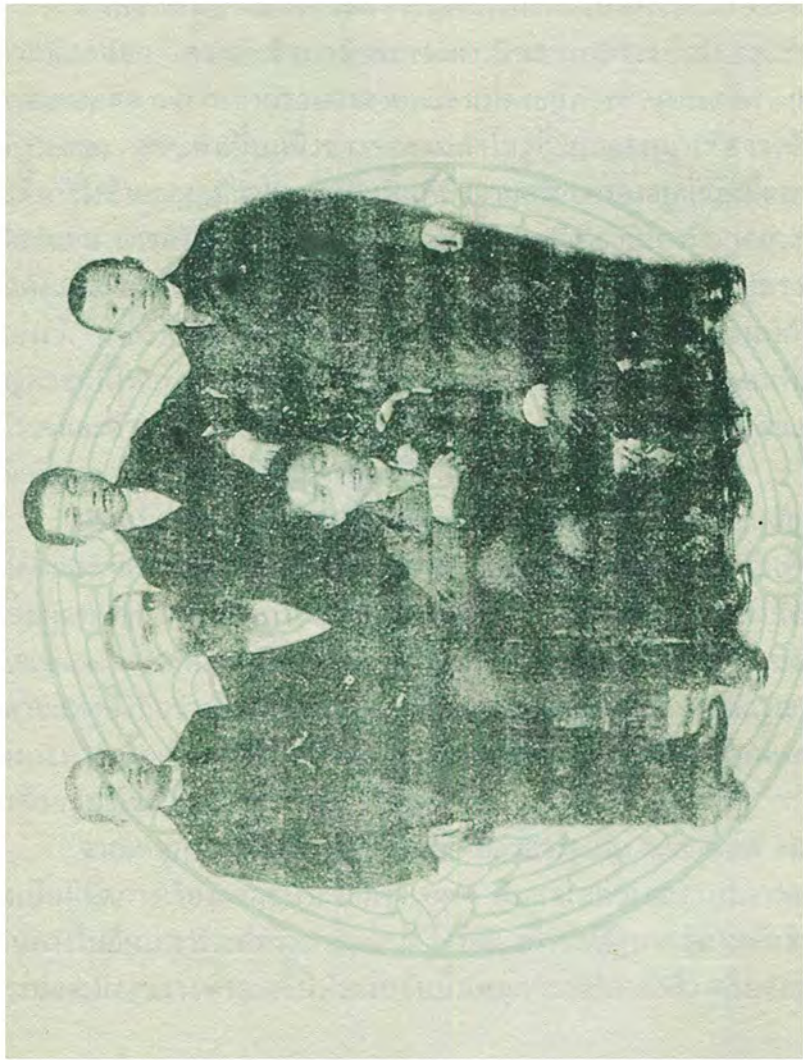
ภายหลังเดียววันตรีได้รำลึกถึงบุญคุณและแสดงเจตจำนงที่จะขอภักดีต่อฝรั่งเศสตลอดไป นับแต่นั้นมาหัวหน้ากลุ่มฮ่อที่ลือชื่อตั้งแต่จีนจนถึงลาวผู้ที่เคยคิดจะเป็นปฏิปักษ์ต่อเราก็รู้สึกสำนึกในคุณความดีที่เราได้กระทำให้กับครอบครัวของเขาและรวมถึงบ้านเกิดเมืองนอนของเขาด้วย จึงได้ยินยอมพร้อมใจให้ความร่วมมือและเข้ารับใช้เมอซิเออร์ปาวีด้วยความซื่อสัตย์ ยิ่งไปกว่านั้นเขายังใช้ความรู้ความสามารถตลอดจนอิทธิพลของเขาเกลี้ยกล่อมราษฎรทั้งหมดที่อยู่ทางตอนเหนือของแม่น้ำดำให้เข้ามาเป็นพวกด้วย

เมื่อเมอซิเออร์ปาวีเดินทางไปเยี่ยมเยียนคำสั่ง เมืองบิดาของเดียววันตรีในครั้งนั้นเดียววันตรีพร้อมกับพี่น้องและเหล่าบริวารได้กล่าวคำสาบานต่อหน้าแท่นบูชาบรรพบุรุษของเขาว่า “พวกเราจะขอจงรักภักดีต่อฝรั่งเศสเสมือนดังที่เคยชื่อตรงต่อจักรพรรดิฉวน ซึ่งบัดนี้คุณความดีที่เคยช่วยเหลือเรานั้นได้เลื่อน

^(๑) A. Pavie, *Mission Pavie. Exposé des travaux de la mission, tome II*; Paris, 1906 .

เตียววันตรี (คำฮุม)
หัวหน้ากลุ่มฮ่อ

เมอซีฮอร์ปวี และบรรดาทหารของเด็ยวันตรี

เป็นการดำเนินงานที่เหมาะสมที่สุด”^(๑)

อันที่จริงรัฐบาลสยามไม่คิดจะยุติการส่งกองกำลังเข้าไปประจำการในลาวแม้แต่หน่วย ตรงกันข้ามกลับรีบเร่งดำเนินการอย่างแข็งขันจนเราต้องยื่นคำร้องขอคัดค้านการเข้าครอบครองดินแดนที่ตั้งอยู่ทางด้านทะเลจีน (la mer de Chine) ส่วนพื้นที่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงที่แยกออกมาเพื่อจะเข้าไปรวมกับพื้นที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงอันเป็นพื้นที่ที่สยามครอบครองอยู่นั้นยังมีสถานการณ์ไม่แน่นอน การล่งล้ำดินแดนจากประเทศที่อยู่ใกล้เคียงยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่เมืองตรันนินห์ เมืองคำม่วน เรื่อยไปจนถึงพื้นที่ที่อยู่ตรงข้ามกับเมืองเว้ (Hué) ในกรณีนี้หากได้มีการสำรวจตรวจสอบเขตแดนที่กำลังเป็นปัญหาอยู่นี้ให้แน่นอนเสียก่อน เชื่อว่าสยามที่เข้ามาอยู่ในดินแดนที่ยังไม่ได้สำรวจและอ้างสิทธิครอบครองด้วยนั้นคงจะต้องยอมรับผิดชอบต่อสิทธิในดินแดนที่ยังโต้แย้งและยอมจำนนต่อข้อกำหนดที่น่าจะเป็นประโยชน์มากกว่า

ส่วนเมืองคำม่วนที่พระยอดเมืองขวางดูแลอยู่นั้น แม้ว่าอนุสัญญาตามที่ได้ตกลงกันจะได้รับความเห็นชอบจากเมอซีเออร์ปาวีแล้วคงเหลือเพียงรอให้คณะผู้แทนของเราเดินทางมาเริ่มดำเนินการใหม่เท่านั้น นับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) สยามได้ส่งกองกำลังเข้าไปแทรกแซงในพื้นที่หลายแห่งซึ่งถือว่าเป็นการบิดเบือนข้อตกลงตามที่ระบุไว้ในอนุสัญญา อีกทั้งยังกระทำการขู่เข็ญบังคับให้ราษฎรจำนวนมากต้องอพยพบ้านเรือนหลบหนีไปอาศัยอยู่บริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำโขง

จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เมอซีเออร์ฮาร์ดดูแอง (Monsieur Hardouin) ซึ่งเป็นผู้จัดการเรื่องกงสุลประจำกรุงเทพฯ นับแต่เมอซีเออร์แกร์การาเดคออกเดินทางไปยังน่านประเทศสยาม โดยต้องการให้รัฐบาลสยามตัดสินใจลงโทษพระยอดเมืองขวางพร้อมทั้งให้ระงับยับยั้งเหตุการณ์ที่กำลังตั้งเครียดอยู่ในขณะ

^(๑) A. Pavie, *op. cit.* - ต้นฉบับ

นี้ด้วย

หนึ่งปีต่อมาหลังจากเหตุการณ์ต่างๆ สงบลง พระยอดเมืองขวางจึงชี้แจงเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมดเมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๓๔ (ค.ศ. ๑๘๙๑) กล่าวคือ เขาได้เกณฑ์เจ้าหน้าที่ชาวญวนจากเมืองตรานนินห์ เมืองทุ่งเชียงคำและอาชญากรที่กระทำความผิดให้มาคัดค้านการเรียกร้องทางสิทธิของเราคืนกรณีที่ยสยามรุกรานล้ำดินแดน พร้อมทั้งยืนยันว่าเขาเป็นผู้ช่วยเหลือให้เมอซิเออร์มาสซีเดินทางไปยังเมืองหลวงพระบางเพื่อไปทำหน้าที่แทนกงสุลประจำหลวงพระบางคนก่อนด้วย

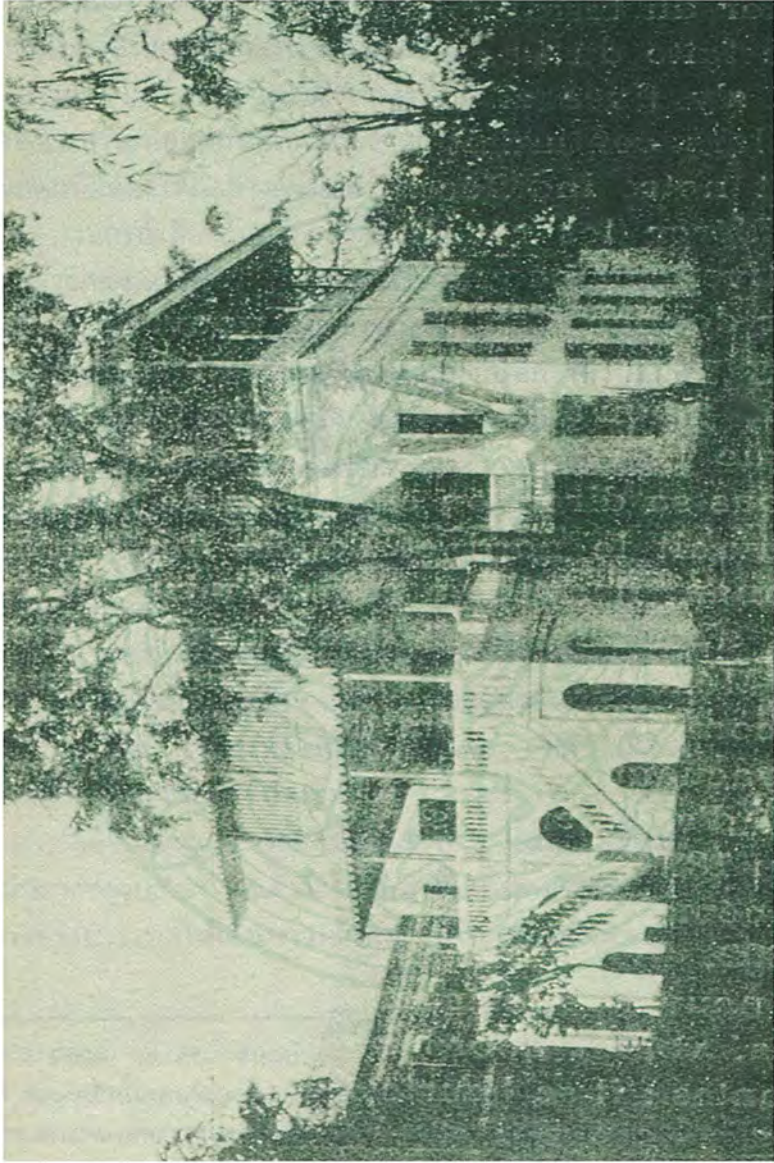
เหตุการณ์ที่ยีสยามล่วงละเมิดเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองคำม่วนนี้ยังไม่ปรากฏว่ามีการลงโทษกันเลยแม้ว่าเจ้าหน้าที่ของฝรั่งเศสในอินันัมจะได้อื่นประท้วงอย่างแข็งขันแล้วก็ตาม ดังนั้นการหน่วงเหนี่ยวเวลาในการพิจารณาคดีทางการเมืองออกไปเรื่อยๆ จึงเป็นสิ่งที่น่าจะทำมากกว่าใช้อำนาจทางทหารเข้าจู่โจมต่อสู้กับสยามที่เข้ามาล่วงล้ำดินแดน

สำหรับพื้นที่ทางใต้ของเมืองคำม่วน สยามยังคงทำการบุกรุกอยู่อย่างต่อเนื่อง ยิ่งไปกว่านั้นยังเข้าไปตั้งกองกำลังอยู่ในเขตเมืองอายลาว (Ai - Lao) ที่อยู่ใกล้กับเมืองเว้ พร้อมทั้งจัดการแบ่งเขตแดนบนพื้นที่นั้นจนเสร็จสิ้น กล่าวได้ว่าสถานการณ์ในขณะนี้เริ่มสับสนอลหม่านเป็นอย่างยิ่งเมื่อทหารกองหน้าของสยามและกองทัพของฝรั่งเศสต่างฝ่ายต่างเข้าปะทะกันอย่างรุนแรงในเขตเมืองอายลาว ซึ่งส่งผลให้เกิดการสู้รบกันอยู่เรื่อยๆ ^(๑)

ดังนั้นจะเห็นว่าสยามละเมิดต่อคำสัญญาที่เคยให้ไว้กับเราอีกทั้งไม่เคยหยุดยั้งการรุกรานล้ำดินแดน โดยมุ่งแทรกแซงไปจนถึงพื้นที่ทางทิศตะวันออก รวมถึงพื้นที่ใกล้เคียงที่อยู่ตลอดแนวฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงด้วย เชื่อว่า

^(๑) A. de Pourville, *l' Affaire de Siam*; Paris, 1897.

Ch. Lemire, *le Laos annamite*; Paris, 1899. - ต้นฉบับ

สถานกงสุลฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ
พ.ศ. ๒๔๓๕

อีกไม่นานสยามต้องเข้าไปยึดพื้นที่ในเขตนี้อย่างแน่นอนหากว่าเรายังใช้วิถีทางห่วงเหนี่ยวทางการเมืองเพื่อยึดระยะเวลาการรักษาสัญญาในดินแดนอินโดจีนต่อไปเรื่อยๆ ถึงแม้ว่าเราจะมีที่ทำไมใส่ใจต่อเหตุการณ์ที่ปรากฏอยู่ต่อหน้าเท่าใดนักแต่กระนั้นก็เชื่อว่าสยามคงจะตระหนักดีถึงผลของการบุกกรุกดินแดนที่ยึดมาได้เป็นอย่างดีแน่นอน

ในกรณีเดียวกันหากจะทำให้สถานการณ์ในพื้นที่แห่งใหม่แถบลุ่มน้ำโขงชอบด้วยเหตุผลยิ่งขึ้น สยามควรจะเรียกร้องสิทธิของตนที่มีอาณาเขตครอบคลุมไปถึงประเทศจีนด้วย แต่จากการสืบสายตามเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ของชาวไทยสยามจึงต้องการให้ฐานที่มั่นทั้งหมดอยู่ภายใต้การควบคุมกำลังของตน ทั้งนี้โดยคำนึงถึงการตั้งถิ่นฐานที่มีมาแต่ดั้งเดิมในพื้นที่ครอบคลุมบริเวณทางตอนเหนือและตะวันตกของอ่าวตังเกี๋ย ตลอดจนพื้นที่บางส่วนของแคว้นยูนนานเมื่อสยามไม่ตั้งใจจะเรียกร้องดินแดนดังกล่าวจึงถอยร่นมาครอบครองพื้นที่แถบลุ่มน้ำโขง ซึ่งก็ถือว่าเป็นการทดแทนที่เหมาะสมสำหรับจะใช้เป็นข้อกำหนดที่แน่นอนแก่เรา

ในระหว่างที่สยามถอนทหารออกจากพื้นที่แถบลุ่มน้ำดำในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ (ค.ศ. ๑๘๘๘) สยามได้เพิ่มกองกำลังเข้ายึดครองพื้นที่ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำโขงไว้ได้ จนกระทั่งในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) จึงถอนกำลังจากเมืองคำม่วนออกมาได้อย่างรวดเร็ว^(๑)

เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒) เมื่อเมอซิเออร์ปาวีเดินทางกลับจากกรุงปารีส^(๒) แล้วจึงได้รับคำสั่งครั้งใหม่จากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศให้เดินทางมาที่กรุงเทพฯ เพื่อร่วมพิจารณาเรื่องการปักปัน

(๑) A Pavie, *op. cit.* - ต้นฉบับ

(๒) ก่อนหน้านั้นเมอซิเออร์ปาวีได้รับแต่งตั้งเป็นกงสุลฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ และต่อมาดำรงตำแหน่งอัครราชทูตฝรั่งเศสประจำราชสำนักสยาม เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒) - กวป.

เขตแดนด้วยกัน ในครั้งนั้นเมอซีเออร์ปารีได้ว่ากล่าวข้าราชการสยามอย่างรุนแรงที่มีเจตนาหวังเหนี่ยวเวลาการพิจารณาเรื่องการปักปันเขตแดนออกไปเรื่อยๆ จนทำให้ล่วงเลยไปไม่รู้จบสิ้น

อย่างไรก็ตามเมื่อเมอซีเออร์โรแลง เซเกอแมง (*Monsieur Rolyn Jacquemins*) * ผู้เชี่ยวชาญด้านกฎหมายชาวเบลเยียมที่รัฐบาลสยามว่าจ้างให้มาเป็นที่ปรึกษากฎหมายเพื่อช่วยพิจารณาเรื่องปัญหาเขตแดนของทั้งสองประเทศเดินทางมาถึงก็คาดว่าคงจะช่วยให้เรื่องราวที่ยังคาราคาซังอยู่นี้ยุติลงได้ สำหรับเมอซีเออร์โรแลง เซเกอแมง นั้นเคยดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีแห่งประเทศเบลเยียม อดีตอธิบดีกรมอัยการคนล่าสุดของศาลระหว่างประเทศแห่งเมืองแคร์ (Caire) นอกจากนี้ยังเป็นผู้เชี่ยวชาญพิเศษด้านกฎหมายระหว่างประเทศ ด้วยคุณสมบัติดังกล่าวนี้เขาจึงได้รับการว่าจ้างให้มาเป็นผู้พิจารณาปัญหาเกี่ยวกับเขตแดนที่สยาม

จากท่าทีของเมอซีเออร์โรแลง แสดงให้เห็นว่าเขาพร้อมที่จะทำหน้าที่เป็นผู้แทนของสยามในการโต้แย้งและพิสูจน์ข้อหากล้างต่อความต้องการของฝรั่งเศสได้จนกว่าจะถึงวันที่ฝรั่งเศสตกลงยอมรับแนวทางการทำงานของรัฐบาลสยามที่จะปรากฏอย่างชัดเจนในภายหลัง ดังนั้นสยามจึงรู้สึกมีกำลังใจที่จะเจรจาโต้แย้งยิ่งขึ้น พร้อมทั้งยังเชื่อมั่นว่าจะสามารถทำให้เรายอมรับต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นได้ และยุติการเรียกร้องดินแดนเหล่านั้นทั้งหมดด้วยการหันมาถ้อยทีถ้อยอาศัยแก่กัน แต่อย่างไรก็ตามสยามก็ยังทำให้เรารู้สึกเคลือบแคลงในมิตรไมตรีนั้นอยู่มากทีเดียว

* เมอซีเออร์โรแลง เซเกอแมง (*Monsieur Rolyn Jacquemins*) ตามประวัติศาสตร์ไทยสมัยก่อนเรียกกันว่า โรลิ่ง ยักมินส์ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงโยธาธิการแห่งเบลเยียมเข้ามาเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินคนแรกของไทย (พ.ศ. ๒๔๓๕ - ๒๔๔๔) ต่อมามีความชอบได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๙ - กวป.

เจ้าพระยาอภัยราชาสยามานุกุลกิจ
(โรแลนด์ เซเกอแมง)
ที่ปรึกษาราชการแผ่นดินสยาม พ.ศ.๒๔๓๕ - ๒๔๔๔

เมอซีเออร์ปาวีได้แสดงความเต็มใจอย่างยิ่งที่จะให้มีการเริ่มต้นเจรจาตกลงกันอย่างฉันทามิตร ซึ่งไม่เพียงแต่จะใช้ความพยายามผลักดันให้ทั้งสองฝ่ายประนีประนอมยอมความกันเท่านั้น แต่ยังคอยหาโอกาสให้สยามแสดงบทบาทของตนให้ชัดเจนยิ่งขึ้นด้วยการอาศัยคำแนะนำจากที่ปรึกษาราชการแผ่นดินชาวยุโรปที่คอยเร่งเร้าให้สยามก้าวเดินไปในแนวทางที่จะนำไปสู่ความหายนะ พร้อมทั้งปล่อยให้สยามหันไปขอความช่วยเหลือจากอังกฤษให้เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาที่กำลังตั้งเครียดอยู่ในขณะนี้ และอีกประการหนึ่งรัฐบาลฝรั่งเศสก็ไม่ประสงค์จะให้เหตุการณ์ต่างๆ ทั่วความรุนแรงยิ่งขึ้นไปอีก

“จากสถานการณ์ที่ปรากฏอยู่ในขณะนี้รัฐบาลแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสมีความเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะต้องประกาศมาตรการในการปฏิบัติตามข้อบังคับอย่างเข้มงวด (*régler définitivement*) เกี่ยวกับดินแดนในแคว้นอินโดจีน ซึ่งยังเป็นที่ยกเถียงกันอยู่ นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังริเริ่มให้มีการเจรจากับคณะรัฐมนตรีของอังกฤษอีกครั้งหนึ่ง โดยมีจุดประสงค์เพื่อกำหนดพรมแดนตามขอบเขตที่แต่ละฝ่ายต่างมีอิทธิพลครอบคลุมอยู่ทางตอนเหนือของแม่น้ำโขง ยิ่งกว่านั้นฝรั่งเศสยังมอบอำนาจให้ผู้แทนสถานีการค้าของฝรั่งเศสที่เมืองปักกิ่งเข้าไปหารื้อกับจีนเรื่องการขยายพรมแดนในครอบครองของเราให้ออกไปจรดแม่น้ำโขง พร้อมทั้งเฝ้าติดตามการเคลื่อนไหวแนวทางการบุกรุกของสยามให้สำเร็จ”^(๑)

เหตุการณ์ปะทะกันอย่างรุนแรงในลาว

ต่อมาไม่นานนักได้เกิดเหตุการณ์ตึงเครียดครั้งใหม่ เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒) เมื่อชาวฝรั่งเศส ๒ คน ได้แก่ เมอซีเออร์ซ็องเปอนัวส์

^(๑) A Pavie, *op. cit.* - ต้นฉบับ

(Monsieur Champenois) และเมอซิเออร์เอสกีลาต์ (Monsieur Esquilat) ซึ่งอยู่ที่เมืองท่าอูเทน (Outhène) ได้ถูกขับไล่ออกจากเมืองโดยไม่ทราบสาเหตุแน่ชัด* ถัดมาไม่กี่เดือนได้เกิดเหตุการณ์สะเทือนขวัญแก่คนทั่วไปอีกเมื่อเมอซิเออร์มาสซี (Monsieur Massie)^(๑) ผู้แทนกงสุลฝรั่งเศสประจำหลวงพระบางได้กระทำอัตวินิบาตกรรม เนื่องด้วยการเจ็บไข้ร้ายแรงได้บั่นทอนจิตใจทำให้เขารู้สึกท้อแท้สิ้นหวัง ตลอดจนไม่สามารถจัดการกับปัญหาความยุ่งยากนานาประการและทนความบีบคั้นต่อการกระทำอันหยามเหยียดของเจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามไม่ไหว^(๒) อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวนี้ไม่เพียงจะก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากแก่เจ้าหน้าที่สยามเท่านั้น แต่ยังทำให้สถานการณ์ในลาวตึงเครียดขึ้นด้วย จากรายงานแจ้งว่าเมอซิเออร์มาสซีปลงชีวิตตนเองที่หน้าเมืองจำปาศักดิ์ (Bassac) ขณะเดินเรือล่องตามลำแม่น้ำโขงเพื่อจะไปไซ่ง่อน (เมื่อวันที่ ๓๐ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๕)

การเสียชีวิตของเมอซิเออร์มาสซีทำให้ฝรั่งเศสเกิดความโกรธแค้นอย่างยิ่ง อีกทั้งปัญหาอันเนื่องมาจากสยามรุกล้ำดินแดนในครอบครองได้ถูก

* อันที่จริงแล้วพ่อค้าชาวฝรั่งเศสทั้งสองคนนี้ทำความผิดหลายประการ เช่น ถือหนังสือเดินทางที่มีชื่อของตน และไม่ยอมเสียภาษีศุลกากรสำหรับสินค้านำเข้ามาในเมืองไทยอีกด้วย นายปาวีเรียกรองให้รัฐบาลไทยจ่ายค่าทำขวัญให้แก่บุคคลทั้งสอง มิฉะนั้นจะไม่เจรจาเรื่องเขตแดนกับไทยอีกต่อไป แต่ฝ่ายไทยไม่ยินยอมเพราะเห็นว่าไม่ยุติธรรมและเสนอให้เจรจาเรื่องเขตแดนกันต่อไปก่อน - อ้างจาก "ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม ๒ รัชกาลที่ ๔ - พ.ศ. ๒๔๗๕" คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี จัดพิมพ์ - กวป.

^(๑) เมอซิเออร์มาสซี เกสซักรใหญ่แห่งกองทหารเรือฝรั่งเศส ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) ได้รับแต่งตั้งให้ไปดำรงตำแหน่งรองกงสุลฝรั่งเศสประจำหลวงพระบางแทนเมอซิเออร์ลูแก็ง (Monsieur Lugan) ที่ไปรับตำแหน่งผู้แทนทางการค้าของฝรั่งเศส - ดันฉบับ

^(๒) สยามได้นำธงชาติฝรั่งเศสที่รบได้มาแขวนเป็นแถวยาวเพื่อยืนยันฝรั่งเศส - ดันฉบับ

นำมาพิจารณาในการประชุมที่รัฐสภา เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ทั้งนี้โดยเมอซีเออร์ฟรองซัว เดอลองเกลอะ (Monsieur François Deloncle) ข้าหลวงใหญ่ฝรั่งเศสประจำพม่า (Birmanie) และมีอำนาจดูแลครอบคลุมนพื้นที่ในแคว้นอินโดจีน* เป็นผู้นำเสนอในการประชุมครั้งนี้

ภายหลังจากที่มีการแถลงเรื่องราวเกี่ยวกับสยามแล้วเขาได้เรียกร้องอย่างแข็งขันให้ทำการรับรองสิทธิของฝรั่งเศสในดินแดนที่สยามรุกล้ำนั้นพร้อมทั้งกล่าวว่า "...สยามก็เป็นเหมือนกับชนชาติอื่นๆ ในดินแดนตะวันออกที่มักจะคิดว่าตนเองแข็งแกร่ง อย่างเช่นเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับเราหลายครั้งหลายครานี้เช่นกัน ก็ด้วยเหตุว่าเรายอมอ่อนข้อด้วยความเกรงใจให้สยามมากเกินไปนั่นเอง"

จากถ้อยคำที่กินใจเช่นนี้ทำให้คณะกรรมการมาธิการในรัฐสภาฝรั่งเศสเกิดความเชื่อมั่น พร้อมทั้งลงมติออกเสียงอย่างเป็นทางการให้ดำเนินการกำหนดพรมแดนกับสยามโดยด่วน ในที่สุดเราจึงต้องระงับเรื่องการตกลงทางการเมืองที่ดำเนินงานมาโดยตลอดไว้ก่อน โดยเล็งเห็นว่าอาจจะทำให้เกิดความยุ่งยากได้ในภายหลัง

ดังนั้น นับแต่ปลายเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) เป็นต้นมารัฐบาลฝรั่งเศสจึงเรียกร้องต่อข้าหลวงสยามให้กลับคำพูดที่ว่า จะเข้าไปปกครองในแขวงทุ่งเชียงคำและเมืองท่าอุเทน ทั้งนี้โดยขอให้ปล่อยเมืองดังกล่าวเป็นอิสระและเร่งเร้าให้สยามถอดถอนกองทหารออกจากดินแดนที่รุกล้ำนั้นอย่างรวดเร็ว

* เมอซีเออร์ฟรองซัว เดอลองเกลอะ เคยเป็นข้าหลวงใหญ่ฝรั่งเศสในอินโดจีน พ.ศ. ๒๔๒๔ และเคยเข้ามาขอสัมปทานขุดคอคอดกระในปี พ.ศ. ๒๔๒๕ แต่รัชกาลที่ ๕ ไม่ทรงอนุญาต - กวป.

เพื่อเป็นการกดดันต่อคำเรียกร้องสิทธิของเราให้กลับคืนมา ดังนั้นรัฐบาลฝรั่งเศสจึงส่งเรือรบ “เลอ ลูแต็ง” (Le Lutin) ไปจอดเตรียมพร้อมอยู่ที่กรุงเทพฯ ภายหลังรัฐบาลสยามได้ตอบกลับมาเมื่อเดือนเมษายน แต่สุดท้ายก็ไม่ยอมถอนกองกำลังออกจากดินแดนที่รุกล้ำเข้าไป นอกจากนี้สยามยังชี้แจงว่า เหตุการณ์ที่เกิดการกระทบกระทั่งกันที่ทุ่งเชียงคำและท่าอุเทนนั้นจะต้องเป็นประเด็นให้สอบสวนกันใหม่อย่างแน่นอน^(๑)

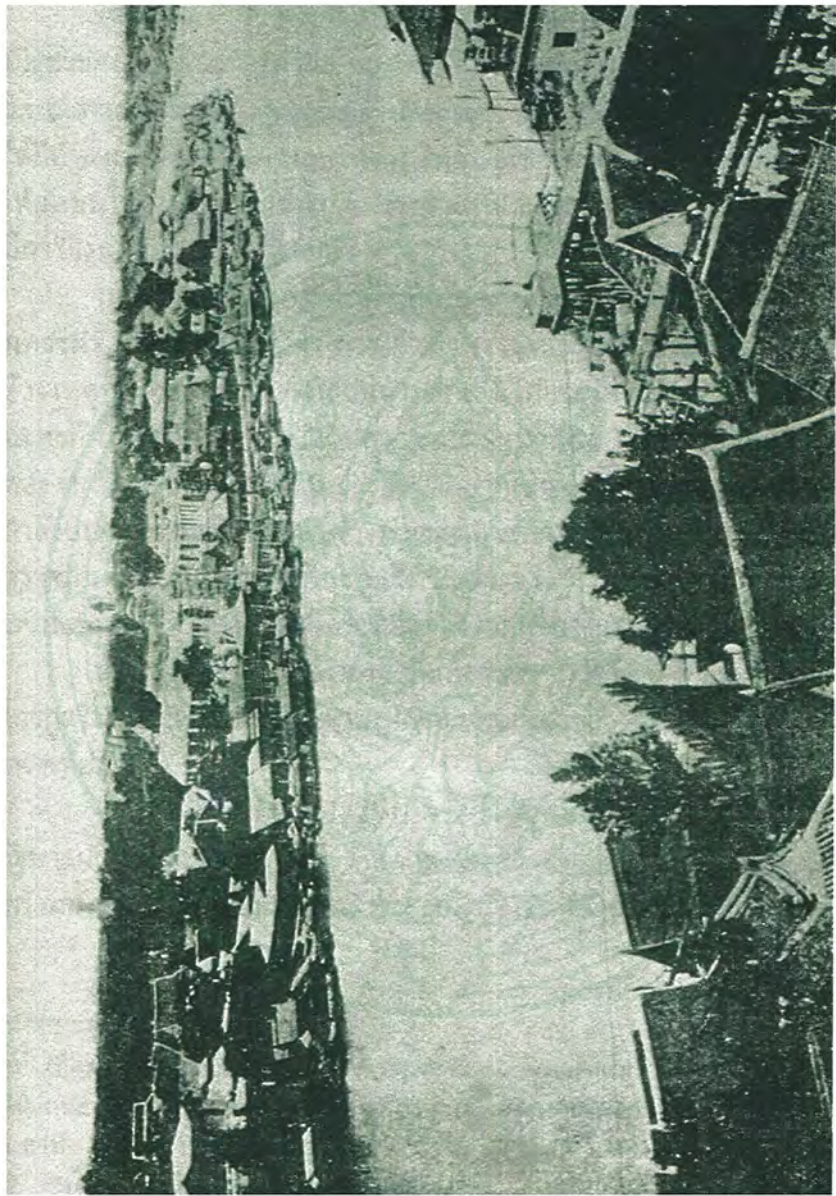
ส่วนรัฐบาลฝรั่งเศสไม่อาจรั้งรอได้อีกต่อไป ดังนั้นจึงออกคำสั่งให้ยกกองทัพเข้ายึดครองพื้นที่ด้วยการกำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อยับยั้งการรุกล้ำดินแดนจากสยาม ดังนี้

กองที่ ๑ ในเดือนเมษายน รัฐบาลมีคำสั่งให้เมอซีเออร์บาสตาร์ด (Monsieur Bastard) ตำแหน่งนายเวรประจำสถานทูต พร้อมด้วยร้อยเอกโตเรอ (Capitaine Thoreux) ยกกองทัพไปยึดเมืองสตึงตริง (Stung – Treng) และเกาะโคน (Khône) พร้อมตั้งกำลังอยู่ในพื้นที่นั้นโดยหลีกเลี่ยงมิให้มีการปฏิบัติการทางทหารต่อกัน

อย่างไรก็ตาม การประท้วงต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามที่รัฐบาลสยามได้ยื่นข้อเสนอมานั้นไม่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส ดังนั้นกองกำลังหนุนพร้อมทั้งอาวุธยุทโธปกรณ์จำนวนมากจึงถูกลำเลียงจากกรุงเทพฯ ไปยังลาวและพระตะบองทันที

ต่อมาวันที่ ๓ พฤษภาคม สยามเข้าโจมตีฐานที่มั่นของฝรั่งเศสบริเวณเกาะโคนที่เพิ่งสร้างค่ายทหารเสร็จได้ไม่นานนัก พร้อมทั้งขับไล่กองทัพฝรั่งเศสให้ออกไปจากบริเวณนี้ จากนั้นไม่กี่วันสยามได้จับกุมตัวร้อยเอกโตเรอที่กำลังล่องเรือขึ้นไปตามลำน้ำโขงพร้อมกับขบวนเรือแล้วนำตัวไปคุมขังไว้ที่กรุงเทพฯ

^(๑) หนึ่งเดือนต่อมา วันที่ ๕ พฤษภาคม รัฐบาลสยามได้แจ้งคำตอบมาให้ใหม่โดยปฏิเสธคำตอบที่นำพอใจแก่ฝรั่งเศสต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น - ดันฉับ

แม่น้ำเจ้าพระยา กรุงเทพฯ

กองที่ ๒ สำหรับพื้นที่ที่อยู่ฝั่งตรงข้ามกับเมืองเว้ ภายใต้การบังคับบัญชาของเมอซีเออร์ดูเฟรนิล (Monsieur Dufrenil) ผู้สำเร็จราชการฝรั่งเศส และเมอซีเออร์การ์เนีย (Monsieur Garnier) ผู้ตรวจการหน่วยพิทักษ์ชนพื้นเมือง ได้มีคำสั่งเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ให้ขับไล่ชาวสยามที่อยู่ในเขตเมืองอายลาว ให้อพยพไปอยู่บริเวณแม่น้ำโขงทางด้านหน้าเมืองเขมราฐ โดยหลีกเลี่ยงมิให้มีการยิงต่อสู้กันแม้แต่นัดเดียว

กองที่ ๓ ท้ายสุดในบังคับบัญชาของเมอซีเออร์ลูซ ผู้บังคับบัญชาทหารฝรั่งเศสได้สั่งการให้ทหารเข้าทำการยึดเมืองคำม่วนกลับคืนมา* แต่ด้วยเหตุที่กองทหารมีความอ่อนล้ามากเกินไปและมีกำลังพลน้อยจึงทำให้การปะทะกันในครั้งนั้นเป็นไปด้วยความยากลำบากยิ่ง ต่อมาจึงประสบผลสำเร็จหลังจากที่ได้มีการเจรจกันอย่างลำบากยากเข็ญด้วยการให้สยามถอดถอนกองกำลังออกไปจากเมืองคำม่วน ภายหลังกเมอซีเออร์ลูซได้เข้ามาทำหน้าที่นายตรวจสืบต่อจากเมอซีเออร์โกรกูแริง (Monsieur Grosqurin) ด้วยการบังคับให้ถอดถอนทหารของพระยอดเมืองขวางออกไปจนถึงแม่น้ำโขง

ต่อมาวันที่ ๕ มิถุนายน ที่แก่งเกียก (Keng - Kiek)** เมอซีเออร์โกรกูแริงพร้อมกับคณะผู้ติดตามถูกพระยอดเมืองขวางจับตัวไปสังหารหมู่อย่างโหดเหี้ยม

จากเหตุการณ์การปองร้ายครั้งนี้ได้จุดชนวนระเบิดความอดทนของรัฐบาลฝรั่งเศสขึ้นอีก โดยฝรั่งเศสตกลงใจใช้กำลังทหารเข้าจู่โจมอย่างแข็งกร้าว พร้อมทั้งสั่งการให้เคลื่อนกองกำลังทหารที่อยู่ในอินโดจีนเข้ามาปฏิบัติการแทนทันที

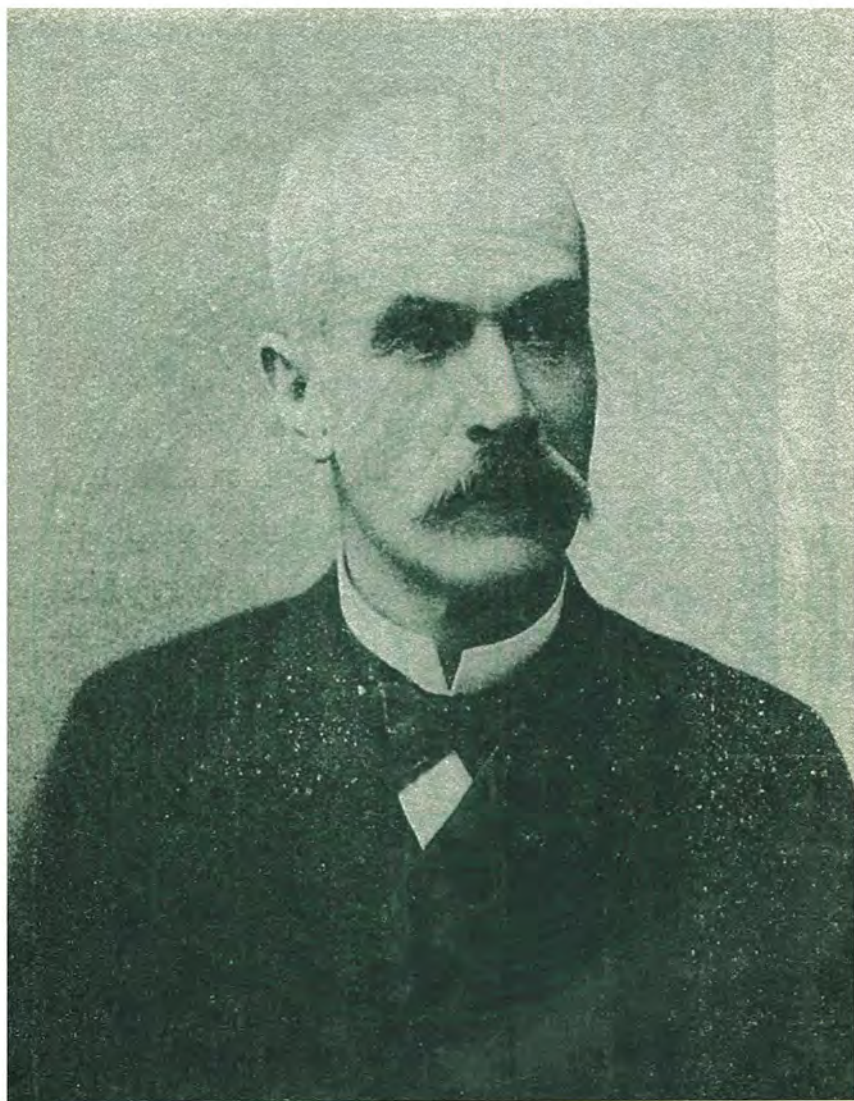
* เมืองคำม่วนและเมืองคำเกิดเป็นเมืองสำคัญทางยุทธศาสตร์ ตั้งอยู่ทางตอนกลางของดินแดนส่วนที่แคบสุดของลาวห่างจากเวียงจันทน์ไปทางตะวันออกประมาณ ๒๐๐ กิโลเมตร - กวป.

** คนไทยนิยมเรียกว่า แก่งเจ๊ก - กวป.

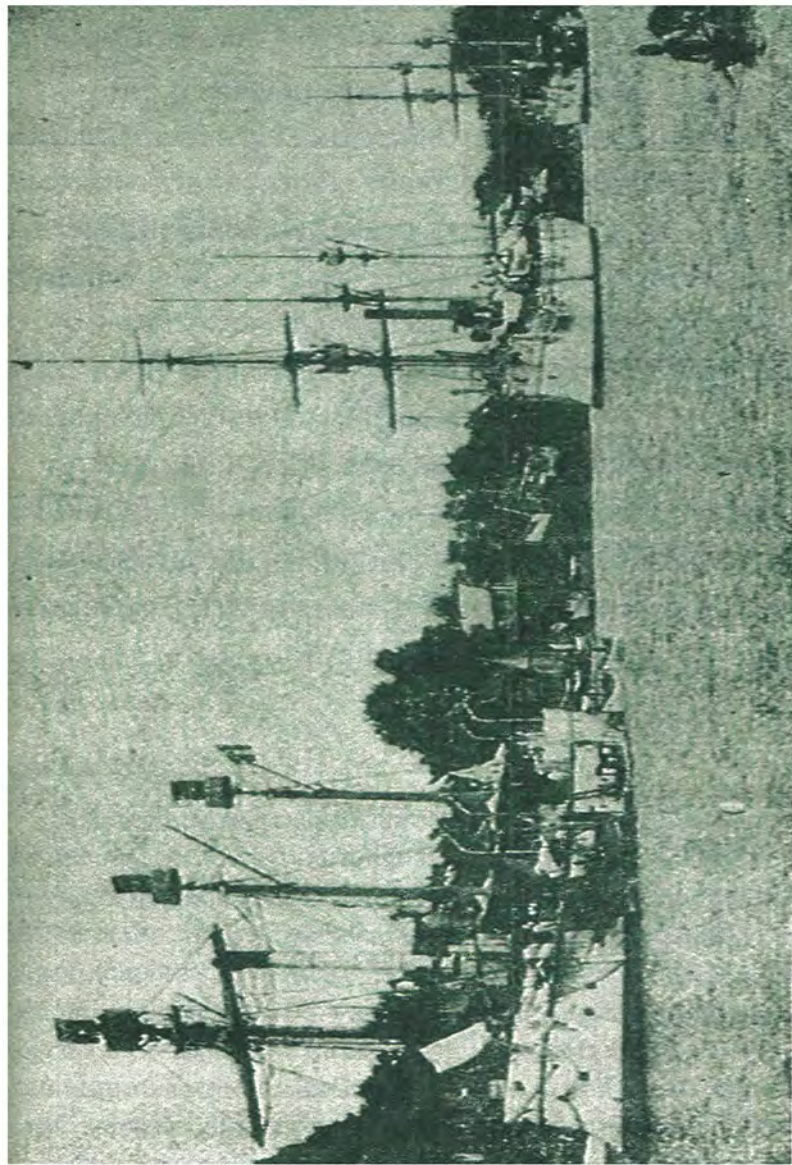
ขณะเดียวกันฝรั่งเศสได้ประท้วงต่อรัฐบาลสยามโดยต้องการให้สยามชี้แจงเรื่องราวที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจนโดยด่วน พร้อมทั้งมีคำสั่งไปถึงพลเรือเอก อูมาน (l' amiral Human) ผู้บังคับการกองเรือฝรั่งเศสแห่งตะวันออกไกลให้นำเรือรบจากไซ่ง่อนไปรวมกำลังเข้าสมทบทันที ส่วนกองพันทหารต่างด้าวฝรั่งเศสก็ยกทัพไปเสริมเป็นกองหนุนร่วมกับทหารจากอินโดจีนเพื่อทำสงครามในครั้งนี้อย่างแน่นอน นอกจากนี้รัฐบาลฝรั่งเศสยังแต่งตั้งให้เมอซีเออร์ เลอ มีร์ เดอ วิลเลอร์ (Monsieur Le Myre de Vilers) ข้าหลวงใหญ่ประจำโคชินจีนเป็นผู้แทนเดินทางมาเจรจากับรัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯ โดยกำหนดให้สยามต้องเป็นฝ่ายชดใช้ค่าเสียหายและรับผิดชอบต่อเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมด^(๙)

เริ่มจากเหตุการณ์แรกที่เกิดขึ้นเมื่อเดือนเมษายน รัฐบาลสยามปฏิเสธไม่ยอมถอดถอนกองกำลังออกจากดินแดนที่รุกล้ำเข้ามาในเขตเมืองคำม่วน คำเกิด เหตุการณ์ครั้งที่ ๒ เมื่อเดือนพฤษภาคม สยามประกาศยืนยันอย่างหนักแน่นว่าไม่ได้เป็นฝ่ายทำร้ายชาวฝรั่งเศส (กรณีเมอซีเออร์ซ็องเปอนัวส์ เมอซีเออร์เอสกิลาร์ด และเมอซีเออร์มาสซี) ที่ทุ่งเชียงคำและเมืองท่าอุเทน และสุดท้ายในครั้งนี้นีสยามยังถือว่าเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับเมอซีเออร์โกรกูแรงที่แก่งเกียกนั้นเป็นเพียงการต่อสู้กันธรรมดา ภายหลังเหตุการณ์ต่างๆ ได้ลุกลามใหญ่โตจนทำให้เกิดการต่อสู้กันขึ้นและสยามจึงได้เริ่มเตรียมกำลังเข้าประจำการเพื่อคุ้มกันบริเวณสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา

(๙) Le Myre de vilers, "Le Traité franco – siamois", *Revue des Deux – Mondes*, novembre 1902. - ต้นฉบับ

เมอซีเออร์ เลอ มีร์ เดอ วิลร์
ผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มของฝรั่งเศสประจำสยาม

เรือแองกาสตอง และเรือโกแม็ต จอดทอดสมอยู่
หลังเรือเลอ ลูแต็ง ที่หน้าสถานีบางสุลฝรั่งเศส กรุงเทพฯ

วิกฤตการณ์ที่ปากน้ำเจ้าพระยา

วันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) รัฐบาลฝรั่งเศสได้แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ของสยามว่าในเมื่อชาติต่างๆ ได้มีการเตรียมพร้อมด้วยการเสริมกองกำลังทางเรือที่กรุงเทพฯ เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ชาติของตน* ดังนั้นรัฐบาลฝรั่งเศสจึงตัดสินใจส่งเรือรบเข้ามาเพิ่มอีก ๒ ลำ** เพื่อมาสมทบกับเรือรบ เลอ ลูแต็ง (*Le Lutin*) ที่จอดทอดสมออยู่ที่กรุงเทพฯ

อย่างไรก็ตาม รัฐบาลสยามก็ไม่ยินยอมให้บรรดาเรือรบเหล่านั้นแล่นผ่านปากน้ำเจ้าพระยาเข้ามา เนื่องจากสยามรู้สึกหวั่นเกรงต่ออำนาจกองทัพเรือของประเทศมหาอำนาจทั้งหลาย

ด้านเมอซีเออร์ปาวี อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำประเทศสยามนั้นกลับคะยั้นคะยอให้ฝรั่งเศสนำเรือแล่นเข้าไปจอดที่กรุงเทพฯ ในระหว่างที่รอการตัดสินใจของรัฐบาลฝรั่งเศสอยู่นั้นเรือรบของฝรั่งเศสก็เร่งเดินทางมาทันทีจนสามารถแล่นเข้ามาจอดทอดสมออยู่ที่ปากน้ำในเวลาเย็นวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ทั้งนี้โดยอาศัยอำนาจตามมาตรา ๑๕ แห่งสนธิสัญญา

* ในระหว่างที่เกิดเหตุการณ์ตึงเครียดระหว่างสยามกับฝรั่งเศสนั้น อังกฤษเป็นประเทศตะวันตกเพียงประเทศเดียวในสยามที่มีผลประโยชน์ในด้านต่าง ๆ มากที่สุด จึงเกรงว่าจะได้รับผลกระทบกระเทือนไปด้วย ดังนั้นเพื่อเป็นการปกป้องผลประโยชน์ของตนและเพื่อมิให้ฝรั่งเศสกระทำการรุนแรงกับสยามจนเกินขอบเขต อังกฤษจึงส่งเรือรบจำนวน ๓ ลำทยอยเข้ามายังสันดอนปากน้ำเจ้าพระยา คือ เรือเอ็ม. เอ็ม. เอส. สวิฟท์ (*M.M.S. Swift*) และเรือเอช. เอ็ม. เอส. พัลลัส (*H.M.S. Pallas*) ต่อมาวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ อังกฤษก็ส่งเรือลินเนต (*Linnet*) เข้ามาเพิ่มขึ้นอีกลำหนึ่ง โดยอ้างว่าเพื่อคุ้มครองชีวิตและทรัพย์สินของคนในบังคับอังกฤษ ประเทศอื่นๆ ก็พากันส่งเรือเข้ามาด้วย เช่น เยอรมนีก็ส่งเรือวูล์ฟ (*Wolf*) และฮอลันดาก็ส่ง เรือซุนบาวา (*Sunbawa*) โดยอ้างเหตุผลเดียวกับอังกฤษ - กวป.

** คือเรือรบแองกสตอง (*Inconstant*) และเรือรบโกเม็ต (*Comète*) - กวป.

ฉบับ พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) *

ขณะเดียวกันรัฐบาลสยามก็ออกมาอ้างถึงคำปฏิเสธที่ไม่ยินยอมให้เรือรบเหล่านั้นเข้ามาได้ จากนั้นวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) นาวาโทโบรี (le capitaine de frégate Bory) ผู้บังคับการเรือรบได้ออกมาชี้แจงให้สยามยอมรับสิทธิอันชอบธรรมและปฏิเสธที่จะส่งถอนกองเรือรบออกไป ต่อมาเวลา ๑๘.๐๐ น. เรือรบแองกสตอง (*Inconstant*) ^(๑) และเรือปืนโกแม็ต (*Comète*) ^(๒) จึงแล่นเข้ามาจอดทอดสมออยู่ที่สันดอนปากน้ำเจ้าพระยา โดยมีเรือของหน่วยสื่อสารทางแม่น้ำแห่งโคชินจีน คือ เรือจี.เบ.เซย์ (*J.B. Say*) ** เป็นเรือนำร่องขับแล่นเข้าไปจอดอยู่ก่อนหน้านั้นแล้ว

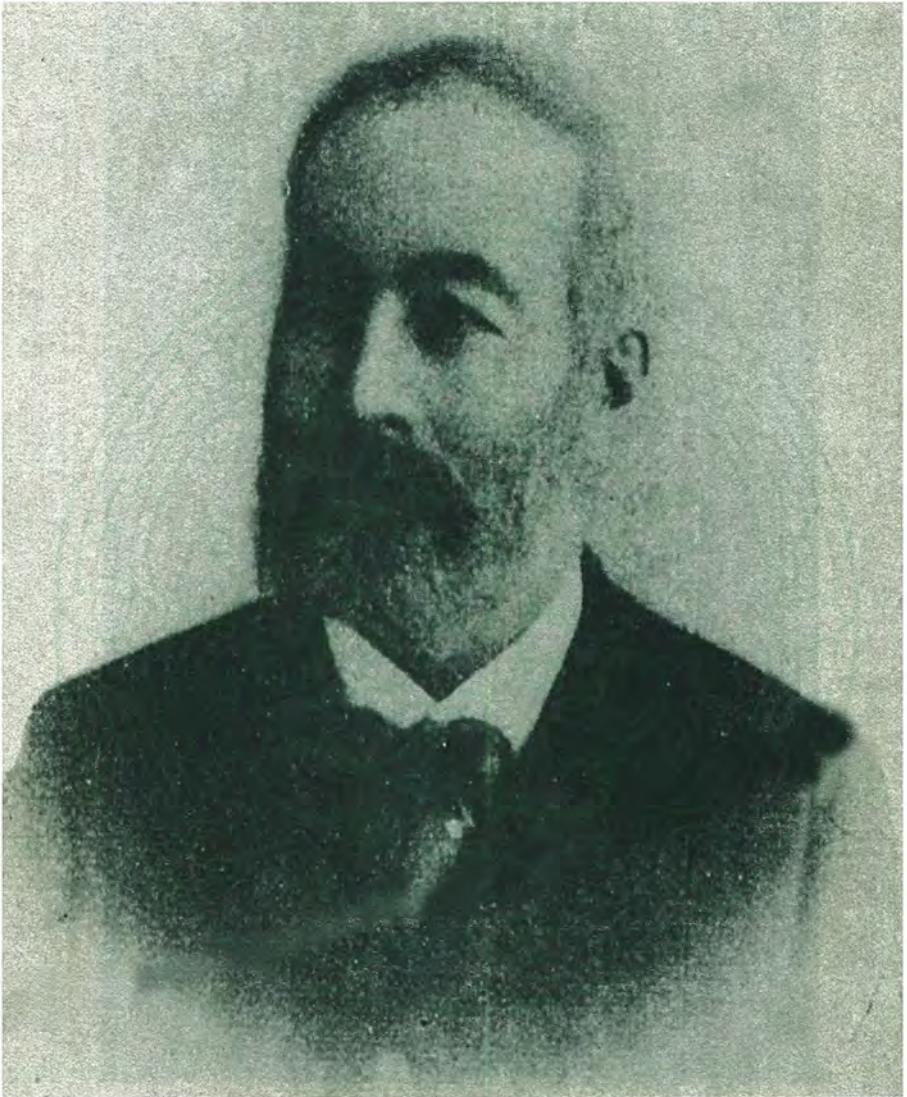
ต่อมาไม่นานด้วยผลของสนธิสัญญายุทธการบริเวณสันดอนปากน้ำจึงเริ่มขึ้น เรือแองกสตองถูกกองกำลังทหารของฝ่ายสยามที่ประจำการอยู่ตรงบริเวณปากทางเข้าแม่น้ำเจ้าพระยาเข้ายิงจู่โจมทันที อย่างไรก็ตามเรือแองกสตอง

* อ้างตามสนธิสัญญาไมตรี เติมนเรือและพาณิชย์ ระหว่างสยามกับฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๙๙ (ค.ศ. ๑๘๕๖) ที่ฝ่ายรัฐบาลฝรั่งเศสพยายามตีความให้เป็นประโยชน์แก่ฝ่ายตน ในมาตรา ๑๕ ระบุว่า ...เรือฝรั่งเศสเข้าสู่แม่น้ำเจ้าพระยาได้โดยเสรี สินค้าที่บรรทุกมากก็เข้ายังดินแดนไทยอย่างเสรี นอกจากนี้มาตรา ๑๕ ยังระบุสาระสำคัญอีกว่าเรือรบฝรั่งเศสจะเข้ามายังแม่น้ำเจ้าพระยาได้และทอดสมอได้ที่ปากน้ำ ทั้งนี้โดยมีเงื่อนไขว่าจะต้องแจ้งทางการไทยล่วงหน้าเพื่อจะเข้ามายังกรุงเทพฯ และจะต้องทำความตกลงกับทางการในเรื่องสถานที่ที่จะจอดทอดสมอ ยิ่งไปกว่านั้นเรือที่กำลังประสบภัยไม่ว่าจะเป็นเรือสินค้าหรือเรือรบสามารถเข้าอยู่เรือของไทยได้เพื่อทำการซ่อมแซมตามความจำเป็น ยามฝั่งทั้งหลายจะต้องให้ความช่วยเหลือแก่เรือฝรั่งเศสที่กำลังประสบอันตราย - กวป.

^(๑) นาวาโทโบรี เป็นผู้บังคับการเรือรบแองกสตอง - ดันฉบับ

^(๒) เรือเอกอาร์ติจ ดู ฟุร์เนต์ เป็นผู้บังคับการเรือปืนโกแม็ต - ดันฉบับ

** หมายถึงเรือ ฉอง บัปติสต์ เซ (Jean Baptiste Say) เป็นเรือของหน่วยสื่อสารทางแม่น้ำแห่งโคชินจีน ซึ่งขึ้นล่องเป็นประจําระหว่างไซ่ง่อนกับกรุงเทพฯ จึงรู้ร่องน้ำที่จะผ่านสันดอนเข้ามากรุงเทพฯ ได้ดี - กวป.

นาวาโทโบรี
ผู้บังคับการเรือแองกงสตอง

เรือเอกดาร์ติจ ดู ฟุร์เนต
ผู้บังคับการเรือโกแม็ต

ก็พยายามประคับประคองตัวจนสามารถแล่นฝ่าการโจมตีทั้งการระดมยิงจากเรือปืนและการยิงจากปืนป้อมที่ปากน้ำของฝ่ายสยามเข้ามาได้ หลังจากการยิงตอบโต้กันอย่างดุเดือดยุติลงเมื่อเวลา ๒๑.๓๐ น. เรือแองกสตองจึงได้แล่นเข้ามาจอดเทียบเคียงกับเรือ เลอ ลูแตงที่หน้าสถานทูตฝรั่งเศสที่กรุงเทพฯ การต่อสู้กันครั้งนี้ยังผลให้ทหารฝรั่งเศสเสียชีวิต ๓ คน และมีผู้ที่ได้รับบาดเจ็บ ๓ คน นอกจากนี้ยังมีความเสียหายอื่น ๆ ที่ปรากฏอีกหลายประการ เรือ จี.เบ.เซย์ ได้รับความเสียหายอย่างหนักจากการถูกกระสุนปืนใหญ่ยิงใส่ จนกระทั่งเรือจมจอดเกยตื้นอยู่ข้างชายฝั่งน้ำ *

ขณะที่เรือเล็กทั้งสองลำ คือเรือแองกสตอง และเรือโกแม็ต ที่มีอาวุธพร้อมด้วยปืนใหญ่ ๘ กระบอก กับกองกำลังทหารจำนวน ๒๐๐ นาย ไม่สามารถคุ้มครองป้องกันได้ ในที่สุดเรือทั้งสองลำก็ต่อสู้อันสามารถแล่นผ่านป้อม ๒ แห่ง เรือรบ ๙ ลำที่ติดอาวุธปืนใหญ่ ๖๓ กระบอก พร้อมนายทหารสยามจำนวน ๒,๐๐๐ นาย แล้วมุ่งหน้าสู่กรุงเทพฯ ได้สำเร็จ ** อย่างไรก็ตามนับว่าการต่อสู้กันครั้งนี้เป็นความผิดพลาดครั้งยิ่งใหญ่ของกลุ่มบริษัทที่อวดดี อีกทั้งเป็นผู้ไม่รู้จัก

* ขณะยิงต่อสู้กัน ปืนใหญ่จากเรือหาญหึกศัตรุของฝ่ายสยามยิงไปถูกเรือ จี.เบ.เซย์ ทางตอนหัวเรือจนต้องแล่นไปเกยตื้นทางฝั่งตะวันออกที่แหลมลำพราย - กวป.

** สำหรับการต่อสู้กันระหว่างฝรั่งเศสกับสยามที่ปากน้ำ เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ มีเรือรบของฝ่ายสยามจำนวน ๕ ลำ ประกอบด้วย เรือมกุฎราชกุมาร เรือนฤเบนทร์บุตรี เรือทูลกระหม่อม เรือมูรธาวิไลสวัสดิ์ และเรือหาญหึกศัตรุ โดยมีพลเรือจัตวา พระยาชลยุทธโยธินทร์ (จิเชอลิเยอ) เป็นผู้อำนวยการป้องกันปากน้ำ บัญชาการอยู่ที่ป้อมพระจุลจอมเกล้าฯ และกัปตันเกิตส์เซ บัญชาการอยู่ที่ป้อมผีเสื้อสมุทร ทั้งสองฝ่ายต่างยิงสู้กันระหว่างป้อมกับเรือปืนเป็นระยะเวลาทั้งหมดประมาณ ๒๕ นาที กระทั่งเวลา ๒๑.๓๐ น. การยิงสู้รบกันจึงยุติลง เรือรบฝรั่งเศส ๒ ลำ คือเรือแองกสตองและเรือโกแม็ต สามารถแล่นผ่านสันดอนเข้ามาได้ ขณะที่ทหารฝรั่งเศสเสียชีวิต ๓ คน บาดเจ็บ ๓ คน ส่วนทหารสยามเสียชีวิต ๑๕ คน บาดเจ็บ ๒๐ คน - กวป.

ประมาณการในศักยภาพของตนและกระทำการอย่างไรเหตุผล ซึ่งก่อนหน้านั้น มีราชินิกุลองค์หนึ่งตรัสกับอัครราชทูตเยอรมันไว้อย่างอาญาหาญว่า “ครั้งหนึ่ง ปรัสเซียเคยรบกับฝรั่งเศส เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๓ (ค.ศ. ๑๘๗๐) และบัดนี้ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ท่านก็จะได้เห็นสยามรบกับฝรั่งเศสเช่นกัน” ^{(๑)*}

ด้านพลเรือจัตวาริชอลิเยอ (le commodore de Richelieu) **
ซึ่งเป็นผู้บัญชาการการสู้รบในครั้งนี้เป็นชนชาติเดนมาร์ก เนื่องจากมีชาวยุโรป

^(๑) Dartige du Foumet, *Journal d'un commandant de la Comète*. Paris 1897. - ต้นฉบับ

* น่าจะหมายถึง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทเวศร์วิโรภากร เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในเหตุการณ์ความขัดแย้งระหว่างสยามกับฝรั่งเศส - กวป.

** พลเรือโทพระยาชลยุทธโยธินทร์ หรือกัปตันริชอลิเยอ หรือกัปตันริชลิว มีนามเดิมว่า อองเดร ดู เฟลซีส เดอ ริชอลิเยอ (André du Plessis de Richelieu) เกิดเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๓๙๘ ณ เมืองโอเบนโร ประเทศเดนมาร์ก ริชอลิเยอจบการศึกษาจากโรงเรียนนายเรือและเข้ารับราชการเป็นนายทหารอยู่ในกองทัพเดนมาร์กกระยะหนึ่ง ต่อมาได้รับการว่าจ้างให้เข้ามารับราชการในประเทศไทย เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. ๒๔๑๘ โดยเข้าปฏิบัติราชการครั้งแรกในตำแหน่งผู้บังคับการเรือพิทยัมรณยุทธ รักษาราชการอยู่ ณ เมืองภูเก็ตและยังได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งผู้บังคับการเรือรบอีกหลายลำ อาทิ เรือ มูรธาวิตสวัสดี และเรือสยามมกุฎไพไชยสิทธิ์ จากนั้นได้ย้ายมาประจำตำแหน่งปลัดกรมแสง และดำรงตำแหน่งผู้บังคับการเรือพระที่นั่งเวสชาติศรี ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาชลยุทธโยธินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ เกิดกรณีพิพาทระหว่างไทยกับฝรั่งเศสเรื่องที่ฝรั่งเศสส่งเรือรบ ๒ ลำเข้ามาปิดปากอ่าวเพื่อต้องการยึดครองดินแดนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง พระยาชลยุทธโยธินทร์ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งรองผู้บัญชาการกรมทหารเรือได้รับมอบหมายให้รักษาการผู้อำนวยการป้องกันปากน้ำเจ้าพระยา ปฏิบัติหน้าที่อย่างเต็มความสามารถจนได้รับคำชมเชยจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ริชอลิเยอมีหุ้นส่วนกับชาวต่างชาติอื่นๆ ทำธุรกิจส่วนตัวควบคู่กับงานราชการ เช่นจัดตั้งบริษัทเพื่อขอสัมปทานการเดินรถรางสายแรกในประเทศไทย และทำธุรกิจเกี่ยวกับการผลิตไฟฟ้าออกจำหน่าย พระยาชลยุทธโยธินทร์ดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการกรมทหารเรืออยู่จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๔ จึงกราบถวายบังคมลาออกจากราชการ เนื่องจากสุขภาพไม่ดี นับอายุราชการได้ ๒๖ ปี ถึงแก่อนิจกรรมที่ประเทศเดนมาร์ก เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ รวมอายุได้ ๗๙ ปี - กวป.

พลเรือจัตวาพระยาชลยุทธโยธินทร์
(ริเชอเลียเออ)

จำนวนมากได้รับการว่าจ้างให้เข้ามารับราชการในสยาม ซึ่งส่วนใหญ่มักจะเป็นชาวเดนมาร์กหรือไม่กี่ชาวเยอรมันที่เชี่ยวชาญในด้านการจัดการป้องกัน ป้อมปราการและการเดินเรือ แต่ด้วยเหตุที่กองกำลังที่อยู่ได้บังคับบัญชาทั้งหมด เป็นทหารชาวพื้นเมืองจึงไม่ชำนาญในการสู้รบ

“สำหรับการสู้รบที่ปากน้ำในครั้งนี้ถือว่าเป็นการตัดสินใจอย่างห้าวหาญ เด็ดเดี่ยวของนาวาโทโบรีโดยแท้ ซึ่งก่อนหน้านั้นเขาไม่คิดว่าฝ่ายตรงข้ามจะวางแผนล่วงหน้าได้อย่างแข็งแกร่ง และฝึกฝนกำลังพลจนคล่องแคล่วเช่นนี้ อย่างไรก็ตามแม้ว่าอาวุธยุทโธปกรณ์ที่สยามใช้ในการต่อสู้จะวิเศษสักเพียงใดแต่ก็ไร้ประสิทธิผล เนื่องจากทหารเหล่านั้นไม่เคยได้รับการอบรมให้ใช้อาวุธประเภทนี้มาก่อน โดยที่กองทัพสยามมีเรือปืนคาบศิลาที่ดีมีประสิทธิภาพอยู่หลายกระบอก อีกทั้งยังมีการคุ้มกันป้อมปราการอย่างแข็งแกร่ง มีกองเรือรบที่เพียบพร้อม ตลอดจนมีปืนใหญ่อาร์มสตรอง (Armstrong) ปืนกลประจำเรือ ปืนกลมือขนาดเล็ก และตอร์ปิโดจำนวนมาก ซึ่งทหารสยามจำเป็นต้องได้รับการฝึกอบรมให้รู้จักการใช้อาวุธเหล่านี้ให้ชำนาญเสียก่อน”^(๑)

ฝ่ายเรือรบของฝรั่งเศสยังคงสู้รบต่อไปอย่างต่อเนื่องและพร้อมส่งสัญญาณให้ระดมยิงไปที่พระบรมมหาราชวังอยู่ตลอดเวลาหากว่าไม่สามารถตกลงกันจนเป็นที่น่าพอใจ ในช่วงนั้นกองเรือรบของเราถือว่าเป็นฝ่ายควบคุมสถานการณ์เอาไว้ได้ อย่างไรก็ตามรัฐบาลสยามพยายามเชื่อมโยงเรื่องราวต่าง ๆ เข้าด้วยกันพร้อมทั้งกล่าวว่าจะมีเหตุการณ์เข้าใจผิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งก่อนหน้านั้นสยามได้รับโทรเลขจากปารีส เมื่อวันที่ ๑๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ระบุว่ารัฐบาลฝรั่งเศสได้มีคำสั่งให้ยกเลิกการส่งเรือเข้ามาในแม่น้ำที่กรุงเทพฯ แล้ว แต่เป็นที่น่าแปลกใจว่าคำสั่งดังกล่าวมาถึงเมื่อวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ นอกจากนี้สยามยังเชื่อว่าคำสั่งจากรัฐบาลฝรั่งเศสนั้น

(๑) Dartige du Fournet, *loc. cit.* - ต้นฉบับ

อาจจะไม่ได้ส่งมาแจ้งล่วงหน้าก็เป็นได้ ดังนั้นคำแก้ตัวของสยามในครั้งนี้อาจจะไม่อาจจะรับฟังได้

ทันทีที่ข่าวนี้ล่วงรู้ไปถึงประเทศฝรั่งเศสก็ยิ่งทำให้เกิดความแค้นเคืองอย่างมาก และจากการประชุมรัฐสภา เมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ที่ประชุมมีมติให้มอบอำนาจแก่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศดำเนินการยื่นคำขาดแก่รัฐบาลสยามเพื่อเรียกร้องให้สยามชดใช้ค่าเสียหายทั้งหมดที่เกิดขึ้น โดยฝรั่งเศสกำหนดเวลาให้ตอบรับเงื่อนไขในการปฏิบัติภายใน ๔๘ ชั่วโมง *

แม้ว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามจะทรงพยายามชี้แจงเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั้งหมดแล้ว แต่ทว่าคำตอบของพระองค์ก็ยังไม่เป็นที่พอใจเท่าใดนัก ดังนั้น

* วันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ เมอซิเออร์เดอแวล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสได้โทรเลขมาถึงเมอซิเออร์ปาวี อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ โดยสั่งให้ยื่นคำขาดต่อรัฐบาลสยาม ดังมีข้อความต่อไปนี้

๑. ให้รัฐบาลสยามเคารพสิทธิของญวนและเขมรเหนือดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำและเกาะต่างๆ ในลำแม่น้ำนี้
๒. ให้ถอนทหารที่ตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้เสร็จสิ้นภายในเวลาไม่เกิน ๑ เดือน
๓. ให้สยามจัดการปัญหาทุ่งเชียงคำ เมืองคำม่วน และความเสียหายที่เรือรบฝรั่งเศส และชาวฝรั่งเศสได้รับจากการปะทะกันที่ปากน้ำเจ้าพระยาให้เรียบร้อย
๔. ให้จ่ายค่าทำขวัญแก่ครอบครัวของผู้ที่เสียชีวิต และลงโทษผู้กระทำผิด
๕. ให้สยามชดใช้เงิน ๒,๐๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ เป็นค่าปรับที่ทำความเสียหายต่าง ๆ ให้แก่คนในบังคับฝรั่งเศส
๖. ให้วางเงินประกันเป็นจำนวน ๓,๐๐๐,๐๐๐ ฟรังก์ เพื่อมัดจำที่จะชดใช้ค่าเสียหายต่าง ๆ และเงินค่าทำขวัญหรือถ้าไม่สามารถชำระได้ก็ต้องยอมให้รัฐบาลฝรั่งเศสเก็บภาษีในเมืองพระตะบองและเสียมราฐ

ให้รัฐบาลสยามแจ้งให้ทราบภายใน ๔๘ ชั่วโมงว่าจะรับปฏิบัติตามนี้ได้หรือไม่ หากสยามไม่ยอมปฏิบัติตามคำขาดดังกล่าว อัครราชทูตฝรั่งเศสจะเดินทางออกจากกรุงเทพฯ และปิดอ่าวไทยรวมทั้งน่านน้ำไทยทันที - กวป.

อัครราชทูตฝรั่งเศสจึงออกคำสั่งให้ลดธงฝรั่งเศสลงและถอนเรือรบออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ ภายหลังจากที่มอบหมายการปกป้องรักษาผลประโยชน์ของชนชาติฝรั่งเศสไว้กับเซอร์วาเลียร์กวม เดอฮูเกรเวอร์ค (le chevalier Keum de Hoogerwoerd) กงสุลฮอลแลนด์ประจำกรุงเทพฯ

การปิดล้อมอ่าวไทยพร้อมกับการประกาศเข้ายึดครองเกาะสีชัง (l'île de Ko - Si - Chan) พระราชวังฤดูร้อนของพระเจ้าแผ่นดินสยามเพื่อใช้เป็นฐานทัพเรือของฝรั่งเศสได้ลงมือปฏิบัติอย่างรวดเร็ว* นอกจากนี้กองเรือรบจำนวนมากที่ส่งมาจากไซ่ง่อนก็กำลังเดินทางมาร่วมสมทบด้วย ต่อมาวันที่ ๒๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๖ รัฐบาลสยามจึงได้แจ้งให้ทราบว่ายอมจำนนต่อคำเรียกร้องของฝรั่งเศสทุกประการโดยไม่มีเงื่อนไข

โอกาสเดียวกันนี้เรายังได้เรียกร้องเงื่อนไขเพิ่มเติมอีกหลายข้อพร้อมทั้งต้องการให้สยามยอมรับสิทธิของเรานดินแดนเหนือฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ซึ่งถือว่าเป็นการลงโทษผู้กระทำผิดที่ได้ล่วงละเมิดมาหลายครั้งหลายครา และเพื่อเป็นการชดใช้ค่าเสียหายทั้งหมดที่สยามได้กระทำไว้กับเรา นับว่าเป็นเรื่องเล็กน้อยเหลือเกิน และเรายังหวังว่าจะได้มีการเจรจากันเรื่องดินแดนในอารักขาของเรากับสยามในคราวต่อไปด้วย อย่างไรก็ตามความวิตกกังวลว่าจะมีการปะทะกันระหว่างอังกฤษกับเรานั้นก็ยังคงมีอยู่ "...เราเชื่อว่ารัฐบาลอังกฤษคงจะตอบรับข้อตกลงด้วยดี ขณะเดียวกันอังกฤษก็กำลังจับตามองท่าทีที่ยังไม่แน่นอนของเราอยู่พร้อมทั้งจัดส่งตัวแทนมาเจรจาที่ เก ดอร์เซ (Quai d'Orsay)**

* สาเหตุที่ฝรั่งเศสเลือกเกาะสีชังเป็นฐานทัพเรือ เนื่องจากเป็นทำเลที่อยู่ใกล้กับปากน้ำเจ้าพระยา มีร่องน้ำลึกพอให้เรือขนาดใหญ่แล่นเข้าไปได้ และเป็นท่าเรือสำหรับเรือสินค้าขนาดใหญ่ของต่างประเทศเข้ามาจอดเพื่อขนถ่ายสินค้าลงเรือลำเลียงเข้าไปยังกรุงเทพฯ อีกต่อหนึ่ง นอกจากนี้บนยอดเกาะสีชังสามารถมองเห็นได้ไกลจนถึงสันดอนปากน้ำเจ้าพระยาดังนั้นจึงเป็นการสะดวกต่อการควบคุมการปิดอ่าวอย่างได้ผล - กวป.

** ชื่อที่ตั้งกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสและหมายถึงกระทรวงนี้ด้วย - กวป.

หากว่าข้อมูลที่แจ้งเรานั้นถูกต้องแม่นยำและเชื่อแน่ว่าจะเป็นไปตามนั้น ความบาดหมางกันระหว่างฝรั่งเศสและอังกฤษก็นับว่าใกล้จะเกิดขึ้น”^(๑)

แม้ว่าในขณะนั้นอังกฤษจะมีได้คาดหวังว่าเราจะเข้ามายึดครองสยาม แต่อย่างไรก็ดีอังกฤษก็ต้องการให้เราอยู่ห่างๆ สยามไว้มากกว่า ดังคำกล่าวเปรียบเปรยของเมอซีเออร์ซองเบอร์แลง (Monsieur Chamberlain) ที่พอจะมองเห็นได้จากสถานการณ์ในขณะนี้ที่ว่า “หากเราต้องร่วมรับประทานอาหารกับพญามาร เราจำเป็นต้องใช้ช้อนยาวๆ ตักอาหาร”

ต่อจากนั้นอีก ๒ - ๓ วัน เมอซีเออร์ เลอ มีร์ เดอ วิลเลอร์ ผู้แทนผู้มีอำนาจเต็มแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสได้เดินทางมาถึงเมืองพระตะบองพร้อมทั้งจัดเตรียมคำชี้แจงชุดใหม่ที่จำเป็นต่อการดำเนินงานตามสถานการณ์ที่ดูจะเลวร้ายลงกว่าเดิม

สำหรับฝ่ายสยามนั้นได้หันไปขอความช่วยเหลือจากอังกฤษ ซึ่งในระหว่างที่มีปัญหาอยู่นั้นอังกฤษก็ค่อนข้างเกรงอกเกรงใจผู้แทนของฝรั่งเศสอยู่ไม่น้อย ดังนั้นหากสยามคิดจะลุกขึ้นสู้เพื่อต่อต้านเราก็นับว่าเป็นเรื่องที่ยากลำบากยิ่ง ดังนั้นทีกของเมอซีเออร์ เลอ มีร์ เดอ วิลเลอร์ ระบุว่า “ในเวลาที่เราให้สิทธิสยามก็มักจะเหิมเกริมเรียกร้องผลประโยชน์เพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลา ยิ่งไปกว่านั้นสยามยังต้องการให้เรายอมรับคำขอภัยของเขาด้วย”^(๒) อย่างไรก็ตามด้วยการตัดสินใจที่เด็ดขาดล่าช้าของรัฐบาลสยาม เมอซีเออร์เลอ มีร์ เดอ วิลเลอร์ จึงขู่ว่าจะถอนคณะทูตออกจากประเทศสยามแล้วเดินทางออกจากกรุงเทพฯ ทันทีหากปรากฏว่าสยามไม่ตอบรับคำขาดนี้ ด้วยเหตุของแรงบีบบังคับมีผลทำให้พระเจ้าแผ่นดินสยามยินยอมลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

^(๑) Le Myre de Vilers, *loc. cit.* - ต้นฉบับ

^(๒) Le Myre de Vilers, *loc. cit.* - ต้นฉบับ

ดินแดนที่เป็นของฝรั่งเศส
ตามข้อตกลงในสนธิสัญญาสยาม - ฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๓๖

สนธิสัญญาสยาม - ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๖

หากพิจารณาตามข้อตกลงของสนธิสัญญาฉบับนี้แล้วดูจะมีเงื่อนไขที่ไม่เหมาะสมนัก ส่วนใหญ่ฝรั่งเศสเป็นฝ่ายได้เปรียบและได้รับผลประโยชน์จากสนธิสัญญานี้อย่างเต็มที่ ตามความต้องการของตน ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

๑. รัฐบาลสยามยอมสละกรรมสิทธิ์ทั้งหมดที่มีอยู่เหนือดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง และบรรดาเกาะทั้งหลายในแม่น้ำนั้นด้วยให้แก่ฝรั่งเศส

๒. เขตสงวน (Zone neutre) ที่อยู่ในระยะรัศมี ๒๕ กิโลเมตรบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และพื้นที่ในกัมพูชาแถบนครวัดและเมืองพระตะบอง รัฐบาลสยามจะต้องไม่สร้างที่ตั้งทางการทหารใดๆ หรือค่ายทหารในเขตนี้ ส่วนกำลังตำรวจให้มีไว้ได้เท่าที่จำเป็นโดยใช้เจ้าพนักงานในท้องถิ่นนั้น นอกจากนี้ห้ามมิให้สยามใช้หรือให้เรือที่มีอาวุธแล่นเข้าไปในแม่น้ำโขงและทะเลสาบเขมร รวมถึงตามลำน้ำสาขาที่แยกมาจากแม่น้ำโขง

๓. ให้สยามจัดการลดใช้ความเสียหายแก่ฝรั่งเศสกรณีที่มีการล่องละเมิดที่ทุ่งเชียงคำ และเมืองท่าอุเทน

๔. พลเมืองทุกคนหรือผู้อยู่ในบังคับฝรั่งเศสที่อยู่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงผู้ซึ่งถูกกักขังอยู่นั้น รัฐบาลสยามจะต้องส่งมอบบุคคลเหล่านั้นกลับมายังภูมิลำเนาของเขานบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง พร้อมทั้งอนุญาตให้พวกเขากลับสู่ถิ่นฐานเดิมได้

๕. รัฐบาลฝรั่งเศสจะคงยึดครองเมืองจันทบูรณ * ไว้จนกว่าสยามจะปฏิบัติตามนัยแห่งสนธิสัญญานี้โดยตลอด

ทั้งนี้รายละเอียดการบังคับใช้ได้กำหนดไว้ในอนุสัญญาต่อท้ายสนธิสัญญานี้แล้ว

* คือ จังหวัดจันทบุรี - กวป.

ข้อพิพาทกรณีเมืองสิงห์

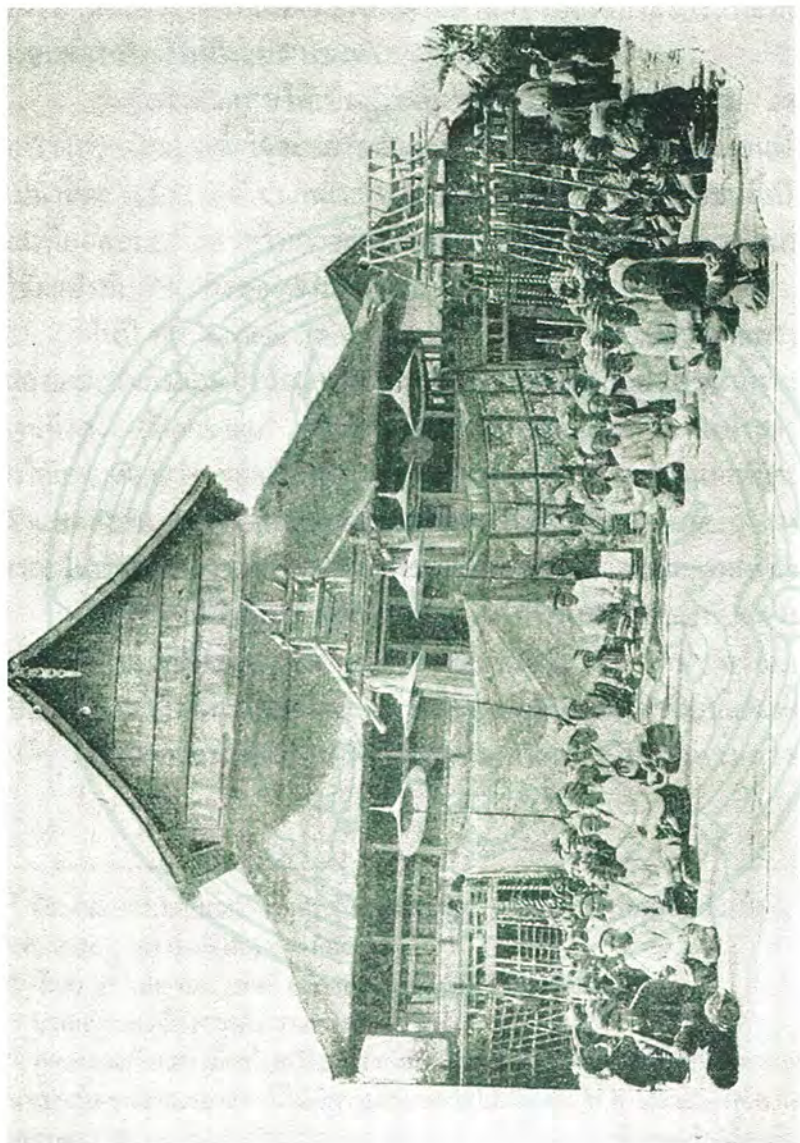
เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้ชักนำให้อังกฤษหันมาเจรจาเพื่อหารือถึงเรื่องราวแต่ครั้งก่อนกับฝรั่งเศส เพื่อกำหนดเขตปลอดทหารอย่างเช่นการสร้าง รัฐกันชน (*Etat tampon ou Buffer State*) อันเป็นเขตแดนที่ประเทศมหาอำนาจทั้งสองเรียกรังสีหิทธิครอบครองบริเวณแม่น้ำโขงตอนบน

โดยเมอซีเออร์จูลส์ แฟร์รี (Monsieur Jules Ferry) อดีตนายกรัฐมนตรีนครฝรั่งเศสได้เคยเสนอความคิดเห็นไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๗ (ค.ศ. ๑๘๘๔) เรื่องการกำหนดพรมแดนของฝรั่งเศส บริเวณแคว้นตั้งเกี่ยวในเขตอินโดจีนและพื้นที่ที่อยู่ใกล้เคียงกับประเทศพม่าที่ยังคงมีสถานะเป็นรัฐอิสระ

ในยุครัตนโกสินทร์พระเจ้าธิบอ (le roi Thibao) กษัตริย์แห่งพม่าได้ถูกคุกคามให้อยู่ใต้อิทธิพลของอังกฤษ ดังนั้นพระองค์จึงพยายามผูกมิตรไมตรีกับฝรั่งเศส โดยประกาศอย่างเป็นทางการกับเมอซีเออร์ฟรองซัว เดอลงเกลอะ กงสุลฝรั่งเศสประจำมณฑลเสฉวนให้รับทราบในเรื่องดังกล่าว พร้อมทั้งกำหนดให้เส้นทางตามกระแสน้ำของลุ่มน้ำโขงเป็นพรมแดนกันระหว่างพม่ากับแคว้นตั้งเกี่ยวของฝรั่งเศส

ต่อมาเมอซีเออร์จูลส์ แฟร์รี ได้เข้าเจรจาทกลงกับรัฐบาลอังกฤษกรณีที่มีปัญหาเกี่ยวกับดินแดนที่อยู่ใกล้เคียงโดยได้กำหนดหลักเกณฑ์ระหว่างดินแดนของทั้งสองประเทศ จุดประสงค์หลักของการเจรจาครั้งนี้เขาได้เสนอให้มีการกำหนดเขตสงวนขึ้นเพื่อแบ่งแยกดินแดนในครอบครองของอังกฤษกับดินแดนในครอบครองของฝรั่งเศสออกจากกันแต่ในเวลานั้นยังมีปัญหาอยู่ที่พม่ายังเป็นรัฐอิสระอยู่ ดังนั้นการเจรจาทกลงในเรื่องดังกล่าวจึงต้องเลื่อนออกไป

หลังจากนั้นวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๙ (ค.ศ. ๑๘๘๖) อังกฤษก็ได้ผนวกดินแดนบริเวณแม่น้ำโขงตอนบนเข้าไว้ด้วยกัน “นับแต่นั้นมารัฐบาลอังกฤษก็เริ่มปฏิบัติการเพื่อทำลายร่องรอยหลักฐานการเจรจาของเมอซีเออร์จูลส์

เจ้าฟ้าเมืองสิงห์

พ.ศ. ๒๔๓๘

แพร์รี และคำแถลงที่เมืองมณฑลทะเล พร้อมทั้งถือโอกาสอ้างอิทธิพลของตนที่ครอบคลุมพื้นที่ไปถึงแม่น้ำโขงด้วย”^(๑)

อันที่จริงอังกฤษได้เป็นผู้รับสิทธิทั้งหมดในพม่าอยู่แล้ว แต่ในกรณีนี้กล่าวได้ว่าอังกฤษตั้งใจจะขยายอำนาจให้ครอบคลุมไปถึงดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง เชื่อว่าอีกไม่นานเราคงจะได้เห็นกันว่าการกระทำเช่นนี้เป็นเหตุเป็นผลเพียงพอเช่นไรสำหรับการอ้างสิทธิของเขา ทั้งนี้เนื่องจากการกระทำที่ขัดแย้งกับคำแถลงของพระเจ้าธิบอ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙)^(๒) จากความคิดนี้ฝรั่งเศสควรจะเชื่อฟังและยอมตามอังกฤษซึ่งถือว่าเป็นหนทางที่เหมาะสมที่สุดในขณะนั้น เมอซีเออร์ วาดดิงตง (Monsieur Waddington) อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำลอนดอน จึงได้เสนอต่อลอร์ด ซอลสเบอรี (lord Salisbury)* โดยกำหนดให้ประเทศสยามเป็นเขตสงวน พร้อมทั้งใช้แนวเขตจากแม่น้ำฮู (Nam - Hou) จนถึงแม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนถาวรที่กั้นระหว่างแคว้นดั้งเกียและประเทศพม่า

ในปีเดียวกันนั้นเองอังกฤษกลับหันไปทำความตกลงกับสยามโดยถอนสิทธิของตนบนดินแดนระหว่างแม่น้ำสาละวินและแม่น้ำโขง พร้อมทั้งขอแลกเปลี่ยนกับการได้สิทธิในการขยายอำนาจเหนือดินแดนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง^(๓)

ยิ่งไปกว่านั้นอังกฤษยังประกาศยกเลิกดำเนินการตามการเจรจาที่มี

(๑) ข้อแถลงของเมอซีเออร์ฟรองซัว เดอลงเกลอะ ที่แถลงต่อรัฐสภาเมื่อวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ค.ศ. ๑๘๙๖) - ต้นฉบับ

(๒) วันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) - ต้นฉบับ

* นายกรัฐมนตรีอังกฤษในขณะนั้น - กวป.

(๓) การตกลงกันอย่างมิตรไมตรีระหว่างอังกฤษ-สยาม ว่าด้วยการปักปันเขตแดนของอังกฤษในพม่ากับเขตแดนของสยามได้มีการเตรียมการไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) โดยคณะกรรมการการผสมระหว่างอังกฤษ-สยาม และได้รับความเห็นชอบในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๕ (ค.ศ. ๑๘๙๒) - ต้นฉบับ

เงื่อนไขต่างไปจากข้อเสนอแนะที่กระทำเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) อีกด้วย ต่อมาเมอซีเออร์รีโป รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสได้ แถลงต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ (ค.ศ. ๑๘๙๑) ความว่า "...บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงอันเป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ระหว่าง ตอนใต้ของประเทศจีนและราชอาณาจักรสยามนั้นจะต้องพิจารณาให้ถ่องแท้ ว่ามันเป็นเขตแดนของเรามาแต่ดั้งเดิม และคงจะเป็นสิ่งที่วิเศษที่สุดหาก อังกฤษยอมรับการทวงคืนสิทธิของฝรั่งเศสทั้งหมดในพื้นที่บริเวณฝั่งซ้ายของ แม่น้ำโขงด้านตะวันออก" ^(๖)

อย่างไรก็ตามความเห็นโดยทั่วไปของคนอังกฤษได้ขัดแย้งกับคำกล่าว ข้างต้น รวมทั้งมีการตั้งคำถามกับรัฐบาลอังกฤษให้เรียกร้องสิทธิเหล่านั้นกลับ คืนมาภายหลังจากที่เกิดเหตุการณ์ต่างๆ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ และไม่เพียงแต่จะ ถกเถียงกันถึงเรื่องการยื่นข้อเสนอที่กระทำในปี พ.ศ. ๒๔๓๒ (ค.ศ. ๑๘๘๙) เท่านั้น แต่ยังพอจะเดาเรื่องราวการจัดตั้งเขตสงวนแห่งใหม่ขึ้นตามดินแดนที่ ระบุไว้ในสัญญาที่กระทำในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ที่สยามเพียงจะให้สิทธิทั้งหมดแก่ ฝรั่งเศสอีกด้วย หากแม้ว่าอังกฤษจะอ้างหลักการที่แท้จริงตามสิทธิที่เขาได้มา ด้วยการเสนอให้ตั้งรัฐกันชนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ฝรั่งเศสก็มีเหตุผลที่ดี พอที่จะขอปฏิเสธไม่รับรัฐสิทธิดังกล่าว และคงจะยอมรับหลักการเฉพาะรัฐที่อยู่ บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงเท่านั้น หรืออย่างมากที่สุดก็รับสิทธิครอบอาณาเขต ทั้งสองฟากฝั่งแม่น้ำโขงนั้นเลยทีเดียว

การถกเถียงกันในครั้งนี้คงจะไม่ยืดเยื้อต่อไป เนื่องจากประเด็นปัญหา ที่โต้แย้งกันเกี่ยวกับการกำหนดพรมแดนนั้นยังไม่มีความเข้าใจกันดีพอต่อการ จัดทำรายงานเพื่อพิจารณาปักปันเขตแดน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องทำการเจรจา ตกลงทางการทูตต่อกันในวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓)

(๖) อ้างตามคำกล่าวของฟรองซัว เดอลงเกลอะ - ดันฉบับ

ทั้งนี้เพื่อพิจารณาศึกษาสภาพของประเทศที่จะกำหนดให้เป็นรัฐกันชนซึ่งเป็นการดำเนินงานร่วมกันระหว่างฝรั่งเศส - อังกฤษ เพื่อพิจารณาตรวจสอบในเรื่องที่เกี่ยวกับสถานะที่และการจัดทำแผนที่ให้ถูกต้องตรงตามภูมิภาคนั้น^(๑)

ต่อไปนี้เราคงจะได้เห็นกันว่าสิทธิครอบครองที่แท้จริงนั้นควรจะเป็นของฝ่ายใด

ต้นศตวรรษที่ ๑๙ เจ้าผู้ครองนครน่าน (Nan)* ได้ปฏิบัติหน้าที่ตามพระราชบัญชาของพระเจ้าแผ่นดินสยาม ผู้ทรงเป็นเจ้าอริราชเหนือเมืองน่านให้ยกทัพไปตีเมืองต่างๆ ในแถบลุ่มน้ำโขงที่ขึ้นอยู่กับพม่า การยกทัพไปครั้งนี้มีผลทำให้เจ้าเมืองต่างๆ ยอมสวามิภักดิ์เข้ามาอยู่ใต้อำนาจของสยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งเจ้าเมืองเชียงแขง (Xieng - Kheng) ซึ่งเมืองเชียงแขงนี้เป็นรัฐที่ตั้งอยู่บนสองฟากฝั่งแม่น้ำโขงและก่อนหน้านั้นเคยถูกพม่าชิงไปครอง

หลังจากยกทัพไปตีเมืองเชียงแขงเป็นครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๓๕๖ (ค.ศ. ๑๘๑๓) เจ้าผู้ครองนครน่านได้พาเจ้าเมืองและเกณฑ์ราษฎรส่วนใหญ่

^(๑) Mission Pavier, *Géographie et voyages*, tome V. Voyages dans le Haut - Laos et sur les frontières de Chine et de Birmanie, par Pierre Lefèvre - Pontalis. Paris, 1902. - ดันฉบับ

* นับแต่ปี พ.ศ. ๒๓๓๑ เมืองน่านมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราชของสยาม มีเจ้าอัครวรปัญญา เป็นเจ้าผู้ครองนครน่าน (พ.ศ. ๒๓๒๙ - ๒๓๕๓) เจ้าผู้ครองเมืองมีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองพลเมือง แม้ว่าการขึ้นครองนครจะต้องได้รับความเห็นชอบจากพระเจ้าแผ่นดินสยามก่อน แต่ในทางปฏิบัติแล้วพระเจ้าแผ่นดินสยามโปรดให้เจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ในเมืองน่านคัดเลือกเจ้านายผู้มีอาวุโสเป็นเจ้าผู้ครองนครกันเอง ต่อมาเจ้าผู้ครองนครน่านในชั้นหลังทุกพระองค์ต่างปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและจงรักภักดีต่อพระเจ้าแผ่นดินสยาม ได้ช่วยราชการบ้านเมืองสำคัญๆ หลายครั้ง อาทิ ช่วยราชการสงครามเมืองเชียงแสนในสมัยรัชกาลที่ ๑ปราบกบฏเจ้าอนุวงศ์ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ช่วยราชการสงครามเมืองเชียงตุงในสมัยรัชกาลที่ ๔ และรัชกาลที่ ๕ เป็นต้น - กวป.

ของเมืองเชียงแขงให้มาอยู่ที่เมืองน่านด้วย* นับแต่นั้นมาพื้นที่ในเขตเมืองเชียงแขงจึงแทบจะกลายเป็นเมืองร้างเลยก็เดี๋ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงยังคงมีชาวบ้านเหลืออยู่ในพื้นที่นั้นไม่มากนักที่ปกครองโดยรัฐบาลเมืองเชียงแขงซึ่งก็ต้องได้รับความช่วยเหลือจากเมืองน่านด้วย จากนั้นสยามก็ปล่อยปลละละเลยมิได้สนใจดินแดนบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ชาวบ้านส่วนใหญ่ในฝั่งนี้จึงอพยพครัวเรือนมาตั้งบ้านเรือนอยู่รวมกันที่เมืองเชียงตุง (Xieng – Tong) ซึ่งนับวันจะยังมีอำนาจเหนือเมืองเชียงแขงมากขึ้น**

ภายหลังปัญหาความยุ่งยากได้เกิดขึ้นโดยไม่คาดหมายในปี พ.ศ.๒๔๒๙

* ในปี พ.ศ. ๒๓๕๔ เจ้าสุนทรวราช เจ้าผู้ครองนครน่านสืบต่อจากเจ้าอัตถวรปัญญา (พ.ศ. ๒๓๕๓ - ๒๓๖๘) ได้ยกทัพไปตีเมืองลำ เมืองพง พร้อมทั้งกวาดต้อนเอาครัวเรือนเมืองลำ เมืองพง เมืองเชียงแขง เมืองหลวงภูตมา ไว้ที่เมืองน่านและนำท้าวพระยาหัวเมืองต่างๆ ไปเฝ้ารัชกาลที่ ๒ - กวป.

** เมืองเชียงแขง เมืองเก่าชายพระราชอาณาเขตสยามด้านเหนือติดกับพม่า เป็นถิ่นที่อยู่ของชาวไทยเขินซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับเมืองเชียงตุง ตั้งอยู่บริเวณฝั่งแม่น้ำโขงด้านทิศตะวันออกบริเวณเหนือเมืองเชียงแสนขึ้นไป ปัจจุบันไม่ปรากฏนามเมืองนี้ทั้งในแผนที่ประเทศไทยและประเทศสหภาพพม่า แต่มีเมืองสิงห์ซึ่งชาวเมืองเชียงแขงอพยพเข้ามาอยู่ซึ่งไทยก็เรียกเมืองเชียงแขงเช่นกัน ปัจจุบันอยู่ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

แต่เดิมเมืองเชียงแสนขึ้นอยู่กับพม่า พระเจ้ากรุงอังวะมอบหมายการปกครองให้อยู่ในหน้าที่ของเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุง ดังนั้นเมืองทั้งสองจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันบางครั้งเจ้าเมืองทั้งสองก็เป็นพระญาติสนิทจนถึงกับมีการออกพระนามเจ้าเมืองรวมกันว่า เจ้าฟ้าเชียงแขงเชียงตุงก็มี

ปี พ.ศ. ๒๔๒๖ เมืองเชียงแขงเกิดความขัดสนในการทำมาหากินจึงพร้อมกันอพยพครัวเรือนมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองสิงห์ ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำโขงในอาณาเขตเมืองน่าน แล้วยอมสวามิภักดิ์เข้ามาอยู่ในขอบเขตสหราชอาณาจักร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้รับครัวเรือนชาวเมืองเชียงแขงไว้แต่นั้นมา จึงปรากฏคำเรียกเมืองสิงห์แห่งนี้ว่า เมืองเชียงแขงอีกแห่งหนึ่ง แต่เมืองเชียงแขงเดิมก็คงจะยังขึ้นอยู่ในอาณาเขตปกครองของพม่าจนกระทั่งตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ - กวป.

(ค.ศ. ๑๘๘๖) ระหว่างเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงกับพระญาติใกล้ชิดซึ่งเป็นใหญ่ปกครองเมืองเชียงแขงที่อยู่ทางฝั่งขวาของแม่น้ำโขง และล่าสุตได้ขยายพื้นที่ครอบคลุมไปทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง จนกระทั่งอพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่เมืองสิงห์ (Muong - Sing) ในขณะเดียวกันเมืองสิงห์ก็ต้องจัดเครื่องราชบรรณาการให้แก่เจ้าผู้ครองนครน่านแล้วต่อจากนั้นเจ้าผู้ครองนครน่านก็จะรวบรวมบรรดาเครื่องราชบรรณาการทั้งหมดรวมทั้งดอกไม้เงินดอกไม้ทองไปถวายพระเจ้าแผ่นดินสยามที่กรุงเทพฯ เพื่อเป็นเครื่องแสดงความจงรักภักดีของรัฐที่อยู่ในบังคับ

เหตุการณ์ดังกล่าวดำเนินเรื่อยมาโดยไม่มี การเปลี่ยนแปลงจนกระทั่งได้มีการลงนามในสนธิสัญญาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) เมื่อสยามให้สิทธิแก่ฝรั่งเศสเข้าครอบครองพื้นที่บนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

ดังนั้นจึงแสดงว่าสิทธิการครอบครองของพม่าที่มีอยู่ก่อนหน้านี้ได้สิ้นสุดลงตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๔๘ (ค.ศ. ๑๘๐๕) อันเป็นวันที่เมืองเชียงแขงได้เข้ามาอยู่ในขอบเขตอาณาของสยาม อย่างไรก็ตามด้วยการปล่อยปละละเลยของรัฐบาลสยามที่กรุงเทพฯ นี้เองจึงเปิดโอกาสให้เจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงอพยพผู้คนเข้าไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่บางส่วนของเมืองเชียงแขงอันเป็นบริเวณฝั่งขวาของแม่น้ำโขง ดังนั้นเมื่อเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงพยายามเข้าโจมตีทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงจึงถูกขัดขวางทันที ^(๑)

ในกาลต่อมาเป็นผลอันเนื่องมาจากการเรียกร้องสิทธิของอังกฤษในฐานะผู้สืบสิทธิจากพม่า แม้ว่าผู้อ้างสิทธินั้นจะไม่มีอำนาจก็ตาม ก่อนหน้านั้นอังกฤษได้ตั้งข้อสังเกตว่าสยามมักจะเข้าปกป้องคุ้มครองเจ้าเมืองในอารักขาของตนอย่างออกหน้าออกตาเมื่ออังกฤษประกาศขอทวงคืนสิทธิ แต่อย่างไรก็ตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) ได้ช่วย

^(๑) Rapport du consul de France à Muong - Nan sur la question de Muong - Sing (in L. de Reinach, *Le Laos*, tome II, Paris 1902). - ต้นฉบับ

ให้สถานการณ์ดังกล่าวนี้แปรเปลี่ยนไป ทั้งนี้เพราะสยามพยายามปรับเปลี่ยนวิถีทางการตกลงอย่างประนีประนอมด้วยการยินยอมมอบดินแดนในครอบครองบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้แก่อังกฤษตามคำร้องขอ ซึ่งก็เป็นกรณีเดียวกันกับเมื่อครั้งที่อังกฤษเคยร้องขอรัฐเชียงตุงจากสยามเพื่อนำไปผนวกเข้ากับดินแดนในครอบครองของอังกฤษ *

ดังนั้นเพื่อเป็นการอ้างกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนในครอบครอง ราวปลายปี พ.ศ.๒๔๓๗ (ค.ศ. ๑๘๙๔) อังกฤษได้ออกคำสั่งให้พม่าจัดการเตรียมกองทหารไว้ให้พร้อมสรรพเพื่อเข้ายึดเมืองสิงห์ ซึ่งเจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงก็ยอมรับคำสั่งดังกล่าวและปฏิบัติตามโดยไม่บิดพลิ้ว

นับว่าเป็นโชคคดียของเราโดยแท้ที่เจ้าฟ้าเมืองเชียงตุงได้มาแจ้งเรื่องนี้ให้เมอซีเออร์มาเซ (Monsieur Macey) ผู้แทนฝรั่งเศสที่เมืองเซียงของ (Xiang - Khong) ซึ่งรับผิดชอบดูแลพื้นที่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงให้ทราบล่วงหน้าก่อนดำเนินการ เมื่อเป็นดังนี้เมอซีเออร์มาเซจึงรีบยื่นยันสิทธิครอบครอง

* เมืองเชียงตุง เมืองเก่าขนาดใหญ่ตั้งอยู่ทางเหนือของแคว้นล้านนา ปัจจุบันขึ้นอยู่กับรัฐฉาน ชานหรือไทยใหญ่ได้ หลังจากที่เมืองเชียงตุงพ้นจากการปกครองของล้านนาไปเป็นแคว้นอิสระและขึ้นอยู่กับพม่าแล้วนั้น ในบางครั้งก็ได้ถูกผนวกเข้ากับดินแดนไทยด้วย เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๑ พระยาภาววิละเจ้าเมืองเชียงใหม่ได้ขับไล่พม่าและตีเมืองเชียงตุงเข้ามาไว้ในขอบเขตสหสีมาแต่ก็มีได้เข้าไปจัดการปกครองอย่างจริงจังเพราะอยู่ห่างไกล ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ได้โปรดให้เกณฑ์ทัพหัวเมืองเหนือไปรบเมืองเชียงตุงเพื่อตัดกำลังในการที่จะเข้าจัดการในเมืองเชียงรุ่ง แคว้นสิบสองปันนา แต่ยังไม่ทันสำเร็จก็สิ้นรัชกาลเสียก่อน จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ ทรงจัดการเรื่องศึกเมืองเชียงตุงที่ยังค้างอยู่ โปรดให้เกณฑ์ทัพในพระนครและหัวเมืองรายทางไปจนถึงเมืองเหนือไปตีเชียงตุงตั้งแต่เดือนตุลาคม พ.ศ.๒๓๙๕ - ๒๓๙๗ ไม่แพ้ชนะแก่กัน ต่อมาเมื่ออังกฤษเข้าครอบครองพม่าขณะเดียวกันก็ได้ปกครองเมืองเชียงตุงด้วย ระหว่าง พ.ศ.๒๔๓๓ - ๒๔๓๖ รัฐบาลอังกฤษในพม่าและรัฐบาลไทยได้ดำเนินการปักปันเขตแดนระหว่างหัวเมืองไทยใหญ่ข้างใต้กับไทยเป็นผลสำเร็จซึ่งผลของการปักปันเขตแดนคราวนั้นอังกฤษได้ดินแดนบริเวณแม่น้ำสาละวินด้านตะวันออก ซึ่งรวมเมืองเชียงตุงไปจากไทยด้วย - กวป.

ในส่วนที่เป็นของฝรั่งเศสให้เจ้าพนักงานในท้องที่รับทราบอย่างทันควันพร้อมทั้งแจกจ่ายธงชาติฝรั่งเศสให้นำไปติดไว้ตลอดแนวเขตแดน ด้วยความเฉียบแหลมของเขาที่ซึ่งลงมือกระทำไว้ก่อนถือเป็นผลดีอย่างยิ่งที่ช่วยหยุดยั้งมิให้กองกำลังของอังกฤษข้ามผ่านเข้าไปบริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงได้

หลังจากนั้นไม่นานจึงได้มีการประชุมคณะกรรมการมาธิการผสมระหว่างฝรั่งเศส - อังกฤษ ที่เมืองสิงห์

รัฐบาลฝรั่งเศสมอบหมายให้เมอซีเออร์ปาวีเป็นประธานในการพิจารณากำหนดดินแดนในส่วนที่เป็นของฝรั่งเศส นอกจากนี้เขายังได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ในลาวด้วย ขณะเดียวกันเมอซีเออร์ปาวีก็มีหน้าที่สำรวจพื้นที่เพื่อทำการปักปันเขตแดนกับจีนที่เริ่มจากแม่น้ำแดงจนกระทั่งถึงแม่น้ำโขง ดังนั้นเขาจึงมอบหมายภารกิจสุดท้ายนี้ให้แก่พันตรีตูร์นิเยร์ (Commandant Tournier) ดำเนินการแทนในระหว่างที่ตัวเขาต้องไปปฏิบัติงานในพื้นที่แถบลุ่มน้ำโขง

สำหรับประธานการพิจารณากำหนดดินแดนในส่วนที่เป็นของอังกฤษนั้น ได้แก่ นายสกอตต์ (Mr. Scott) กงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ โดยเขาจะเดินทางไปสมทบกับเมอซีเออร์ปาวีที่เมืองสิงห์ในวันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๘ (ค.ศ. ๑๘๙๕)

นับแต่ดำเนินการเพียงก้าวแรกความยุ่งยากทั้งหลายก็เริ่มตามมา

ฝรั่งเศสได้ประกาศแก่เจ้าฟ้าเมืองสิงห์ให้รับรู้โดยอาศัยตามสนธิสัญญาที่กระทำในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) กำหนดให้เมืองสิงห์อยู่ใต้อำนาจคุ้มครองของฝรั่งเศส และรวมถึงดินแดนที่อยู่อีกฟากฝั่งน้ำด้วย ขณะที่รัฐบาลสยามก็มีหนังสือไปแจ้งแก่เจ้าฟ้าเมืองสิงห์ให้ทราบว่าได้มีการเจรจาตกลงกันเป็นกรณีพิเศษกับอังกฤษว่าให้ดินแดนในปกครองของเจ้าฟ้าเมืองสิงห์ไปขึ้นกับอังกฤษ

ในอีกทางหนึ่งประธานกรรมการมาธิการของแต่ละฝ่ายต่างได้รับคำสั่งจากรัฐบาลที่กำหนดให้มาพิจารณาเงื่อนไขเหนือดินแดนในครอบครองของตนที่เมืองสิงห์อย่างเคร่งครัด

เมื่อต้องเผชิญกับสถานการณ์ที่น่าหนักใจเช่นนี้จึงเห็นควรที่คณะกรรมการมาริชการของทั้งสองฝ่ายต้องทำการสำรวจตรวจสอบพื้นที่ในเขตที่จะตกลงกันให้ถูกต้องเสียก่อนที่จะตัดสินใจอย่างเด็ดขาด ส่วนปัญหาที่มีผลกระทบต่อเมืองสิงห์นั้นก็ต้องระงับไว้ก่อนโดยปล่อยให้ขึ้นอยู่กับมติตัดสินใจของรัฐบาลทั้งสองที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน

เมื่อการสำรวจในพื้นที่ดังกล่าวสิ้นสุดลง คณะกรรมการเพื่อกำหนดดินแดนของทั้งสองชาติต่างก็แยกย้ายกันออกจากเมืองเชียงของ^(๑) ฝ่ายฝรั่งเศสเดินทางกลับแคว้นดั่งเกียส่วนฝ่ายอังกฤษก็กลับไปทีพม่า หลังจากออกเดินทางไม่นานอังกฤษได้สั่งการให้กองกำลังทหารของเชียงตุงบุกเข้ายึดเมืองสิงห์ตันที่ซึ่งการกระทำดังกล่าวถือว่าการละเมิดดินแดนที่มีสถานะเป็นกลางที่อยู่บริเวณฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง

การโต้แย้งกันในเรื่องดังกล่าวได้นำไปถกเถียงต่ออีกที่ยุโรป แต่การตกลงกันเพื่อกำหนดเขตแดนที่จะจัดตั้งเป็นรัฐกันชนนั้นยังมีอาจกระทำได้ดังนั้นรัฐบาลฝรั่งเศสและรัฐบาลอังกฤษจึงประกาศยกเลิกการจัดตั้งรัฐกันชน

เมื่อความคิดในการจัดตั้งเขตสงวนเพื่อเป็นรัฐกันชนต้องล้มเลิกไปทำให้พื้นที่ในเขตดังกล่าวกลายเป็นค่ายพักถาวรและที่อาศัยหลบภัยของพวกก่อการกบฏ รวมทั้งบรรดาผู้ก่อการร้ายที่อยู่บริเวณสองฟากแม่น้ำโขง

ต่อมาได้มีการตกลงร่วมกันจัดทำอนุสัญญาที่ว่าด้วยความร่วมมือระหว่างฝรั่งเศส - อังกฤษ ฉบับวันที่ ๑๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ (ค.ศ. ๑๘๙๐)

(๑) จากบันทึกรายงานการประชุมครั้งล่าสุดระบุว่า "ถึงแม้ว่าจะเหลือวิสัยที่จะทำรายงานเสนอดังเช่นที่เคยเป็นมา แต่กระนั้นคณะกรรมการชุดนี้ได้ส่งแผนที่ที่ระบุถึงลักษณะตามแนวคิดที่สอดคล้องกันกับหลักฐานที่ปรากฏตามพรมแดน พร้อมทั้งแนบรายงานที่แยกเป็นส่วนต่างหากจากรัฐบาลของตนไปด้วยเพื่อประกอบการตัดสินใจในการดำเนินการตามกฎหมายข้อบังคับที่เกี่ยวกับแบบแผนการจัดการพื้นที่ในเขตสงวน" (A. Pavie, tome II.) - ต้นฉบับ

มีผลให้ปัญหาความยุ่งยากและข้อถกเถียงบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงยุติลง ทั้งนี้ได้อาศัยรายงานการสำรวจพื้นที่จากสยามมาประกอบด้วย โดยอนุสัญญาฉบับนี้ได้กำหนดดินแดนที่อยู่ในครอบครองของฝรั่งเศสและอังกฤษไว้อย่างชัดเจน

ดังนั้น แม่น้ำโขงจึงเป็นเส้นแบ่งเขตแดนในครอบครองของทั้งสองชาติ อันมีพรมแดนตั้งแต่ประเทศจีนจนถึงเมืองเชียงแสน (Xieng - Sen) ที่อยู่ในปกครองของสยาม นอกจากนี้ทั้งสองประเทศต้องแยกกันอยู่ต่างหากคนละปากฝั่งแม่น้ำโขง และจะต้องไม่แสวงหาผลประโยชน์อื่นใดเป็นพิเศษที่จะมีผลกระทบต่อสยามซึ่งเป็นชาติที่คงความเป็นกลางโดยแท้

ด้วยเหตุนี้เราจึงต้องเป็นใหญ่ครอบครองดินแดนตลอดแนวฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงไปโดยปริยาย โดยเริ่มจากตอนปลายของแคว้นยูนนานจนกระทั่งถึงปากทางเข้าสู่กัมพูชา และรวมถึงพื้นที่ในครอบครองที่เราได้รับมาจากอังกฤษ นอกจากนี้ยังครอบคลุมไปถึงพรมแดนทางทิศตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาด้วย

ปัญหาความยุ่งยากนานาประการจากการปฏิบัติตามสนธิสัญญา ฉบับ พ.ศ. ๒๔๓๖

ในบรรดาสนธิสัญญาที่เราได้กระทำไว้นั้นกล่าวได้ว่ามีสนธิสัญญาหลายฉบับที่เดียวที่สามารถนำมาปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม กรณีของสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๔๓๖ นั้นหากเราพิจารณาตามความเป็นจริงแล้วจะเห็นว่าสนธิสัญญาฉบับนี้ไม่เปิดโอกาสให้มีการปะทะกันเลยถึงแม้ว่าสยามจำต้องฝืนใจลงนามตามการชู้บังคับก็ตาม แต่เหนือสิ่งอื่นใดสยามก็พยายามหาทางหลีกเลี่ยงพ้นกรณีต่างๆ ที่จะต้องตกเป็นภาระแก่ตนจนได้

นับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๗ (ค.ศ. ๑๘๙๔) หลังจากเมอซีเออร์ปาวิได้พิจารณาผลการสำรวจพื้นที่ตลอดแนวลุ่มน้ำโขงตามที่พันตรีตูร์นีแยร์รับไปดำเนินการแทนแล้วพบว่าพื้นที่หลายแห่งที่เดียวที่อยู่ติดกับเขตสงวนบนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงที่ยังไม่ได้ทำการสำรวจอย่างทั่วถึง โดยเจ้าหน้าที่สยามได้นำเจ้าหน้าที่ประจำท้องถิ่นนั้นเข้าไปปกครองในเขตสงวนและกระทำการลวงละเมิดดินแดนทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงอย่างไม่หยุดหย่อน ดินแดนในความคุ้มครองของเรที่อยู่แถบเอเชียต้องถูกรบกวนและถูกจำกัดพื้นที่ นอกจากนี้ปัญหาความยุ่งยากนานาประการที่มีมาแต่เดิมบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงรวมถึงการคมนาคมขนส่งในส่วนของสยามได้ถูกนำมาหรือพื้นขึ้นอีกครั้งหนึ่งเมื่อสยามเข้าบุกรุกดินแดนอีกฟากหนึ่งของแม่น้ำ

ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๘ (ค.ศ. ๑๘๙๕) เมื่อเมอซีเออร์เดอฟรองซ์ (Monsieur Defrance) เข้ามารับหน้าที่สืบต่อจากเมอซีเออร์ปาวิจึงได้รายงานเรื่องดังกล่าวต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศเพื่อยื่นประท้วง ความว่า "แต่ละวันเราต้องต่อสู้กับการกระทำที่ไม่เป็นไปตามสัญญา ตลอดจนต้องเข้า

ขัดขวางต่อการล่องละเมิดตามบทบัญญัติอยู่ตลอดเวลา”^(๑)

ก่อนอื่นสยามจะต้องจำกัดอำนาจทางการทหารของเจ้าผู้ครองนครที่ขึ้นกับสยามตามบริเวณทางเข้าออกของพื้นที่เขตสงวน ๒๕ กิโลเมตรนั้นอย่างเด็ดขาด พร้อมทั้งให้สยามจัดทำหนังสือเป็นหลักฐานไว้ว่าจะไม่ส่งกองกำลังทหารเข้าไปสนับสนุนยังพื้นที่ดังกล่าวนั้นอีก ถึงแม้ว่าสยามจะอ้างสิทธิในการปกครองพื้นที่ในส่วนที่ยังคงเป็นของตนอยู่ก็ตาม

ภายหลังได้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรงขึ้นอีกเมื่อรัฐบาลสยามยื่นกรณาวาจะปฏิบัติตามเงื่อนไขเพียงประการเดียวที่ว่าด้วยเรื่องคนในบังคับฝรั่งเศสสามารถที่จะกลับไปอยู่อาศัยยังภูมิภาคเดนมาร์กเดิมของตนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงได้โดยเสรี โดยฝ่ายรัฐบาลฝรั่งเศสได้อ้างตามผลของสนธิสัญญาที่เปิดโอกาสให้กระทำได้ กล่าวคือ คนในบังคับของฝรั่งเศสทุกคนไม่เพียงแต่จะเป็นคนที่เกิดในดินแดนบนฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงและรวมถึงบรรพบุรุษของพวกเขาที่จะได้สิทธิในการกลับไปยังภูมิภาคเดนมาร์กเท่านั้น แต่ในกรณีนี้ยังรวมถึงคนที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ประเทศสยามด้วย (ที่ถือว่าอยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศสเช่นกัน)^(๒)

ในปี พ.ศ.๒๔๔๐ (ค.ศ.๑๘๙๗) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประเทศฝรั่งเศส ในคราวเดียวกันนี้ได้เสด็จไปเจรจากับเมอซีเออร์อานโต (Monsieur Hanotaux) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสหลายครั้งเพื่อทำการตกลงกันตามข้อกำหนดสัญญา ภายหลังจากที่ทั้งสองฝ่ายได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันแล้วพระเจ้าแผ่นดินสยามทรงให้คำมั่นว่าจะยึดหลักพื้นฐานเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับการเจรจากับฝรั่งเศสในครั้งต่อไป^(๓)

^(๑) Livre jaune, *Affaires du Siam*. (Lettre du 30 novembre 1895, pièce n° 10.) - ต้นฉบับ

^(๒) Livre jaune sur les *Affaires du Siam*, pièce n° 10 et 12. - ต้นฉบับ

^(๓) *Ibid.*, pièce n° 20. - ต้นฉบับ

เมื่อเสด็จนิวัติกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็มีทรงปฏิบัติตามคำมั่นสัญญาที่ได้ตกลงกันไว้ที่กรุงปารีสพร้อมทั้งไม่ทรงตัดสินพระทัยว่าจะเริ่มต้นเจรจากับเราได้อีกเมื่อใด

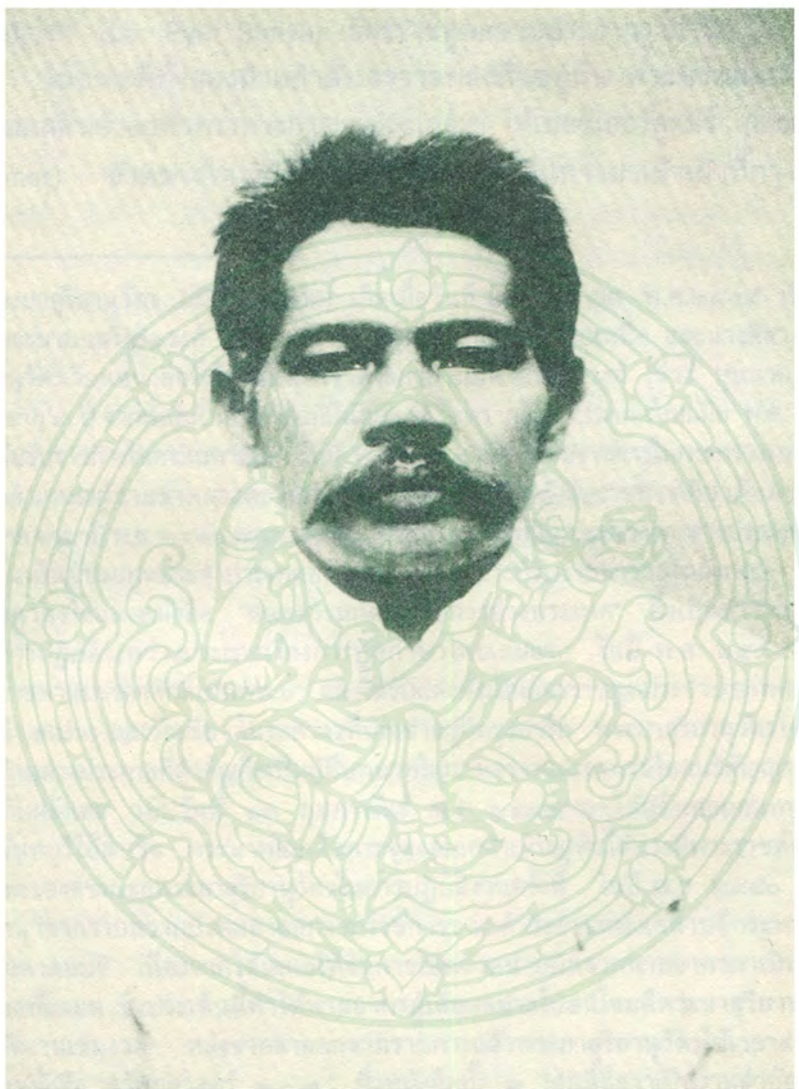
ด้านเมอซิเออร์เดอพรองซ์นั้นก็ต้องเพียรพยายามอย่างยิ่งเพื่อจะเอาชนะความล่าช้าเฉื่อยชาของรัฐบาลสยามให้ได้ พร้อมทั้งเร่งรัดต่อกรมหลวงเทเวศร์วัชรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศสยามให้แจ้งคำตอบที่แน่นอนทันที โดยแจ้งว่า “ข้าพเจ้าปรารถนาจะทราบว่าจะพระเจ้าแผ่นดินสยามมีพระราชดำริในเรื่องที่เคยเจรจากันว่าอย่างไร พระองค์มีพระราชประสงค์จะให้มีการตกลงกันฉันมิตรอย่างนั้นหรือไม่ เมื่อข้าพเจ้ากลับไปกรุงเทพฯ อีกครั้งใน ๖ เดือนข้างหน้านี้ หวังว่าพระเจ้าแผ่นดินสยามคงพร้อมจะส่งราชทูตพิเศษมาเจรจากดลงกันที่ปารีส หากพระเจ้าแผ่นดินสยามและท่านมีความเห็นเป็นอย่างอื่นหรือเห็นว่าสมควรจะเจรจากันเสียทีนี้ ข้าพเจ้าก็ยินดีจะปฏิบัติตามข้อเสนอ นั้น รัฐบาลแห่งสาธารณรัฐฝรั่งเศสพร้อมจะสนองความต้องการของท่านตลอดเวลาทันทีที่แจ้งคำตอบและอนุมัติให้เปิดการเจรจากับท่านได้ อีกประการหนึ่งหลายเดือนที่ผ่านมาท่านมักจะหลบหลีกอยู่เสมอทั้ง ๆ ที่ได้มีการยื่นหนังสือประท้วงไปย่ำแล้วก็ตาม แต่กระนั้นข้าพเจ้าก็ยังไม่เห็นว่าจะได้เริ่มต้นเจรจากันเสียที นับแต่เดือนมีนาคมเป็นต้นมาท่าทีของพระเจ้าแผ่นดินสยามได้ผันแปรไปแล้วหรืออย่างไร พระองค์ทรงเปลี่ยนความคิดเห็นไปแล้วใช่หรือไม่ พระองค์มีทรงโปรดให้มีการเจรจาก็อีกต่อไปหรือว่ามีพระราชประสงค์จะให้เจรจากันที่กรุงเทพฯ ? ” (๑)

ในที่สุดราวต้นปี พ.ศ. ๒๔๔๒ (ค.ศ. ๑๘๙๙) ฝ่ายสยามประสงค์ให้มีการเจรจากันต่อไปที่กรุงปารีส ระหว่างเมอซิเออร์เดอพรองซ์ กับพระยา

(๑) Livre Jaune sur les Affaires du Siam, pièce n 26. - ต้นฉบับ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พ.ศ. ๒๔๓๕

พระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค)
อัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส

สุรียานุวัตร (Le Pya Suriya) อัครราชทูตสยามประจำกรุงปารีส *

ในขณะที่ทั้งสองฝ่ายกำลังเจรจาตกลงกันอยู่นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เมอซีเออร์ดูแมร์ (Monsieur Doumer) ข้าหลวงใหญ่ฝรั่งเศสแห่งอินโดจีนเดินทางมาเข้าเฝ้าที่กรุงเทพฯ

* พระยาสุรียานุวัตร (เกิด บุนนาค) เกิดเมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๐๕ เป็นบุตรของพระยามานตรีศรีสุริวงค์ (ชุ่ม บุนนาค) สมุหพระกลาโหมฝ่ายเหนือ และนางศิลา พระยาสุรียานุวัตรเรียนหนังสือที่บ้านสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริวงค์ (ช่วง บุนนาค) ผู้เป็นลุงจนอายุ ๙ ปี จากนั้นจึงไปศึกษาต่อที่ปารีสและกลับมามีตำแหน่งกลับมาประเทศไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๙ และเริ่มรับราชการในกรมมหาดเล็ก ในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ ย้ายไปรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยข้าหลวงตะวันตก และเป็นล่ามทำหนังสือราชการเกี่ยวกับภาษาต่างประเทศ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๔๓๐ พระยาสุรียานุวัตรย้ายมาทำงานในกระทรวงการต่างประเทศ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยทูตประจำประเทศอังกฤษ ในระหว่างที่รับราชการอยู่ในอังกฤษ พระยาสุรียานุวัตรได้แต่งหนังสือ “ขนบธรรมเนียมราชการต่างประเทศ” ซึ่งเป็นตำรากฎหมายและการปฏิบัติระหว่างประเทศเรื่องการทูตภาษาไทยเล่มแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยา และได้รับแต่งตั้งเป็นอัครราชทูตประจำประเทศฝรั่งเศส อิตาลี สเปน และรัสเซีย ในระหว่างที่ประจำอยู่ที่กรุงปารีส พระยาสุรียานุวัตรได้ปฏิบัติงานด้านต่างประเทศที่สำคัญคือเป็นผู้มีบทบาทในการเจรจาและลงนามในสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๗ ระบุให้ฝรั่งเศสถอนทหารออกจากจันทบุรีได้สำเร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงมีพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ชมเชยพระยาสุรียานุวัตรในการปฏิบัติงานครั้งนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๐ พระยาสุรียานุวัตรกราบถวายบังคมลาออกจากราชการขณะดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เนื่องจากได้เสนอให้จัดการโอนจำหน่ายฝิ่นจากนายอากรมาเป็นรัฐบาลทำเองทั้งหมด ซึ่งประเด็นนี้ทำให้นายอากรผู้เสียผลประโยชน์โจมตีพระยาสุรียานุวัตรว่าปฏิบัติงานเข้มงวด หลังจากลาออกจากราชการแล้วพระยาสุรียานุวัตรใช้เวลาส่วนใหญ่เขียนหนังสือ “ทฤษฎีศาสตร์ ๑ - ๓” ซึ่งหนังสือทั้ง ๓ เล่มนี้ถือว่าเป็นงานสำคัญมากในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจของไทยและเป็นครั้งแรกที่มีผู้กล้าเขียนหนังสือวิจารณ์ระบบกรรมสิทธิ์ในสังคมนไทย พระยาสุรียานุวัตรถึงแก่อสัญกรรมเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๙ - กวป.

เพื่อรับข้อเสนอใหม่ไปพิจารณาพร้อมทั้งได้หาหรือเรื่องต่าง ๆ กับเขาด้วย ภายหลังเมอซีเออร์ดูแมร์ได้กราบบังคมทูลให้ทรงทราบว่ารัฐบาลฝรั่งเศสตกลงรับข้อเสนอเหล่านั้นแล้ว ครั้นถึงเวลาที่อัครราชทูตผู้มีอำนาจเต็มของสยามผู้ที่ได้รับเชิญให้เดินทางไปปารีส เพื่อรายงานเป็นลายลักษณ์อักษรถึงวัตถุประสงค์ตามข้อเสนอของสยามกลับมีความเห็นขัดแย้งกันอย่างสิ้นเชิงกับข้อเสนอของรัฐบาลและเรื่องที่ได้ตกลงกันไว้กับเมอซีเออร์ดูแมร์ ^(๑)

ก่อนหน้านั้นเรื่องที่ได้ทำการเจรจากับเมอซีเออร์เดอพรองซ์ที่กรุงเทพฯ ก็ยังไม่สัมฤทธิ์ผลเท่าใดนัก แต่สยามก็ยังคงใช้วิธีการผัดผ่อนประวิงเวลาไว้ อย่างเต็มและคงหวังว่าความบีบคั้นต่างๆ จะลดลงไปบ้าง บัดนี้ความพยายามที่จะประนีประนอมยอมความกันและการตกลงกับฝ่ายเรา ตลอดจนการปฏิเสธไม่ยอมรับการกระทำแบบเดิม ๆ ของสยามซึ่งนับวันจะมากขึ้นทุกที รวมถึงการเรียกร้องให้เราถอดถอนทหารออกจากเมืองจันทบุรีก่อนที่จะหาทางทำ ความตกลงกับเรานั้นใกล้จะถึงเวลาที่ต้องนำมาอภิปรายถกเถียงกันแล้ว ^(๒)

อย่างไรก็ตามการคัดค้านของรัฐบาลสยามต่อการตกลงกันครั้งใหม่ยังคงทวีความรุนแรงอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นเมอซีเออร์เดลกาสเซ (Monsieur Delcassé) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสจึงประกาศยกเลิกการเจรจากับสยามขึ้นกลางคัน จนกระทั่งในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๓ (ค.ศ. ๑๘๐๐) เงื่อนไขต่างๆ ที่เหมาะสมยิ่งกว่าจึงถูกนำมาใช้ตกลงกันจนเป็นผลสำเร็จ ^(๓)

เมอซีเออร์โกลบูกอฟสกี (Monsieur Klobukowski) ซึ่งมารับตำแหน่ง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศแทนเมอซีเออร์เดอพรองซ์ เมื่อเดือน

^(๑) *Ibid.*, pièce n° 38. - ต้นฉบับ

^(๒) *Ibid.*, pièce n° 37 et 43. - ต้นฉบับ

^(๓) *Ibid.*, pièce n° 52. - ต้นฉบับ

กันยายน พ.ศ. ๒๔๔๔ (ค.ศ. ๑๙๐๑) มีความเห็นว่าสถานการณ์ต่างๆ ในขณะที่
นับว่าเลวร้ายลงทุกที

เมื่อไกลบุกอฟสกีเดินทางมาถึงก็ได้รับคำชี้แนะจากเมอซีเออร์เดลกาสเซ
ซึ่งช่วยให้เขาเข้าใจสถานการณ์ทั่วไปได้ดีขึ้น กล่าวคือ รัฐบาลฝรั่งเศสรู้สึก
เหนื่อยหน่ายกับอุปสรรคที่มาขัดขวางต่อผลสำเร็จของการเจรจาครั้งนี้ อีกทั้ง
มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเร่งจัดการปัญหาต่างๆ เหล่านี้ให้สำเร็จลงโดยเร็ว

“กล่าวโดยสรุปได้ว่าสถานการณ์ของสยามในขณะนี้แม้ว่าจะมีการทำ
สนธิสัญญากันเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) แล้วก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง
นับแต่สนธิสัญญาฉบับนี้มีผลบังคับใช้เป็นต้นมา สยามได้รับผลสืบเนื่องแห่ง
สนธิสัญญาจากเราเช่นเดียวกับการที่เขาสามารถดำเนินนโยบายทางการเมือง
การปกครอง และแม้กระทั่งทางเศรษฐกิจได้โดยลำพัง ซึ่งไม่จำเป็นต้องอาศัย
ปัจจัยอื่นๆ จากชาวยุโรปเลย สยามสามารถกระทำสิ่งเหล่านั้นในราชอาณาจักร
ของตนได้อย่างเต็มที่โดยไม่มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ฉันมิตรตามข้อตกลง
ระหว่างฝรั่งเศสกับอังกฤษ พ.ศ. ๒๔๓๙ (ค.ศ. ๑๘๙๖) นั้นหมายความว่าดินแดน
ในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นเส้นทางที่นำให้ชาวต่างประเทศหลากหลายเชื้อชาติ
เดินทางมาสู่สยามได้ เว้นเสียแต่คนฝรั่งเศสเท่านั้น ทุกครั้งที่สยามต้องการ
แสวงหาความช่วยเหลือจากชาวต่างประเทศเพื่อให้มาพัฒนาบ้านเมืองหรือปฏิรูป
กิจการต่าง ๆ ภายในประเทศตนให้เจริญก้าวหน้า ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่สยามสามารถ
กระทำได้อีกเช่นกัน ทั้งนี้อันเป็นผลสืบเนื่องจากอิทธิพลจากนานาประเทศที่
เห็นว่าสามารถจะทำได้ในประเทศสยามแห่งนี้ นอกจากฝรั่งเศสเพียงประเทศ
เดียวเท่านั้นซึ่งถือเป็นชาติแรกที่สยามคัดเลือกออกไป และนั่นก็เป็นสิ่งที่สยาม
กระทำจนสำเร็จมาแล้ว” ^(๑)

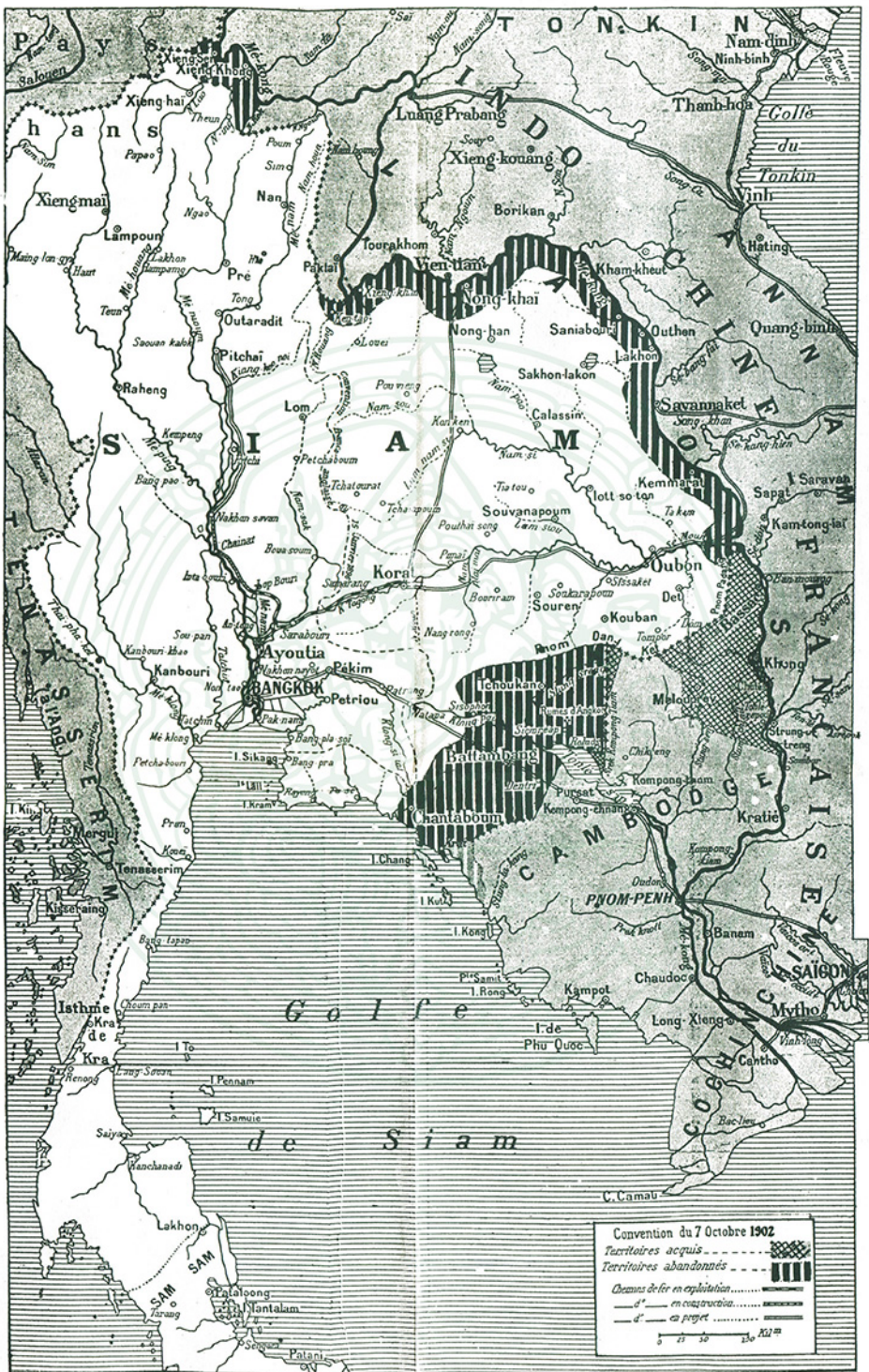
^(๑) ในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ (ค.ศ. ๑๙๐๑) มีชาวต่างประเทศเข้ามารับราชการในประเทศสยาม
ถึง ๑๙๐ คน ในจำนวนนี้เป็นชาวอังกฤษ ๙๕ คน ชาวเยอรมัน ๔๒ คน ชาวเดนมาร์ก
๓๕ คน แต่เป็นชาวฝรั่งเศสเพียง ๒๙ คนเท่านั้น (R. de Caix, "La question du Siam",
Bulletin du Comité de l'Asie française, janvier 1902.) - ดันฉับ

“ในขณะที่ภารกิจของท่านกำลังจะเริ่มต้น ท่านควรจะทำความเข้าใจเกี่ยวกับรัฐบาลสยามเสียก่อนว่าสยามยังคงเป็นประเทศที่ปกครองตนเอง แม้ว่าฝรั่งเศสจะเป็นผู้เปิดศักราชใหม่ที่ให้ประเทศต่างๆ เข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ร่วมกันก็ตาม ท่านจะต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวดในการฉวยโอกาสกระทำในสิ่งที่ไม่คาดว่าจะเป็นไปได้ด้วยการทำให้ประเทศที่อยู่ใกล้เคียงทั้งสองนั้นแตกคอกัน หรือไม่ก็ทำให้ประเทศเหล่านั้นเป็นมิตรแท้ต่อกันเสียก็จะทำให้เหตุการณ์กระทบกระทั่งร้ายวันที่เกิดจากการติดต่อกันดำเนินอย่างเป็นระบบโดยไม่ต้องใช้ความพยายามให้เหนื่อยยากแต่ประการใด ทั้งนี้อันเนื่องมาจากมิตรภาพและความสัมพันธ์ที่ติดต่อกันของพวกเขานั่นเอง หากมั่นใจว่าประเทศเหล่านั้นไม่มีความสนิทชิดชอบต่อกันแล้วความตึงเครียดก็จะทวีความรุนแรงขึ้นตามผลของการกระทำดังที่ระบุไว้ในสัญญาที่ไม่สู้จะคำนึงถึงความเป็นมิตรสักเท่าใด ดังนั้นเราจำต้องเสี่ยงต่อการพิพาทบ้าง เพื่อจะได้ไม่ชักนำไปให้เกิดความบาดหมางต่อเรื่องความไม่เท่าเทียมกันระหว่างชาติทั้งสองในภายหลังอีกทั้งจะไม่นำไปสู่เหตุการณ์รุนแรงที่อาจจะเกิดขึ้นเมื่อใดก็ได้”^(๑)

ขณะที่โกลบูกอฟสกียังไม่เข้าใจเรื่องราวดีพอ สถานการณ์ต่างๆ กลับเลวร้ายลงไปอีกและดูเหมือนว่าจะเป็นไปได้ตามคำพูดของเมอซีเออร์เดลกาสเซที่อาจจะเป็นทั้ง “สนธิสัญญาทางมิตรไมตรีหรือสนธิสัญญาทางปฏิบัติ” ก็ได้^(๒) ส่วนรัฐบาลสยามนั้นยังคงดำเนินนโยบายทางการเมืองด้วยการผัดวันประกันพรุ่งต่อไปและพยายามพูดจาบ่ายเบี่ยงอยู่ตลอดเวลา นับแต่ พ.ศ. ๒๔๓๖ เป็นต้นมาได้เกิดเหตุการณ์กระทบกระทั่งขัดแย้งต่อความต้องการที่ชอบด้วยเหตุผลและสิ่งที่สมควรจะเป็นของเราอย่างไม่จบสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการกระทำที่ยั่วเย้าให้

(๑) Livre jaune, pièce n° 57. Lettre de M. Delcassé à M. Klobukowski, 25 juillet 1901. - ต้นฉบับ

(๒) Livre jaune sur les Affaires du Siam, pièce n° 59 - ต้นฉบับ

หมดความอดทนตลอดจนความต้องการทำความตกลงกันโดยที่เราไม่เคยหยุดเรียกร้องให้มีการพิสูจน์หลักฐานเพื่อนำมาอ้างอิงต่อดินแดนในเขตอิทธิพลของเรา แถบที่ราบลุ่มลำน้ำโขง ซึ่งขณะนี้ มีชาวต่างชาติหลายกลุ่มที่เดียวที่แทรกซึมเข้ามาตั้งถิ่นฐานพร้อมประกาศตนเป็นปฏิปักษ์ต่อเรา สิ่งเหล่านี้นับว่าเป็นอันตรายต่อดินแดนในครอบครองของฝรั่งเศสเป็นอย่างมาก

ด้วยความเห็นที่แตกต่างกันไม่เพียงแต่จะทวีความรุนแรงขึ้นเท่านั้น แต่ยังส่งผลให้รัฐบาลฝรั่งเศสเริ่มตระหนักถึงการเตรียมกองกำลังพลเข้าประจำการให้พร้อม ฝ่ายราชสำนักสยามได้ส่งพระยาศรีสทเทพ (Le Pya - Sri) เป็นทูตพิเศษไปร่วมประชุมกับพระยาสุรียานุวัตรในการเจรจาทำความตกลงโดยตรงกับเมอซีเออร์เดลกาสเซ

การเจรจาดังกล่าวบรรลุผลสำเร็จตามความตกลงในอนุสัญญาฉบับวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒)

อนุสัญญาสยาม - ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๕

ฝรั่งเศสได้ดินแดนดั้งเดิมในกัมพูชากลับคืนมา ได้แก่ เมืองมโนไพร ท่ารราชปรีวัตร และจำปาศักดิ์ในลาว นอกจากนี้ยังรวมถึงดินแดนทางตอนเหนือของทะเลสาบเขมรด้วย

นับแต่นี้เป็นต้นไปการดำเนินงานใดๆ ในส่วนที่เป็นของสยามบริเวณลุ่มน้ำโขง สยามสามารถกระทำได้อย่างเต็มที่ หากสยามไม่สามารถดำเนินการนั้นได้โดยลำพังก็จะต้องทำความตกลงกับรัฐบาลฝรั่งเศสก่อน

ทั่วทุกเขตในดินแดนแถบนี้รัฐบาลสยามมิได้แต่เพียงกองทหารซึ่งมีสัญชาติไทยเท่านั้น และต้องอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของแม่ทัพนายกองสัญชาติไทยหรือวันแต่จะเป็นแม่ทัพนายกองชาวเดนมาร์ก

ดังนั้นเพื่อเป็นการชดเชย ดินแดนในเขตสงวนจึงถูกยกเลิกไป ซึ่งก็เป็นที่ยุติกันดีว่ามีใช้ความสูญเสียมากมายแต่อย่างไรที่ยอมยกดินแดนในแถบนี้

ให้ไปตามคำเรียกร้องของสยาม ภายหลังจากดินแดนดังกล่าวได้กลายเป็นที่อาศัย หลบภัยของพวกกบฏและบรรดาผู้ก่อการร้ายที่อยู่บริเวณสองฟากฝั่งแม่น้ำโขง อีกประการหนึ่งปัญหาเกี่ยวกับการคุ้มครอง เราให้สิทธิในการผ่อนผัน อย่างกว้างขวางโดยไม่ได้ให้ความสนใจต่อคนกลุ่มนั้นมากนัก พร้อมทั้งให้มีการพิจารณาปรับปรุงแก้ไขรายชื่อบุคคลเหล่านั้นใหม่ตามความประสงค์ของ รัฐบาลสยาม

นับแต่อนุสัญญาฉบับนี้ประกาศออกไปก็เกิดการคัดค้านและวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างเผ็ดร้อนด้วยมีความเห็นพ้องต้องกันหมดทั้งในประเทศฝรั่งเศส และในอินโดจีน ซึ่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศสไม่เห็นความ จำเป็นว่าจะต้องมีการให้สัตยาบันพร้อมทั้งประกาศให้มีการเจรจากันใหม่อีกครั้ง เพื่อว่าสยามจะได้ไปแก้ไขข้อความในสนธิสัญญาให้เหมาะสมกับผลประโยชน์ ของฝรั่งเศสมากกว่าเดิม

อย่างไรก็ตามอนุสัญญาฉบับนี้ค่อนข้างจะมีแนวทางสวนกระแสกับ แนวคิดของพวกนักปราชญ์และผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง กล่าวคือ “บุคคลที่ขอเข้ามาอยู่ในบังคับฝรั่งเศสก็เปรียบเสมือนคนเลวที่พยายามปกปิด ความผิดของตนที่ได้กระทำมาตลอดด้วยการอาศัยดึงม่านบังตาลงมาให้ยาว เพื่อปิดบังไม่ให้ใครเห็นความอ่อนแอและจะได้ค้นหาความผิดของตนไม่พบ”^(๑)

ในขณะที่อีกฝ่ายหนึ่งอย่างเช่น หนังสือพิมพ์ เลอ บางกอกไทมส์ (Le Bangkok Times) กลับแสดงความเห็นต่อการทำสนธิสัญญากับสยาม อย่างฉันทมิตร โดยกล่าวว่าพระยาสุริยานุวัตรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถทาง การทูตอย่างแท้จริง

หลังจากเดือนตุลาคม พ.ศ.๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) เป็นต้นมาราชสำนัก สยามที่กรุงเทพฯ ได้เผยท่าทีให้เราเห็นว่าสยามเริ่มจะหันมาให้ความสนใจกับ

(๑) R. Pinon, *La lutte pour le Pacifique*, La question du Siam. Paris, 1906. - ต้นฉบับ

เรื่องการจัดระเบียบการปกครองบ้านเมืองบ้างแล้วและมีโอกาสเหมาะที่จะทำอย่างนั้น อยู่บ่อยครั้งเช่นกัน ดังตัวอย่างเช่น เมื่อจำต้องแต่งตั้งชาวต่างประเทศให้มา ทำหน้าที่สำคัญด้านการบริหารแทนตำแหน่งที่ว่างลง ไม่มีสักตำแหน่งเลยที่จะ สงวนไว้ให้กับคนฝรั่งเศส แม้ว่าเราอยากจะให้สยามได้ว่าจ้างชาวฝรั่งเศสสัก สองหรือสามคนเข้ามาทำงาน ซึ่งเราก็ต้องปล่อยให้ไปตามเจตนาารมณ์ของเขาหรือบางทีเขาก็อาจจะละเลยมองข้ามเรื่องนี้ไปเสีย จึงเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นว่า รัฐบาลสยามไม่เคยทำในสิ่งที่น่าพอใจแก่เราเลยแม้แต่น้อย อย่างไรก็ตาม รัฐบาลฝรั่งเศสก็ไม่อาจเข้าขัดขวางความตั้งใจที่แน่วแน่ มีใจใฝ่สันติสุข และ ยึดมั่นในเอกราชของสยามได้เลย ดังนั้นความพยายามที่จะลบล้างความคิดของ ชาวสยามให้ยุติลงกลางคันนั้นเห็นจะเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์

แม้จะมั่นใจในมิตรภาพที่เราพยายามทุ่มเทให้มาโดยตลอด แต่กระนั้น ก็ไม่สามารถครองใจสยามได้เลย สยามยังคงดำเนินนโยบายทางการเมืองที่ เราไม่อาจจะวางใจและมักจะทำโดยลำพังนอกเหนือจากความคุ้มครองของเรา อยู่ตลอดเวลา

นโยบายทางการเมืองดังกล่าวที่แสดงให้เห็นว่าสยามจงใจต่อต้านเรา อย่างแน่นอน เนื่องจากสัมปทานต่างๆ ของอังกฤษในรัฐมลายู กลันตัน และ ตรังเกี๋ย ถือเป็นข้ออ้างที่ชี้ชัดว่าสยามทำเกินไปจริงๆ สยามไม่สามารถยก สัมปทานเหล่านี้ไปให้อังกฤษมิตรประเทศของสยามได้อย่างแน่นอน ดังปรากฏ ตามอนุสัญญาความตกลงระหว่างฝรั่งเศส - อังกฤษที่กระทำในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ (ค.ศ. ๑๘๙๖) ได้ระบุให้ดินแดนในแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาวางตัวเป็นกลางใน การเมืองระหว่างประเทศ ภายหลังกำลังทหารชาวซิกข์จำนวน ๑,๕๐๐ นาย จึงถูกส่งมาจากอินเดียเพื่อเข้ามารักษาความสงบเรียบร้อยในกรุงเทพฯ

การรณรงค์อย่างแข็งขันอันนำไปสู่การต่อต้านอนุสัญญาฉบับปี พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) ได้บังเกิดผลสำเร็จ เหนือสิ่งอื่นใดได้กลายเป็น แรงดลใจให้หันมาใส่ใจกับความมั่นคงปลอดภัยของดินแดนในอินโดจีนด้วย การประนีประนอมยอมความกันและมั่นใจว่าจะรอดพ้นจากการคุกคามในภาย

ภาคหน้า ดังนั้นหากเราปล่อยให้สยามกระทำการทุกอย่างเองโดยลำพังด้วยการแข่งขันกับเราก็อาจเป็นไปได้ว่าดินแดนส่วนที่อยู่ในสยามบริเวณลุ่มน้ำโขงจะต้องถูกโอนให้เป็นเขตอิสระ และอีกไม่นานก็จะตกไปอยู่ในมือของต่างชาติต่อไป

จากคำแถลงของเมอซีเออร์รีโบต่อรัฐสภาฝรั่งเศสในการอภิปรายครั้งสำคัญเมื่อวันที่ ๑๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ (ค.ศ. ๑๙๐๓) มีประเด็นที่เกี่ยวกับการเมืองต่างประเทศของฝรั่งเศส ความว่า "...ที่สยามเราไม่มีปัญหาเรื่องการครอบครอง แต่จุดสำคัญที่เราต้องพิจารณาในขณะนี้ก็คือพื้นที่ในแถบลุ่มน้ำโขงที่เรายังปล่อยให้พลละเลยไม่ได้สร้างฐานอำนาจใด ๆ ไว้ตอบโต้ดินแดนในครอบครองของเราเลย ดังนั้นเราจะต้องทำความเข้าใจกับสยามเพื่อแสดงให้เห็นว่าเราพร้อมที่จะเจรจาและไม่สามารถหลอกลวงเราได้อีกต่อไป และไม่เพียงแต่เราจะยื่นกรรณในอิทธิพลของเราในดินแดนแถบนี้เท่านั้นยังรวมถึงนโยบายทางเศรษฐกิจ และการเมืองที่ถือว่าเป็นอำนาจของเราที่มีอยู่เหนือดินแดนแห่งนี้ทั้งหมดอีกด้วย"

๒ - ๓ วันถัดมาที่เมืองรูอง (Rouen) เมอซีเออร์เอเตียน (Monsieur Etienne) * ได้เร่งเร้าให้กำลังเข้าโจมตีการละเมิดอนุสัญญานี้ โดยกล่าวว่า "มันเป็นสิ่งที่เราต้องตอบโต้เพื่อว่าดินแดนของเราในอนาคตจะได้ไม่ถูกสยามคุกคามอยู่เรื่อยไป เราต้องการให้ฝรั่งเศสแสดงอำนาจที่มีอยู่เหนือกว่าให้ปรากฏออกมา ขณะเดียวกันเราเห็นว่าสนธิสัญญานั้นมีแนวโน้มว่าจะลบล้างอำนาจของเราให้ต้องตกอยู่ในภาวะเสี่ยงอันตราย เมื่อนั้นก็ถึงเวลาแล้วที่เราต้องลุกขึ้นต่อสู้เสียที"

อย่างไรก็ตามอนุสัญญานี้ฉบับวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) ก็ไม่ได้ถูกนำไปอภิปรายในรัฐสภาฝรั่งเศส ส่วนวันที่จะให้สัตยาบันจำต้องเลื่อน

* รัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหมของฝรั่งเศสในขณะนั้น - กวป.

กำหนดการออกไปหลายครั้งจนกระทั่งอนุสัญญาฉบับนี้ถูกเปลี่ยนไปโดยการนำอนุสัญญาอีกฉบับหนึ่งที่เหมาะสมกว่ามาใช้บังคับแทน

อนุสัญญาสยาม - ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๗

อนุสัญญาฉบับนี้ลงนามร่วมกันระหว่างเมอซีเออร์เตลกาสเชและพระยาสุริยานุวัตร โดยได้รับความเห็นชอบจากสภาผู้แทนราษฎรฝรั่งเศสเมื่อวันที่ ๑๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๔๖ (ค.ศ. ๑๙๐๔) และต่อจากนั้นวุฒิสภาได้ให้การรับรองเมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ในปีเดียวกัน

ผลประโยชน์อันมหาศาลที่เราได้รับจากอนุสัญญาฉบับนี้คือความเห็นเกี่ยวกับเรื่องดินแดนต่างๆ ที่เป็นปัญหา พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงสละดินแดนในครอบครองเหนือเมืองหลวงพระบาง ที่อยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศส นับแต่นั้นเป็นต้นมาบรรดาเมืองต่างๆ ที่ตั้งอยู่รายล้อมทั้งหมดจึงยินยอมอยู่ในอำนาจของฝรั่งเศสแต่เพียงผู้เดียว อีกประการหนึ่งพรมแดนของกัมพูชาบริเวณตอนเหนือของทะเลสาบเขมรก็ได้มีการกำหนดขอบเขตให้ชัดเจนเป็นทางการยิ่งกว่าที่ปรากฏในสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) ส่วนพื้นที่ทางตอนใต้อันเป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างทะเลสาบเขมรและน่านน้ำทะเลซึ่งมีอาณาเขตครอบคลุมไปถึงท่าเรือที่เมืองตราด (Kratt) ก็ถือว่าเป็นพรมแดนในครอบครอง

ของฝรั่งเศสด้วยเช่นกัน ^{(๑)*} แม้ว่าเราจะประกาศยกเลิกดินแดนในเขตสงวนในรัศมี ๒๕ กิโลเมตรให้แก่สยามไปแล้ว แต่ขณะเดียวกันเราก็ได้รับความชอบธรรมตามสนธิสัญญาฉบับปี พ.ศ. ๒๔๓๖ (ค.ศ. ๑๘๙๓) มาตรา ๗ ที่ระบุให้เรา มีกรรมสิทธิ์ในดินแดนตามจุดต่างๆที่ตั้งอยู่บนฝั่งขวาของแม่น้ำโขง โดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนากิจการด้านเดินเรือในลำแม่น้ำโขงให้เจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต

แม้ว่าเราจะได้ทำการตกลงตามอนุสัญญาฉบับปี พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) และพ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) แล้ว แต่ก็ต้องยอมรับว่าเรามีสิทธิพิเศษเหนือกว่าสยามในดินแดนแถบลุ่มแม่น้ำโขง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสร้างท่าเรือ ขุดคลอง และโครงการสร้างทางรถไฟ นอกจากนี้เรายังได้เพิ่มเติมอนุมาตราใหม่ๆ ลงไปในสนธิสัญญานั้นด้วย นับว่าเป็นเอกสิทธิ์ที่เอื้ออำนวยให้เราเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ในกิจการดังกล่าวนี้มากที่สุด

(๑) เนื้อหาสาระในอนุสัญญาฉบับนี้ระบุว่าไม่มีปัญหาเรื่องการปักปันเขตแดนระหว่างกัมพูชาและสยามบริเวณพื้นที่ทางใต้ของทะเลสาบเขมร ส่วนการโอนเมืองตราด (Krat) ให้กับฝรั่งเศสนั้นได้มีการเจรจาต่อรองกันเป็นผลสำเร็จตามข้อตกลงในอนุสัญญา ฉบับปี พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) และมีการลงนามในพิธีสารเมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๗ - ดันฉบับ

* แม้ว่าสยามจะได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขที่ฝรั่งเศสบีบบังคับเมื่อครั้งเกิดกรณีพิพาท พ.ศ. ๒๔๓๖ แล้วก็ตาม แต่กระนั้นฝรั่งเศสก็ไม่ยอมถอนทหารออกจากจันทบุรี ยังคงยึดจันทบุรีไว้อีกเป็นเวลานานถึง ๑๐ ปี เป็นเหตุให้ต้องมีการตกลงทำสัญญาขึ้นใหม่อีกฉบับหนึ่งคืออนุสัญญาฉบับวันที่ ๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ แต่อนุสัญญาฉบับนี้ฝรั่งเศสไม่ยอมให้สัตยาบันและไม่ถอนกำลังออกจากจันทบุรีด้วย ดังนั้นจึงได้ตกลงทำสัญญาใหม่ลงวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๔๗ คราวนี้ฝรั่งเศสจึงยอมถอนกองกำลังออกจากจันทบุรี แต่สัญญาฉบับนี้มีผลให้จังหวัดตราดและบรรดาเกาะทั้งหลายที่อยู่ใต้แหลมสิงลงไปต้องตกไปเป็นของฝรั่งเศส

ในเอกสารของฝรั่งเศสเมื่อบันทึกเรื่องราวที่เกี่ยวกับจังหวัดตราดจะเขียนเป็น Kratt (กราด) เข้าใจว่าเขียนตามสำเนียงพูด เนื่องจากในสมัยก่อนคำว่า "กราด" "ตราข" และ "ตราด" มักจะใช้ปะปนกันอยู่เสมอ สำหรับชื่อเมืองตราดที่เขียนอย่างในปัจจุบันนั้นเป็นชื่อที่ปรากฏในสมัยที่พระยาอินทราบดี เป็นสมุหเทศาภิบาล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ - กวป.

ในเขตเมืองเก่าของกัมพูชาที่อยู่ทางทิศตะวันตกของทะเลสาบเขมรอาทิ เมืองเสียมราฐ พระตะบอง และศรีโสภณ รัฐบาลสยามสามารถดำเนินการได้แต่เพียงจัดหน่วยตำรวจพื้นเมืองไว้ประจำบริเวณดังกล่าว ส่วนการบังคับบัญชาตำรวจเหล่านั้นจะอยู่ในความควบคุมของเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส

นอกจากนี้ปัญหาเรื่องการคุ้มครองตามที่กำหนดไว้ในอนุสัญญาไม่เพียงแต่จะสร้างความพึงพอใจให้เราอย่างเต็มที่แล้วยังเอื้อประโยชน์ให้แก่ฝรั่งเศสอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อนอีกด้วย กล่าวได้ว่าแม้เราจะไม่สามารถรวบรวมดินแดนต่าง ๆ ไว้ได้ตามประสงค์แต่ถึงกระนั้นเราก็ไม่ปล่อยให้สยามกระทำการใดๆ ได้ตามใจอย่างแน่นอน

ในที่สุดเราจำต้องถอนทหารออกจากเมืองจันทบุรี

แม้ว่ารายละเอียดปลีกย่อยในอนุสัญญานับใหม่นี้จะยังไม่สมบูรณ์เท่าใดนัก แต่ก็ถือว่าดีกว่าสนธิสัญญานับปี พ.ศ. ๒๔๔๕ (ค.ศ. ๑๙๐๒) เนื่องจากช่วยให้เหตุการณ์ต่างๆ ที่ยังคงค้างคาอยู่ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ คลี่คลายไปในทางที่ดีขึ้น อย่างไรก็ตามยังมีข้อบกพร่องบางประการที่สมควรจะได้รับการดำเนินคดี กล่าวคือ ในอนุสัญญาดังกล่าวมิได้ระบุให้ยกเมืองเก่าหลายเมืองในกัมพูชาคืนให้แก่สมเด็จพระนโรดมตามที่พระองค์ทรงเรียกร้องทวงคืนมานานหลายปีแล้ว

อย่างไรก็ตามข้อตกลงดังกล่าวก็ไม่อาจจัดการปัญหาต่างๆ ในสยามให้ยุติลงได้ มันเพียงแต่ชี้ให้เห็นถึงรายละเอียดต่างๆ ตลอดจนข้อดีที่เราตัดสินใจใช้พื้นที่แถบลุ่มน้ำโขงเป็นฐานทัพ แต่ก็เป็นที่น่าวิตกกังวลอย่างยิ่งหากเราพิจารณาให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่ายุคนี้เป็นยุคแห่งความยากลำบากยิ่ง โดยสนธิสัญญาที่ได้กระทำไว้นี้เป็นข้อกำหนดที่ชัดเจนเหมือนกับรั้วที่ล้อมรอบไว้อย่างแน่นหนา ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของเมอซิเออร์โรแบร์ เดอ แก ที่ว่า "เป็นสนธิสัญญาที่จัดเตรียมทุกอย่างไว้พร้อมสรรพโดยเราสามารถเชื่อมั่นและ

ไว้วางใจได้อย่างแน่นอน”^(๑)

แต่ความคิดเห็นของคนทั่วไปกลับหมกมุ่นอยู่กับปัญหาดังกล่าวนี้เรื่อยไปไม่สิ้นสุด บางทีพวกเขาอาจจะเห็นว่าสนธิสัญญาที่ชัดเจนฉบับนี้คงจะไม่มีผลกระทบต่อไปในภายภาคหน้าก็เป็นได้

อย่างไรก็ตามจะต้องไม่ลืมว่าปัญหาของสยามนั้นมิได้เป็นเพียงการส่งมอบดินแดน ๒ - ๓ กิโลเมตรกลับคืนไปหรือแค่การเสนอชื่อเจ้าหน้าที่ชาวฝรั่งเศสสัก ๒ - ๓ คนให้ไปประจำที่กรุงเทพฯ เท่านั้น

ก่อนหน้าที่จะเกิดเหตุการณ์ทั้งหมด ความวิตกกังวลเกี่ยวกับความปลอดภัยในดินแดนของเราแถบอินโดจีนถือเป็นเรื่องที่จะต้องคำนึงถึงให้มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องกรณีพิพาทแถบลำน้ำโขงและลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งเหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้เราไม่สามารถปล่อยให้สยามเข้าจัดการดินแดนอันกว้างใหญ่แถบที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงโดยลำพังแต่ฝ่ายเดียว

ดังนั้นเราจึงต้องใช้มาตรการทางการเมืองเข้ามาดำเนินการในดินแดนอินโดจีน พร้อมทั้งคอยเฝ้าระวังเหตุการณ์อยู่ตลอดเวลาเพื่อไม่ให้อิทธิพลของต่างชาติเข้ามามีอำนาจเหนือดินแดนในบังคับของเราบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำโขง

เป็นที่น่ายินดีอย่างยิ่งเพราะนับแต่เราเริ่มนำเสนอสนธิสัญญาฉบับนี้มาใช้รัฐบาลสยามก็แสดงท่าทีอย่างชัดเจนว่าสยามมีความตั้งใจจริงที่จะให้มีการประนีประนอมปรองดองกัน

ด้วยความคิดเห็นที่ขัดแย้งกันจนไม่สามารถจะหลีกเลี่ยงได้นั้น บางทีอาจจะมีผลทำให้ทั้งสองฝ่ายยกเลิกสนธิสัญญาฉบับปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้ ซึ่งฝ่ายสยามก็ยังคงเข้าใจว่าผลประโยชน์ของเขาคงจะไม่ถูกรบกวนให้ยากลำบากต่อไปอีกหากเขาสามารถนำเมืองจันทบุรีกลับคืนมาเป็นของเขาได้ดังเดิมโดยเร็ว

^(๑) Robert de Caix , “Un nouveau traité franco – siamois”, *Bulletin du Comité de l’Asie française*, février 1904.

“L’ exécution du traité franco – siamois”, B.A.F. , janvier 1905. - ดัชนี

การกระทำอย่างแรกที่ถือว่าเป็นแรงบันดาลใจอย่างดียิ่งแก่สยามนั้น คือการแต่งตั้งให้เมอซีเออร์ปาดูซ์ (Monsieur Padoux) กงสุลฝรั่งเศสเข้ามา รับตำแหน่งที่ปรึกษาด้านกฎหมายประจำราชสำนักสยาม * และคัดเลือกพันเอก กูเลต์ (le colonel Goulet) ให้เป็นผู้บังคับการตำรวจและครูฝึกตำรวจที่ เมืองพระตะบองและเสียมราฐ

ดังนั้นฝ่ายฝรั่งเศสจึงถอดถอนทหารออกจากเมืองจันทบุรีในวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) ภายหลังจากที่เข้ายึดครองเมืองตราดได้ เมื่อวันที่ ๒ ในเดือนเดียวกัน

* เพื่อให้การเจรจาเรื่องพรมแดนและสิทธิสภาพนอกอาณาเขตประสบผลสำเร็จเร็วขึ้น รัฐบาลไทยจึงได้ทำการปฏิรูปกฎหมายโดยอาศัยชาวฝรั่งเศสและชาวต่างประเทศเป็นที่ปรึกษา โดยว่าจ้างเมอซีเออร์จอร์จ ปาดูซ์ (Monsieur Georges Padoux) นักกฎหมายชื่อดังชาว ฝรั่งเศสมาเป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๗ เมอซีเออร์ปาดูซ์เป็นผู้มีบทบาท สำคัญในการร่างประมวลกฎหมายลักษณะอาญาของไทย ซึ่งร่างขึ้นโดยถือหลักกฎหมายที่ ทันสมัยที่สุดของยุโรป และได้ปรับปรุงให้เหมาะสมกับคนไทย ประมวลกฎหมายลักษณะ อาญาได้ร่างเสร็จสมบูรณ์และโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๑๕ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๑ นอกจากนี้เมอซีเออร์ปาดูซ์ ยังเป็นที่ปรึกษาให้นายสโตรเบล ที่ ปรึกษาราชการแผ่นดินเมื่อมีปัญหาด้านกฎหมายระหว่างรัฐบาลไทยและสถานทูตฝรั่งเศส พร้อมทั้งรับตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ในคดีที่คนในบังคับฝรั่งเศสเป็นคู่ความหรือ ในคดีของคนในบังคับต่างประเทศ ซึ่งมีสัญญาว่าจะต้องมีคนยุโรปคนหนึ่งนั่งในศาลอุทธรณ์ ด้วย เมอซีเออร์ปาดูซ์ ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาด้านกฎหมายจนถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ จึงขอลา ออกจากราชการ เนื่องจากมีปัญหาด้านสุขภาพ รวมระยะเวลาที่เมอซีเออร์ปาดูซ์รับ ราชการอยู่ในประเทศไทย ๑๐ ปี - กวป.

ภารกิจของพันโทแบร์นาร์

ในอนุสัญญาฝรั่งเศส - สยาม พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้ระบุให้ทั้งสองประเทศจัดเตรียมรายชื่อของคณะกรรมการผสมระหว่างฝรั่งเศส - สยามเพื่อกำหนดเขตแดน ซึ่งคาดว่าจะเริ่มดำเนินการกันในเร็ววันนี้หลังจากที่อนุสัญญานี้ได้ให้สัตยาบันแล้ว

สำหรับคณะกรรมการฝ่ายฝรั่งเศส ได้แก่ พันตรีแบร์นาร์ (Le commandant Bernard) ผู้บัญชาการทหารปืนใหญ่^(๑) ทำหน้าที่ประธานดำเนินการสำรวจพรมแดนโดยเห็นควรให้ใช้แนวทาง ๓ ประการเพื่อพิจารณาข้อโต้แย้งเส้นแบ่งเขตแดน

ข้อตกลงเรื่องการปักปันเขตแดนที่ได้รับการลงนามในพิธีสาร เมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๗ (ค.ศ. ๑๙๐๔) ได้กำหนดเงื่อนไขในการสำรวจดินแดนไว้พร้อมแล้ว มีเพียงหนังสือนาร่องเท่านั้นที่ยังไม่สมบูรณ์ เนื่องจากการจัดทำเอกสารที่ว่าด้วยลักษณะทางภูมิศาสตร์ของสยามยังคงคลาดเคลื่อนอยู่ ฉะนั้นจึงเป็นช่องทางให้คณะกรรมการของทั้งสองฝ่ายเปิดการอภิปรายถกเถียงกันอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังจะต้องนำเอกสารดังกล่าวไปปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องอีกหลายครั้งจนกว่าจะเป็นที่ยอมรับตรงตามความต้องการของทั้งสองฝ่ายอีกด้วย

อีกประการหนึ่งการเข้าปกครองดินแดนในอารักขาอย่างกัมพูชาก็ไม่สามารถจัดหาหลักฐานที่พอจะระบุถึงพรมแดนที่แน่ชัดตามที่สยามทักทักเอาได้ พันตรีแบร์นาร์จึงเห็นว่าเป็นการดีอย่างยิ่งที่เราจะได้มีเวลาสำรวจตรวจสอบดินแดนดังกล่าวให้แน่นอนก่อนที่สยามจะดำเนินการสำเร็จ ดังนั้นเขาจึงเปิดโอกาสให้

(๑) ได้รับการเลื่อนยศเป็นพันโทเมื่อมารับตำแหน่งประธานคณะกรรมการฝ่ายฝรั่งเศส - ดันฉบับ

พันโทแบร์นาร์

เจ้าหน้าที่สยามยื่นข้อเรียกร้องเข้าหาหรือเพื่อหาเหตุผลอื่น ๆ ที่เชื่อถือได้มาโต้แย้งกันต่อไป

พื้นที่แรกที่คณะกรรมการให้ความสนใจคือ พรหมแดนระหว่างทะเลสาบเขมรและชายฝั่งทะเล ประเด็นหลักที่จะนำมาอภิปรายกันก็คือเรื่องดินแดนในเขตเมืองตราด

หากจะยึดถือแนวพรหมแดนตามพิธีสารอันเป็นที่ยอมรับกันอยู่ก่อนแล้วนำมาเปรียบเทียบกับพรหมแดนที่ครอบคลุมถึงเมืองตราดจะเห็นว่ามีความใกล้เคียงกันมาก และเส้นเขตแดนนี้ก็ไม่ว่าจะเป็นหลักประกันความปลอดภัยได้อย่างเต็มที่หากจะจอดเรือในเขตร่องน้ำลึกที่อยู่ระหว่างชายฝั่งทะเลกับเกาะช้าง (Koh - Chong)

ดังนั้นด้วยการยินยอมตามข้อตกลงของพันตรีแบร์นาร์จิงแก๊ไซสัญญาให้เมืองตราดเป็นแหล่งจอดเรือน้ำลึกที่ล้อมรอบด้วยพื้นที่ที่มีการคุ้มกันเพียงพอ

นับว่าเป็นการเสียสละอย่างแท้จริงที่เราได้รับจากสยามซึ่งหากจะอาศัยข้อความในพิธีสารอย่างเคร่งครัดแล้วสยามก็มีสิทธิที่จะปฏิเสธไม่ยอมขยายเขตแดนตามที่เราเรียกร้องก็ได้

ดังนั้นโดยการกระทำเช่นนี้จึงเป็นการพิสูจน์ให้เห็นถึงเจตนารมณ์อันดีงามของสยามและความปรารถนาที่จะยุติศักราชอันเลวร้ายที่มีแต่ปัญหาความยุ่งยากทั้งมวล น้ำใจอันงดงามนี้ยังชัดเจนมากขึ้นในเวลาต่อมา จึงเป็นการดีที่จะสำนึกไว้ ณ ที่นี้ และยอมรับนับถือนโยบายผ่อนคลายนความตึงเครียดนี้ซึ่งมีเจตนาอย่างแน่วแน่ที่จะบรรลู่ถึงข้อตกลงอย่างจริงจัง

การดำเนินงานตามแนวทางที่ ๒ มีจุดมุ่งหมายเพื่อกำหนดเขตแดนในอาณาจักรหลวงพระบางซึ่งผลที่ปรากฏต่อมามีความสำคัญอย่างยิ่งทีเดียว โดยการกำหนดให้พื้นที่ที่อยู่ในเขตด่านซ้าย (Dan - Sai)* มีอาณาเขต

* หมายถึงอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย - กวป.

กับปัญหาคนในบังคับที่มักจะทำง่าไม่คุ้นเคยกับระเบียบปฏิบัติอย่างสยาม ดังนั้นพวกเขาจึงต้องพยายามเกลี้ยกล่อมไม่ให้คนเหล่านี้แยกตัวออกไป

จากนั้นอีก ๒ - ๓ ปีต่อมาการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าก็เริ่มปรากฏชัดในดินแดนประเทศลาว แต่แล้วความพยายามทั้งหมดก็ต้องล้มเหลวลงอีกดังที่เมอซีเออร์เดอ แก ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า นับเป็นเวลาหลายศตวรรษที่เดียวที่สยามได้เข้ามาปกครองกัมพูชา แต่ขณะเดียวกันสยามก็ไม่เคยทำให้กัมพูชาเจริญก้าวหน้าขึ้นแต่อย่างใดเลย

ฝ่ายพระยาคทาธรธินทร์ (Pya Kathathorn) ข้าหลวงเมืองพระตะบอง* บุตรเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ผู้ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากพระเจ้าแผ่นดินสยามให้ปกครองเมืองพระตะบองตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๓๘ (ค.ศ. ๑๗๙๕) นับแต่นั้นมาการจัดเก็บรายได้และภาษีอากรส่งไปกรุงเทพฯ ก็นับวันจะน้อยลงมีจำนวนไม่ถึงหนึ่งในสิบส่วน ด้วยเหตุที่เมืองเหล่านี้เป็นเขตปกครองพิเศษภายหลังได้กลายเป็นที่หลบภัยของบรรดาผู้ก่อความไม่สงบ อีกทั้งยังเป็นต้นเหตุของความขัดแย้งที่ตามมาอย่างไม่สิ้นสุด ดังนั้นสยามจึงยุติการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์ในกัมพูชาอย่างเด็ดขาด

กล่าวได้ว่ารัฐบาลสยามมีส่วนได้ส่วนเสียอย่างมากต่อการดำรงอยู่อย่างสงบสันติของฝรั่งเศส ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานจัดระเบียบการปกครองใหม่ในดินแดนแถบลุ่มน้ำโขงบรรลุผลสำเร็จโดยปราศจากอุปสรรคใดๆ มาขวางกั้น สยามรู้ว่าต้นเหตุของความขัดแย้งนั้นยังคงมีอยู่ตราบใดที่ปัญหาของเมืองเก่าในกัมพูชายังไม่ได้รับการจัดการให้เรียบร้อยตามความต้องการ

* พระยาคทาธรธินทร์ (เย็บ อภัยวงศ์) เป็นบุตรเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (แบน) ในรัชกาลที่ ๔ โปรดฯ ให้เป็นพระยาคทาธรธินทร์ ผู้สำเร็จราชการเมืองพระตะบอง ต่อมาในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๓๔ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ เป็นเจ้าพระยาคทาธรธินทร์ ถึงแก่อสัญกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ - กวป.

ของประมุขแห่งกัมพูชา แต่ขณะเดียวกันเขาก็ไม่ต้องการสละสิทธิอันใหญ่หลวงนั้นโดยไม่ได้รับความยินยอมจากฝรั่งเศสด้วยการแลกเปลี่ยนดินแดนที่มีผลประโยชน์ทัดเทียมกัน การส่งมอบดินแดนเล็กๆ อย่างเมืองตราดและด่านซ้าย กลับคืนสู่สยามจึงถือได้ว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งทีเดียว ซึ่งจะว่าไปแล้วมันเทียบกันไม่ได้เลยกับการที่สยามต้องสูญเสียพื้นที่ถึง ๓๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร และจำนวนพลเมืองอีกกว่า ๓๐๐,๐๐๐ คนให้แก่ฝรั่งเศส

อีกประการหนึ่งพื้นที่ในเมืองตราดนั้นดูเหมือนว่าเราจะเข้าใจผิดคิดว่าพลเมืองเหล่านั้นเป็นคนเขมร ซึ่งแท้จริงแล้วเป็นคนไทยทั้งสิ้น เมื่อเป็นดังนี้เราจึงมองไม่เห็นประโยชน์อันใดที่จะนำวิถีการดำเนินชีวิตและขนบธรรมเนียมแบบเขมรมายึดเยียดให้กับชาวตราด

ครั้นเมื่อจะทำการกำหนดพรมแดนในเมืองเสียมราฐ เราจึงชักนำให้ยื่นข้อเสนอแก่สยามเพื่อหารือเรื่องความสำคัญของการโอนกรรมสิทธิ์ในดินแดนแห่งใหม่ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของรัฐในอารักขา

เราคงต้องรอดูกันต่อไปว่าจะใช้เวลาอีกนานเท่าใดจึงจะสะสางปัญหาที่ค้างคาอยู่ในจิตใจของชาวไทยให้ลุล่วงอย่างสมเหตุสมผล

ดังนั้นเราจึงคิดว่าจะทำอย่างไรดีสยามถึงจะพอใจกับการเจรจาตกลงที่จะจัดให้มีขึ้นในเร็ววันนี้ได้ เมอซีเออร์โกแลง เดอ ปลองซี (Monsieur Colin de Plancy) อัครราชทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ คนใหม่ที่เพิ่งมารับตำแหน่งเมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) ได้ให้การสนับสนุนต่อข้อเสนอของพันโทแบร์นาร์ และด้วยความคิดที่เฉียบแหลมนี้เองทำให้สามารถจัดการปัญหาทั้งหมดได้อย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังรอดพ้นจากข้อบังคับหลายประการตามที่ได้ตกลงกันในสนธิสัญญาฉบับก่อนๆ ที่ว่าด้วยเรื่องชาวเอเชียที่อยู่ในบังคับของเรา

ดังนั้นด้วยแนวคิดที่มีลักษณะประนีประนอมตลอดจนความตั้งใจจริงที่จะเจรจากับฝรั่งเศสให้บรรลุผลอย่างแน่นอน ตามที่นายสโตรเบล

(Mr. Strobel)* ชาวอเมริกันผู้ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในประเทศไทยสืบต่อจากเมอซีเออร์โรแลง เซเกอแมง ที่ถึงแก่กรรมไป ได้แนะนำให้สยามดำเนินตามนโยบายดังกล่าวนั้นกับฝรั่งเศสอันเป็นแนวทางที่น่าเชื่อถือได้และพระเจ้าแผ่นดินสยามก็ทรงเห็นคล้อยตามแนวคิดดังกล่าวอย่างเต็มที่

ก่อนหน้านั้นไม่นานนายสโตรเบลเคยพบปะกับเมอซีเออร์บัวซอนนา (Monsieur Boissonnas) ที่ประเทศฝรั่งเศสมาแล้ว จากนั้นเขาได้มารับตำแหน่งอุปทูตฝรั่งเศสประจำกรุงเทพฯ และผู้แทนของเรานั้นก็สามารถครองใจท่านที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของสยามได้สำเร็จ อีกทั้งยังมีความเป็นไปได้ที่การเจรจาตกลงกันเรื่องดินแดนระหว่างสองประเทศจะเกิดขึ้นในเร็ววันนี้ และเห็นอื่นใดขณะนี้ทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษได้ตกลงเป็นพันธมิตรร่วมกันแล้ว

เหตุการณ์ที่สื่อเค้าว่าจะต้องเลื่อนการเจรจาทกลงกันออกไปอีกนั้นทำท่าว่าจะเป็นเรื่องจริงขึ้นมา เมื่อพระเจ้าแผ่นดินสยามจะต้องเสด็จประพาสยุโรปในปลายเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ (ค.ศ. ๑๙๐๗) แน่นนอนที่การเจรจาหารือกัน

* นายเอ็ดเวิร์ด เฮนรี สโตรเบล (Mr. Edward Henry Strobel) ชาวอเมริกัน จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เข้ามารับราชการในตำแหน่งที่ปรึกษาราชการแผ่นดินสยาม เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๖ - ๒๔๕๐ เขามีส่วนช่วยให้การทำอนุสัญญาฝรั่งเศส - สยาม ฉบับปี พ.ศ. ๒๔๔๗ และพิธีสาร ฉบับวันที่ ๒๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๗ ประสบผลสำเร็จ ส่วนการทำสนธิสัญญาฝรั่งเศส - สยาม ฉบับปี พ.ศ. ๒๔๕๐ นั้นกล่าวได้ว่านายสโตรเบลเป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญของฝ่ายไทยไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านกฎหมาย การร่างสัญญาการแปล แม้กระทั่งการคัดก็อยู่ในความรับผิดชอบของเขาทั้งสิ้น บ้านพักของเขาใช้เป็นที่ทำงานของคณะเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยในการจัดทำสนธิสัญญาครั้งนี้ นายสโตรเบลถึงแก่กรรมที่กรุงเทพฯ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานศพแบบไทย มีการประโคมกลองชนะ โปรยทาน มีบาทหลวงเทศน์หน้าศพเหมือนการบังสุกุลของไทย และเสด็จพระราชดำเนินพระราชทานเพลิงศพ ณ เมรุวัดเทพศิรินทราวาส จากนั้นมีพิธีเก็บอัฐิมาไว้ ณ สุสานคริสเตียน ถนนตก - กวป.

จะต้องพักไว้ก่อนชั่วคราว ดังนั้นพันโทแบร์นาร์จึงต้องเร่งรีบการเจรจาทันที ด้วยการยื่นกรานอย่างหนักแน่นกับพระเจ้าแผ่นดินสยามเพื่อให้พระองค์ทรง ตัดสินพระทัยที่จะจัดการปัญหาพรมแดนให้เสร็จสิ้นก่อนการเสด็จประพาสยุโรป โรแบร์ เดอ แก เขียนไว้ว่า “การตื้อตึงครั้งนี้เองที่ทำให้ต้องมีการปรับทาง แกไขปัญหานั้นทันทีอันเป็นทางแก้อย่างที่ใครๆ พูดยว่า “เป็นที่กล่าวขวัญ กันอยู่แล้ว” และในช่วงเวลาของการเจรจาเพียงไม่กี่วัน คือตั้งแต่วันที่ ๖ - ๑๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐ ก็สามารกำหนดแนวทางสำคัญของสนธิสัญญาฉบับนี้ได้” (๑)

สนธิสัญญาสยาม - ฝรั่งเศส ฉบับวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๐

สนธิสัญญาฉบับใหม่นี้ไม่เพียงจะเร่งลงนามอย่างรวดเร็วเท่านั้น แต่ ทั้งสภาผู้แทนราษฎรและวุฒิสภาต่างก็เห็นชอบให้สัตยาบันโดยไม่ชักช้าด้วย ฝ่ายฝรั่งเศสได้เมืองพระตะบอง เสียมราฐ และศรีโสภณ และยอม มอบดินแดนเมืองตราดและด่านซ้ายกลับคืนให้แก่สยาม ขณะเดียวกันฝรั่งเศส ก็ยังคงรักษาเมือง Sauton ที่อยู่ทางฝั่งทะเลไว้ พิธีสารที่ว่าด้วยการปักปันเขต แดนได้กำหนดขอบเขตของดินแดนเหล่านี้ไว้ต่อท้ายสนธิสัญญานี้แล้ว

พื้นที่ในแถบทะเลสาบเขมรทั้งหมดเป็นของฝรั่งเศส เว้นแต่พื้นที่ทาง ทิศตะวันตกซึ่งอยู่ห่างออกไปราว ๕๐ กิโลเมตร อันเป็นพื้นที่หลายตำบลใน เขตเมืองปราจีนบุรี (Tachim) ของสยาม นอกจากนี้ยังมีพื้นที่อีกหลายแขวง ที่อยู่ทางเหนือของเมืองไพลิน (Pai - Linh) ซึ่งขึ้นอยู่กับเมืองจันทบุรี และ เพื่อเป็นการชดเชยพื้นที่บริเวณแนวพรมแดนที่อยู่ในเขตเทือกเขาแดงเร็ก (Dang - Rek) ฝรั่งเศสได้ยกพื้นที่หลายตำบลในเขตเมืองอุบลราชธานี (Oubone) ให้แก่สยาม

(๑) R. de Caix, “Le traité franco-siamois”, *Journal des Débats*, 5 mai 1907. - ต้นฉบับ

สำหรับเรื่องที่ว่าด้วยการคุ้มครองนั้น สยามพึงพอใจอย่างมากกับการ
ได้สิทธิการคุ้มครองอย่างเต็มที่

การคุ้มครองคนในบังคับฝรั่งเศสรุ่นใหม่ที่จะมีผลต่อไปในภายภาคหน้า
นั้น พวกเขาเหล่านี้จะต้องอยู่ภายใต้กฎหมายไทยและรับการพิจารณาตัดสิน
คดีจากศาลไทย

ส่วนการคุ้มครองคนในบังคับฝรั่งเศสรุ่นเก่าที่มีอยู่เดิมตามที่ได้มาลง
ทะเบียนอยู่ในบัญชีรายชื่อของเราแล้ว อนุโลมให้บุคคลเหล่านั้นอยู่ในอำนาจ
ของศาลต่างประเทศในสยาม (des cours internationales siamoises) ไป
พลางก่อนจนกว่าจะถึงวันที่แน่ใจว่าสยามสามารถจัดทำประมวลกฎหมายได้เสร็จ
สมบูรณ์และพร้อมประกาศใช้อย่างเป็นทางการ ^(๑)

ขณะนี้คนในบังคับฝรั่งเศสได้กลับมาอยู่ภายใต้กฎหมายบังคับเดียวกันแล้ว
เท่าที่เป็นอยู่นั้นหากกงสุลของเราพิจารณาคดีในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ตรงกับความ
รับผิดชอบของเขา พวกเขาเหล่านั้นก็มีสิทธิที่จะเรียกร้องต่อศาลกงสุลให้ถอน
คดีไปพิจารณาในศาลของเขาได้ ขณะเดียวกันเพื่อเป็นการทดแทนที่ต้องอยู่
ภายใต้อำนาจกฎหมายไทย คนในบังคับฝรั่งเศสจะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย
เช่นเดียวกับกับคนในบังคับสยาม ซึ่งพวกเขามีสิทธิในการถือครองที่ดินและมี
เสรีภาพในการพำนักอยู่ในประเทศสยาม

นับว่าเป็นการยุติอำนาจศาลที่ถือเป็นข้อยกเว้นไม่ธรรมดาที่นำมาซึ่ง
ความขัดแย้งกันอย่างมากระหว่างชาติทั้งสอง

ดังนั้นเพื่อเป็นการยืนยันว่าสยามเป็นรัฐอารยะเช่นเดียวกับชาติอื่น ๆ
เราจึงเต็มใจปฏิบัติต่อสยามด้วยความรักอย่างแท้จริงพร้อมทั้งสร้างความมั่นใจให้

(๑) เมอซีเออร์จอร์จ ปาดูซ์ (Monsieur Georges Padoux) ชาวฝรั่งเศสผู้มีหน้าที่ร่าง
กฎหมาย เมื่อร่างประมวลกฎหมายลักษณะอาญาเสร็จสิ้นลงแล้วจึงเหลือแต่เพียงการประกาศ
ใช้อย่างเป็นทางการ และเวลาที่พระเจ้าแผ่นดินสยามเสด็จกลับจากยุโรปเท่านั้น - ดันฉบับ

สยามอย่างเต็มเปี่ยม ยิ่งไปกว่านั้นยังเป็นการยุติความเดือดร้อนใจในเรื่องที่เกี่ยวกับสิทธิสภาพนอกอาณาเขตอีกด้วย

โดยเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตนี้เป็นช่องทางที่เรานำมาสร้างความเดือดร้อนให้แก่รัฐบาลสยาม ซึ่งสยามเองก็ไม่อาจจะยินยอมต่อปัญหาการคุกคามความสงบและความสัมพันธ์ที่ดีนั้นได้ ดังนั้นเมื่อใดก็ตามที่เราไม่ต้องการใช้มูลฐานที่ชอบด้วยเหตุผลเข้าแทรกแซงในการพิจารณาคดี ก็ไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดที่เราจะทำความโกรธเคืองและสร้างความวิตกกังวลให้สยามอีกต่อไปแล้ว

นอกจากนี้ในแต่ละปีจำนวนคนในบังคับของเราก็นับวันแต่จะลดจำนวนลง ดังนั้นจึงไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดที่จะคาดหวังในสิ่งที่ไม่มีความหมายยิ่งไปกว่านั้นผลประโยชน์ที่เราถกจนยได้จากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตก็ยังคงมีความสำคัญอยู่มาก

ในที่สุดการที่เราเปิดโอกาสให้สยามได้เข้าพึ่งพิงสถานะของเราเพื่อปฏิเสธไม่ยอมรับอิทธิพลของประเทศมหาอำนาจต่างๆที่กำลังแผ่อานุภาพเข้ามา ซึ่งอาจจะกลายเป็นภัยอันตรายและก่อให้เกิดความเดือนร้อนแก่ราชสำนักสยามก็เป็นได้ ดังตัวอย่างเช่นการเข้าขัดขวางอำนาจของญี่ปุ่นที่ถือสิทธิในการคุ้มครองชาวจีน พร้อมทั้งพยายามหาช่องทางเข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของสยาม

ดังนั้นจะเห็นว่าเรายอมสละดินแดนในอารักขาส่วนน้อยของเราไปเพียงเพื่อไม่ต้องการจะให้มีการทำสงครามกันขึ้นซึ่งจะกลายเป็นอุปสรรคของการดำเนินตามนโยบายการเมืองแนวใหม่ที่กำลังจะมาถึง อีกทั้งฉวยโอกาสที่ได้เปรียบนี้เป็นฝ่ายเริ่มต้นก่อน

มันเป็นไปไม่ได้เลยที่เราจะไม่ยอมรับความเจริญก้าวหน้าหลายประการที่รัฐบาลได้กระทำให้ขึ้นอย่างรวดเร็ว การจัดระเบียบการปกครองขึ้นใหม่จึงเป็นวิธีหนึ่งที่ประสบความสำเร็จ และความสำเร็งนั้นก็ป็นจริงขึ้นมาจนกระทั่งบรรดาเพื่อนร่วมชาติของเรายังเห็นว่ามีความเป็นไปได้แน่ หรือบางทีมันอาจจะป็นเหตุผลที่พอเหมาะพอตักกับการที่เราจะเอาความได้เปรียบนั้นมาใช้เป็นแบบ

อย่างของการจัดการปกครองกับสยามเพื่อนำไปใช้ปกครองตามเมืองต่างๆ ในลาวก็ได้

สนธิสัญญาใหม่ฉบับนี้ถือว่าเป็นการยุติความตึงเครียดต่างๆ ที่ดำเนินสืบมาเป็นระยะเวลาอันยาวนานกว่า ๒๒ ปี และเป็นกาการเปิดศักราชใหม่ของการพัฒนาสัมพันธภาพของประเทศฝรั่งเศสและสยาม อีกทั้งยังสะท้อนไปถึงพลเมืองเขมรที่พวกเขาเหล่านั้นกำลังเฝ้าดูสิ่งใหม่ที่จะเป็นบูรณภาพต่อประเทศของเขาด้วย ชาวกัมพูชา รู้คุณค่าประโยชน์ของการอยู่ในอารักขาของฝรั่งเศส ขณะเดียวกันสิ่งนั้นก็ได้ช่วยให้เขาหลุดพ้นจากการอยู่ใต้อิทธิพลของพวกอันนัมและการแทรกแซงจากสยามด้วย

ความเชื่อมั่นและความไว้วางใจที่หวนคืนมานั้นฝรั่งเศสสามารถหามาได้โดยไม่ต้องแสวงหาประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ทางเศรษฐกิจในกลุ่มน้ำโขง ดังนั้นเราจึงเชื่อว่าการยินยอมพร้อมใจกันด้วยการประนีประนอมตามการจัดทำสนธิสัญญาฉบับวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ.๒๔๕๐ (ค.ศ.๑๙๐๗) ย่อมเป็นสิ่งที่พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นการเกริ่นนำและรับรองความมั่นใจเพื่อให้ดำเนินไปตามระเบียบแบบแผนดังที่ตกลงกันว่าด้วย “ข้อกำหนดสุดท้ายของปัญหาทั้งหมดที่เกี่ยวข้องกับพรมแดนที่อยู่ร่วมกันระหว่างอินโดจีนและสยาม”
